

८४

હરિ અંગ આશ્રમપ્રેરિત માન્ટેસોદી ભાલભારતી અંથમાળા

ખાલીયાંગ

અરોતર અંગયુક્તેશાન સોસાયટી, આણંદ

હરિ અં આશ્રમ પ્રેરિત મોન્ટેસોની ભાલભારતી અન્થમાળા

ભાલભારતી-૪

કથરલાઈ પટેલ

સંયોજક

મોહનલાઈ પટેલ

રમેશ કોડારી

સંપાદકે।

હરિ ઝું આશમપ્રેરિત મોન્ટેસોારી ખાલસારતી ગ્રન્થમાળા : ૪

તંત્રીઓ : શ્રી વસન્ત નાયક, પ્રો. રત્નલાલ નાયક, પ્રો. કુમારપાલ દેસાઈ,
શ્રી રજની વ્યાસ, શ્રી ઈન્ડ્ર વસાવડા

પરામર્શીકો : શ્રી ઉમાશંકર જેશી, શ્રી જીણાભાઈ દેસાઈ, શ્રી ચન્દ્રવંન મહેતા,
શ્રી રામલાલ પરીખ, શ્રી પ્રહૃલાદ વૈઘ

મુદ્રણ/આયોજન/ડિઝાઇન : અભય કોઠારી, કોમ્પ્યુનિકેશન સર્વિસિસ,
પોલિટેકનિક પો. ઓ., અમદાવાદ

પ્રકારાક : શ્રી વિષ્ણુભાઈ જે. પટેલ, મંત્રી, ચરોતર એજિયુકેશન સોસાયટી, આણંદ

② ચરોતર એજિયુકેશન સોસાયટી, આણંદ

વિકેતા : બાબગોવિંદ પ્રકાશન, ગાંધી માર્ગ, અમદાવાદ

યોજના-દાન : હરિ ઝું આશમ, નહિયાદ
ડૉ. મોન્ટેસોારી સ્મારક ગ્રન્થમાળા-૪

આવૃત્તિ : પછેલી પ્રતિ : ૩૦૦૦

મૂલ્ય : રૂપિયા આઠ ટપાલરવાનગી સહિત
બાર ગ્રન્થોનું સામટું લવાજમ રૂપિયા ઓંસી ટપાલરવાનગી સહિત

આથલું મોટેરાં માટે

હરિ તું આશમપ્રેરિત મોન્ટેસેચી બાલભારતી ગ્રંથમાળાનો આ ચોથો ગ્રંથ આપ સૌના હાથમાં મૂકતાં હું આનંદ અનુભવું છું. ત્રીજે ગ્રંથ પ્રસિદ્ધ થયા પછી આ ચોથો ગ્રંથ, ગુજરાતની રાજકીય અશાંતિને કારણે, પ્રસિદ્ધ થતાં ધાર્યા કરતાં ચોડે વધારે વિલંબ થયો છે તે માટે આપ સૌની ક્ષમા પ્રાર્થું છું. પાંચમો અને છઠ્ઠો ગ્રંથ પણ આની પછી લગભગ તરત જ પ્રસિદ્ધ થાય તેવું આયોજન તો કર્યું છે, પરંતુ કાગળ વગેરેની દુધ્રાયતા અને મોંઘવારી અચિતવી મુશ્કેલીઓ ઊભી કરે છે. તેમ છતાં પરિસ્થિતિને પહોંચી વળવાનો ઉત્સાહ અને પુરુષાર્થ માટેની પ્રેરણા તો બાળકોએ આ ગ્રંથશૈખીનું જે ઉમળકાબેર સ્વાગત કર્યું છે તેમાં છે. આ પેઢીના અનુભવજગતનાં જીતિને ધાર્યાં વિશાળ છે. એ અનુભવજગત વિશેની એની સમજ વિશદ બને તો એમાંથી એને જે આનંદની ઉપલબ્ધ થશે તેનાં રૂડાં વાનાં આપણે જોઈ શકીશું.

આપણે તાં બાળકો માટેનું હેતુપૂર્વક રચાપોલું-આયોજયેનું સાહિત્ય વિરલ છે. પુસ્તકોની શૈખીને કોઈ બાળ સાહિત્યમાળાનું નામ આપીને પાંચ કે દસ પુસ્તકાચોનો સેટ પ્રસિદ્ધ કરવો એને હું આયોજન કહેતો નથી. આજ વિસ્તીર્ણ થતા જતા એના અનુભવજગતમાં એ શાનપૂર્વક રહી શકે તે સારુ બાળકોને-કિશોરોને સહજ કરી શકે એવા પ્રકારની આયોજનના મારા મનમાં છે. બાળક એ લધુ મનુષ્ય છે એમ માનીને એના વપરાશને સારુ આપણે સાહિત્ય સર્જણું તો તેથી આજો અર્થી સરવાનો નથી. જેને આપણે ‘અધરું’ ગણીને ઊગતી પેઢીની સમક્ષ મૂકવાનું ટાળીએ છીએ એ એને સારુ ખરેખર ‘અધરું’ છે ખરું એનો પરામર્શ આપણે અંદરાંદર કરીએ છીએ ! એને પૂછીએ તો ખરા ! જે પેઢી યુનિવર્સિટીએના સંચાલનમાં ઉત્સાહપૂર્વક ભાગ બેવા તત્પર છે તેની ગુંજશ વિશે આપણે મોટેરાં જેટબાં વહેલાં નિર્ભાન્ત થઈએ તેટલું વધારે ઉપમોગી છે.

ખરેખર આવતી કાલનાં એ નાગરિકો સારુ ક્યા પ્રકારનું, કેવું સાહિત્ય, કેવી રીતે રાજ્યનું જોઈએ એ વિશે આપણા વિદ્વાનો અને સર્જનોએ, શિક્ષણ-શાસ્કીઓ અને વિજ્ઞાનીઓએ લેગા બેસી પચાર્ય કરવો જોઈએ. એવાં સાહિત્યની પણ ટેકનોકસી ઊભી કરી શકાય એમ મને લાગે છે. આપણે મનુષ્યો અમૃતનાં સંતાનો છીએ એ ઔપનિષાદિક વાણીનાં યાથાર્થો કોઈ કૌતુકનો વિષય બનીને રહી જાય તે ચાલે નહિ, એની વાસ્તવિકતા ઊગતી પેઢીની સમક્ષ જોવી આપવાનું કરાય અને દાયિત્વ આપણું મોટેરાંનું છે. સદ્ભાગ્યે પૂજન્ય શ્રી મોટાની નજર એ સત્ય તરફ ગઈ છે, અને તેથી જીવનના વિકાસની વિવિધ કક્ષાએ એ સારુ અનુકૂળતાએ પ્રાપ્ત થાય તે માટે ‘જ્ઞાનગર્જાતી’, ‘કિશોરભારતી’, ‘બાલભારતી’, ‘સાહિત્યકોશ’, વિજ્ઞાન અને ટેકનોલોજી માટેનો જ્ઞાનકોશ...આદિનું આયોજન એમણે કરાયું છે. બીજી પણ અનેક યોજનાઓ દ્વારા મનુષ્યની શક્તિઓ અંકુરે ખીલે વિકસે અને મોર્ચાંગરે તે સારુ એમણે પ્રેરણાએ આપી છે. હમણાં તાજેતરમાં વળી એમણે નાનાં નાનાં ભૂલકાંઓને યાદ કરીને તેમને સારુ ‘શિશુભારતી’ની યોજના કરવા પ્રેર્ય છે. એમણે એમની આ વિવિધ સંકલ્પનાઓનું નિમિત્ત મને બનાવ્યો છે, અને ચરોતર એજયુકેશન સોસાયટીને પણ આવાં પરમાર્થનાં કામમાં સહભાગી બનવાનું શક્ય બનાવ્યું છે તે ઓછા ગોરવની વાત નથી.

‘બાલભારતી’ની ગ્રંથશૈખું માટે સંપાદકો, પરામર્શકો અને તંત્રીઓની વિદ્વદ્ભૂતણીના મને સહકાર મળી ગયો છે તે સારુ એ સૌનો અને આભાર માનું છું. આવાં કામોમાં કશી અર્થપ્રાપ્તિનો બોબ રાજ્યા સિવાય કામ કરનારા ઉત્સાહી બોકો હજુ મળી જય છે તેને હું ગુજરાતનું સૌભાગ્ય બેખું છું. આ સંદર્ભમાં પ્રો. મોહનભાઈ પટેલ અને ભાઈ રમેશ કોઠારીની સેવાઓનો ઉલ્લેખ કરતાં આનંદ અનુભવું છું.

સોસાયટીની કાર્યસમિતિ અને નિયામક સમિતિના સભ્યોએ તેમ જ સ્વરૂપેવક વર્ગો આ સમગ્ર પ્રવૃત્તિને નવી પેઢીના વિકાસની એક કેદી તરીકે નિરહકારભાવે નિહાળી છે, ને એના નિર્માણમાં યોગ્ય મોકણાશ કરી આપી છે એ હકીકિત એ સૌનો આવી પ્રવૃત્તિ માટેનો ઊડો રસ દર્શાવ્યો છે.

‘બાલભારતી’ના ત્રણ ગ્રંથોના પ્રકાશનમાં તેમ જ તેની રચનાની સંકલપનામાં જે અનુભવ મળ્યો ને આ ચોથા ગ્રંથના સર્જનમાં બહુ ઉપયોગી નીવડ્યો છે. ઇતાં ઊગતી પેઢીને સારુ જે સાહિત્ય અંગ્રેજી ભાષામાં પ્રસિદ્ધ થાય છે એ તરફ નજર જાય છે ત્યારે એમ જરૂર થાય છે કે આપણે આટલું કયારે કરી શકીશું? પણ આ લાગણી મારે માટે નિરાશાની નથી, આ દિશામાં વધારે ઉત્સાહથી, વધારે સ્કૂર્ટથી, વધારે હફ્ટાથી કામ કરવાની એ પ્રેરણ છે એમ હું સમજું છું. પરમાત્માની કેટલી બધી કરુણા! વળી સ્વ. શ્રી મોહનભાઈ અમીનના શતાબ્દી વર્ષમાં જ આવી વિદ્યાકીય સામાજિક પ્રવૃત્તિઓ કરવાનું બન્યું છે એ પણ એક સુભગ સુયોગ જ છે.

જ્ઞાનના વિસ્ફોટના આ જમાનામાં આ પ્રકારની ગ્રંથશૈખુંઓનાં નવ-સંસ્કરણ જરૂર જરૂર થવાં જોઈએ. તેથી આની માત્ર ત્રણ હજાર નકલો જ છયાવી છે. આશા છે કે ગુજરાતની કેળવણીની સંસ્થાઓ એને ઉદારતાથી ઉપાડશે, અને એ રીતે એનાં નવસંસ્કરણ માટેની તક વહેલી ઊભી કરશે. તમામું પ્રાથમિક શાળાઓ માટે આ ગ્રંથો વસાવવાનું શક્ય ન પણ હોય, પણ અમને શક્યા છે કે બાળકો માટે આવા વાચનનું મૂલ્ય સમજનાર સંપન્ન નાગરિકો આ પુસ્તકો સ્વભાવે પોતોતાના વિસ્તારી શાળાઓને લેટ આપી આ પ્રયાસ વિશેનો પોતાનો ઉમ્ભે કાર્યાન્વિત કરશે.

પૂજ્ય મોટાની ઈચ્છા હતી કે પ્રાથમિક શાળાઓને ડાથવગું થાય તેવી આની મૂલ્યવ્યવસ્થા રાખવી. અતિશય મૌંઘવારીના આ કાળમાં રવાનગી સહિત આઈ રૂપિયે આ ગ્રંથ આપવો એ ખોટ ખાવાનો ધ્વણી છે. વળી આ ગ્રંથશૈખુંની આયોજનના કરી તે ટાણે કાગળ, છાપાઈ વગેરેના જે ભાવો હતા તેમાં અકલ્ય વધારો થયો છે. ઇતાં ટ્રસ્ટની ભાવનાનો અને પૂજ્ય મોટાની ઈચ્છાનો આદર કરવાને મૂલ્યમાં કશો ફેરફાર કરવામાં આવ્યો નથી. એ સંજ્ઞોગ્યામાં ગ્રાહકોને અમારી એટલી વિનંતિ કે આના પર કમિશનની ઈચ્છા ન રાખે. કમિશન આખરે તો ગ્રાહકો જ લોગવતા હોય છે. વિતરકો પણ પંદર ટકાથી વધુ કમિશનની આશા ન રાખે, બલકે એ ધોરણે આ યોજનાને વિશેષ ઉત્સન આપે એવી વિનંતિ છે. બાલગોવિદ પ્રકાશને આ ધોરણે વિતરણ સ્વીકાર્ય છે તે અભિનંદનને પાત્ર છે.

ચોરોતર એજયુકેશન સોસાયટી,
આણંદ (જી. ઝેડા)

ઇંદ્રભાઈ પટેલ
અધ્યક્ષ

અનુક્રમણિકા

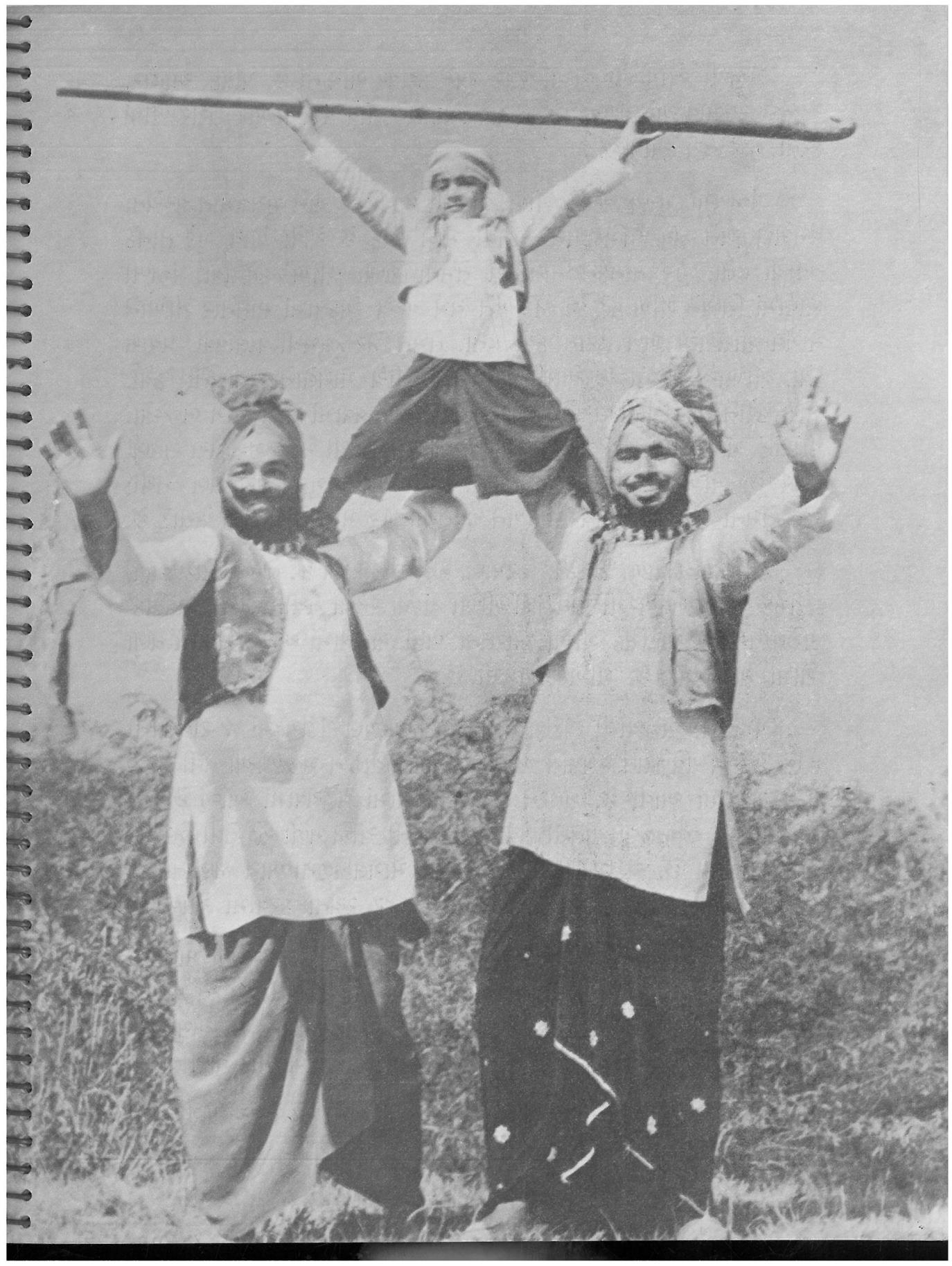
વીરભૂમિ પંજાબ	૪-૬
મને તો મહેનતનો રૈટલો મીઠા લાગે	૪-૮
ગેણું અથવા પેલિકન	૪-૧૦
કાગડો	૪-૧૨
કખૂતર	૪-૧૪
ઘોડા, મનુષ્યનો સાથી	૪-૧૬
મોર	૪-૧૮
વનનો રાજ	૪-૨૦
ગાધેદું, એક ઉપયોગી પ્રાણી	૪-૨૨
ફૂતરો, આપણો હેસ્ત	૪-૨૪
મહાભારતયુગથી જાણ્ણીતી નાગભૂમિ : નાગાલેન્ડ	૪-૨૬
કઠપૂતળી અનાવો	૪-૩૦
દોખંડમાંથી ચોલાદ	૪-૩૪
છુઠનો ઐરાક કોણું અનાવે છે ?	૪-૩૬
ચક્રવીના પ્રયોગો	૪-૩૮
પરિદ્ધર્શક અનાવો	૪-૪૦
નાદુઈ સર્પુટ	૪-૪૨
શાળાની વિજ્ઞાનમંડળીમાં કરવા જેવા પ્રયોગો	૪-૪૪
આળકેના ચાંદામામા અને ઓમનાં ધલાકાંયો	૪-૪૬
કેટલુંક અવનવું	૪-૪૮
નાના ઝડનવીસની એ રમૂજ વાતો	૪-૫૬
રવિશંકર મહારાજ	૪-૬૦
જપાન, જાહુઈ આંગળીઓનો દેશ	૪-૭૭
જાહુઈ ગણીત ચોરસ	૪-૮૭
રંગ અને પ્રકાશની રમત	૪-૮૯
પ્રતિભિમણની કરામત	૪-૯૦
દોહચુંખ પ્રવાહીમાં અસર કરે છે ?	૪-૯૧
ચેન્સિલ અને વીજળી	૪-૯૨
ઓદ્ઘોગિક વસાહત	૪-૯૪

વીરભૂમિ પંજાબ

ભૌગોલિક પરિસ્થિતિ માનવીનું ધડતર કરે છે. દરિયાને લીધે ગુજરાતીએ દરિયાએડુ અને વેપારી બન્યા. મારવાડીએને કંજૂસ, હકીકતમાં કરકસરિયા, બનાવવામાં રણપ્રદેશો ભાગ ભજવ્યો. મધ્યપ્રદેશનાં જંગલોએ માનવીને બીજાએથી છેટા રાખીને પછાત બનાવ્યો. પંજાબ એ ભારતની સરહદે આવેલો હોવાથી છેક જૂના સમયથી ભારત જીતવા આવનાર પંજાબને જીતીને જ આગળ વધી શકે. વારંવારનાં આક્રમણોથી અનુભવની એરણું પર ધડાઈને પંજાબીએ ખડતલ, નીડર અને લડાયક બન્યા. આજે ભારતીય સેનામાં પંજાબીએ મોખરાનું સ્થાન ધરાવે છે.

એ પ્રદેશમાં વહેતી પાંચ મુખ્ય નદીએ જેલમ, સત્લજ, બિયાસ, રાવી અને ચિનાબને લીધે એનું નામ 'પંજાબ' પડ્યું છે. પંજાબ એટલે પાંચ નદીએનો પ્રદેશ. ઈ. સ. ૧૯૪૭માં હિન્દુસ્તાનના એ ભાગ પડ્યા ત્યારે પંજાબના પણ એ ભાગ પડ્યા. પશ્ચિમનો મુસ્લિમ વસતિ ધરાવતો પ્રદેશ પાકિસ્તાનમાં ગયો. પૂર્વ પંજાબ હિન્દમાં રહ્યો. પૂર્વ પંજાબમાં શીઝા અને હિન્દુએની વસતિ હતી. શીઝા તેમનું અલગ રાજ્ય જંખતા હતા. તે માટે વારંવાર પ્રયાસ કરતા હતા તેથી છેવટે પંજાબ અને હરિયાણા એવા એ ભાગમાં પૂર્વ પંજાબ વહેંચાયો.

રશિયામાં યુકેન રાજ્ય એ રશિયાના ધર્ણિનો ભંડાર મનાય છે. ભારતમાં તેવું જ સ્થાન ધર્ણ માટે પંજાબનું છે. સિંચાઈની સગવડો, ઘેરૂતોની ધગશ અને સરકારી પ્રયાસોથી નવાં ખાતરો અને બીના પ્રસારથી પંજાબની એતપેદાશમાં જડપી વધારો નોંધાયો છે. પંજાબની એતપેદાશો પંજાબી ઘેરૂતોને સુખી બનાવ્યા છે. તેમની સાધનસંપત્તિ વધી છે. પંજાબનાં ગામડાં જેતાં આ જણાઈ આવે છે.

ਪੰਜਾਬੀ ਖੀਪੁਜ਼ਥੋ ਜਿਚਾਂ, ਗੈਰ ਅਨੇ ਕਹਾਵਰ ਬਾਂਧਾਨਾਂ ਛੇ. ਪੋਖ਼ਕ ਆਹਾਰ, ਆਨਾਂਹੀ ਸ਼ਬਾਵ ਅਨੇ ਵਂਸਾਪੱਤਰਾਗਤ ਸ਼ਰੀਰਖਾਰਸਾਨੇ ਲੀਧੇ ਪੰਜਾਬੀਓਏਨੁੰ ਸ਼ਰੀਰ ਭੀਜ਼ ਕਰਤਾਂ ਜੁੰਦੁੰ ਤਰੀ ਆਵੇ ਛੇ.

ਪੰਜਾਬਮਾਂ ਸੁਖ ਵਸਤਿ ਸ਼ੀਖ ਲੋਕੋਨੀ ਛੇ. ਹਿੰਨ੍ਹ ਅਨੇ ਮੁਸਲਮਾਨ ਵਰਤੋਨਾ ਧਰਮਲੇਹਦਾ ਅਨੇ ਜਧਾ ਮਿਟਾਵੀਨੇ ਮਾਨਵੀ ਮਾਤਾ ਏਕ ਛੇ ਏਵੇਂ ਬਾਖ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕੇ ਆਪ੍ਯੋ ਹਤੇ। ਗੁਰੂ ਨਾਨਕੇ ਮਾਨਨਾਰਾ ਤੇਮਨਾ ਸ਼ਿਖ੍ਯੋ 'ਸੀਖ' ਕਹੇਵਾਇਆ। ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਖਾਮਾਂ ਸ਼ਿਖਨੇ ਸ਼ੀਖ ਕੁਝੇ ਛੇ। ਜੇਕੇ ਘੰਨੇ ਧਰਮ ਵਰਚੇ ਏਕਤਾਮਾਂ ਮਾਨਨਾਰ ਸ਼ੀਖਾਨੇ ਮੋਗਲ ਸ਼ਾਸਕੋਏ ਘੂੰਘ ਛੇਰਾਨ ਕਈ ਹਤਾ। ਤੇਮਨੇ ਜੇਰਗੁਲਮਥੀ ਵਖਲਾਵਵਾ ਪ੍ਰਯਾਸ ਕੀਂਦੀ। ਸ਼ੀਖਾਏ ਤੇਮਨਾ ਗੁਰੂਏਾਨੀ ਆਗੇਵਾਨੀ ਨੀਚੇ ਮੋਗਲੋਨੋ ਸਾਮਨੇ ਕੀਂਦੀ। ਘਾਸ ਕੀਨੇ ਗੁਰੂ ਗੋਵਿਨਦਸਿੰਘ ਸ਼ੀਖਾਨੇ ਲਡਾਇਕ ਬਨਾਵਵਾਮਾਂ ਮੋਟੇ ਭਾਗ ਭਜਵਿਆ। ਸ਼ੀਖਾਨੁੰ ਮੰਦਿਰ 'ਗੁਰੂਕਾਰਾ' ਕਹੇਵਾਇ ਛੇ। ਅਮ੃ਤਸਰਮਾਂ ਸੌਥੀ ਮੋਟੁੰ ਗੁਰੂਕਾਰਾ ਸੁਵਰਣੁ-ਮੰਦਿਰ ਛੇ। ਸ਼ੀਖਾਨਾ ਮੰਦਿਰਮਾਂ ਕੋਈ ਮੂਰਤਿ ਛੋਤੀ ਨਥੀ, ਗੁਰੂਪੱਤਰਾ ਪਣ ਨਥੀ; ਫੁਕਤ ਤੇਮਨਾ ਧਰਮਪੁਸਤਕ ਤੱਥ ਸਾਡੇਣੇ ਜ਼ਰੂਰੇ ਗੁਰੂ ਮਾਨੀਨੇ ਗਾਹੀਏ ਬੇਸਾਤੇ ਛੇ।

ਸੀਖ ਮਾਤਾ ਵਾਣ, ਕਾਂਸਕੀ, ਕਿਰਪਾਣੁ, ਕੁੰਡੁ ਵਗੇਰੇ ਰਾਏ ਛੇ, ਤੇਮਨਾ ਮੋਟਾ ਵਾਣ, ਢਾਢੀਮੂਛ ਅਨੇ ਰੰਗ—ਘੇਰੰਗੀ ਪਾਖਡੀਥੀ ਸ਼ੀਖਾ ਫਾਂਕਿਆ ਰਹੇਤਾ ਨਥੀ। ਮਹੇਨਤੁ, ਤਾਂਤ੍ਰਿਕ-ਭੁਖਿਧੁਕਤ ਅਨੇ ਸਾਹਸਿਕ ਸ਼ੀਖਾ ਭਾਰਤਨਾਂ ਬਧਾਂ ਰਾਜਧਾਨੀਆਂ ਅਨੇ ਹੁਨਿਯਾਨਾ ਧਾਣੂ ਫੇਰੋਮਾਂ ਨਜ਼ਰੇ ਪਤੇ ਛੇ। ਸ਼ੀਖਾ ਫੇਰੇਮੇਡੀ ਛੇ।

ਪੰਜਾਬਨੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਚੰਡੀਗਠ ਛੇ। ਹਿੰਦੀਆਣੂ ਪਣ ਚੰਡੀਗਠਮਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਧਰਾਵੇ ਛੇ। ਵਿਕ਼ਵਿਖਾਤ ਸਥਾਪਤਿ ਕਾਈਊਜੀਧਰਨਾ ਆਧੋਜਨ ਮੁਜ਼ਖ ਆ ਨਵੀ ਰਾਜਧਾਨੀ ਰਚਵਾਮਾਂ ਆਵੀ ਛੇ। ਸ਼ਹੇਰਨੇ ਪ੍ਰਚਾਸ ਭਾਗੋਮਾਂ ਵਹੌਚਿਵਾਮਾਂ ਆਵਿੰਦੁ ਛੇ ਅਨੇ ਫੇਰੇਕ ਭਾਗਮਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀਧਰਿਆਤਨੀ ਬਧਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਪ੍ਰਕਾਰਨੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਮਾਣੀ ਰਹੇ ਤੇਵੀ ਜੇਗਵਾਈ ਕਰਵਾਮਾਂ ਆਵੀ ਛੇ। ਚੰਡੀਗਠਨੀ ਪਾਸੇ ਪੀਪੁਲੇਨਾ ਮੋਗਲਕਾਣਨਾ ਬਾਗ ਜਾਣੀਤਾ ਛੇ। ਚਾਡੀ-ਤਿਤਰਤੀ ਸਾਤ ਪਗਥੀਏਾਨੀ ਰੀਤੇ ਆਨੀ ਸੁਨਹਰ ਰਚਨਾ ਕਰਵਾਮਾਂ ਆਵੀ ਛੇ।

ਉਤਰਨੀ ਸਰਹੁਦੇ ਹਿਮਾਲਧਨੀ ਟੇਕਰੀਏ। ਆਵੇਲੀ ਛੇ। ਆਮ ਹਿਮਾਲਧਨਾਂ ਹਿਮਖੇਤ ਸ਼ਿਖਰੋਨਾਂ ਦਰਨ ਪੰਜਾਬੀਏ। ਮਾਟੇ ਸਰਣ ਛੇ। ਹਿਮਾਲਧਨੀ ਸ਼ਾਨਿਤ ਪਾਮਤਾਂ ਪੰਜਾਬਨਾਂ ਨਗਰੋ ਹੁਮੇਸ਼ਾਂ ਉਧੋਗੋਥੀ ਧਮਧਮਤਾਂ ਅਨੇ ਵੋਂਧਾਇਭਰੀਂ ਰਹੇ ਛੇ। ਅਮ੃ਤਸਰ, ਲੁਧਿਆਣੂ ਵਗੇਰੇ ਇਜ਼ਨੇਰੀ ਉਧੋਗੋਂ ਅਨੇ ਗਰਮ ਕਾਪੁਡਨਾ ਉਧੋਗੋਂ ਮਾਟੇ ਜਾਣੀਤਾਂ ਛੇ।

ਗੁਜਰਾਤ ਐਤੀ ਅਨੇ ਉਧੋਗੋਮਾਂ ਪੰਜਾਬ ਜੇਵੁੰ ਬਨੀ ਰਹੇ ਤੋ ਆਪਣੀ ਧਾਣੀ ਮੁਖਕੇਲੀਏ। ਏਣੇ।

મને તો મહેનતનો રોટલો મીડો લાગે

એક, બે.... ત્રણ.....

સરકારી મોદીખાનામાં કામ કરતા શુરુ નાનક જોઈને સીધું કાઢતા. એક, બે, ત્રણ.... એમ ગણુતાં ગણુતાં તેર આવે એટલે તેરા તેરા તેરા.... એમ એ રચા કરતા, ને લેખવાનું ભૂલી જતા. ભગવાન સાથે એમનું મન મળી જતું. તેરા, તેરા એટલે કે હું તારે છું, હું તારે છું.... એમ ભગવાનમાં એ લીન થઈ જતા. આ દશામાં એમણે માત્ર ઘરસંસારી થઈને જીવવા કરતાં ભગવાનની લક્ષ્ણમાં જીવન જીવવું એમ નક્કી કર્યું.

એમણે તરત ઘર છોડ્યું. હજાર હાથવાળો ભગવાન હવે અમારું સૌનું પૂરું કરશે. મારે શી ચિંતા? પોતાના ગામ તાલવંડીથી એ નીકળી પડયા. એમિનાખાડ પહોંચ્યા. ત્યાં લાલો નામનો સુથાર રહેતો હતો. મહેનત કરી રોટલો રળતો, સાહું જીવન જીવતો, ભગવાનનું જાગ્ઝન કરતો. લાલાએ નાનકને પોતાને ઘેર રહેવા નોતારું આપ્યું. નાનકને આ લાલાનું જીવન ગમી ગયું. એ એમને ત્યાં રહેવા લાગ્યા.

એકવાર ગામના દીવાન મલિક ભાગેને ત્યાં અદ્ભુતોજન રાખ્યું હતું. ગામના સૌ સાધુસંતો ને લક્ષ્યને એમાં નોતારું હતું. દીવાનને અખર પડી કે લાલાને ત્યાં એક સંત રહે છે. તરત જ નાનકને તેડવા સારુ દીવાનને માણુસ મોાફ્યો. પણ નાનકે જવાની ના પાડી. નાનક ન જસે તો દીવાનનું વત અધૂરું રહે. એટલે એ જોતે નાનકને તેડવા ગયા. નાનક માન્યા નહિ. દીવાનને અચરજ થયું. દીવાન કહે, ‘તમે લાલો સુથાર જેવા એક સામાન્ય માણુસનું જોજન લો. છો, ને મારું દીવાનના ઘરનું કેમ નહિ?’

શુરુએ નમૃતાથી કહ્યું, ‘ભાઈ, મારે મન કોઈ ડાચ નથી, કોઈ નીચ નથી; કોઈ સુથાર નથી, કોઈ દીવાન નથી. આપણે સૌ સરખા છીએ, આપણે એક જ ડાળનાં પંખી છીએ.’

વળી દીવાન કહે, ‘સૌ સરખાં છે તો મારે ત્યાં જોજન લેવાની શા માટે ના પાડો છો?’

શુરુ નાનક હસ્યા, ‘લાલાનો રોટલો મહેનતનો છે, એટલે એ દૂધમિશ્રિત છે. આપનો રોટલો ગરીબોની મહેનતનો છે, એમાં આપની મહેનત નથી. એમાં ગરીબોનું દુધિર છે. મને તો મહેનતનો રોટલો મીડો લાગે. ગરીબોને પણ જે પ્રેમથી રાખે, ત્યાં ભગવાનની કરુણાની ગંગા વહે છે.’

દીવાનને શુરુની વાણીની સચ્ચાઈ હૈથૈ વર્સી ગઈ. શુરુના પગમાં એ લેટી પડ્યો. પછી એ ઘેર પાછો ગયો. પોતાની સધળી ધનહાલત એણે ગરીબોને વહેંચી દીધી, ને મહેનતનો રોટલો ખાવાનું વત લીધું. પોતાના ઘરને એણે ધર્મશાળામાં ફેરવી નાખ્યું. ત્યાં જે કોઈ આવે તે સૌની સાથે વહેંચીને રોટલો આવો. એમ સંકલ્પ કર્યો. હવે દીવાનનું મન હળવું ફૂલ થઈ ગયું.

પેણ અથવા પેલિકન

મોટી લાંખી ચાંચવાળાં પંખીઓમાં પેણ અથવા પેલિકન ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે. એની ચાંચને કારણે એ ખૂબ આકર્ષક લાગે છે. એના ચિત્રને પોતાના પ્રતીક તરીકે વાપરીને એક પુસ્તકપ્રકાશકે નામના કાઢી છે. તમને ખ્યાર છે એ કોણ? પેલિકન ખુલ્સ તરીકે એ સામાન્ય રીતે જાહેરીતા છે.

લાંખી ચાંચવાળાં ધણું પંખી તમે જેથાં હશે. તમને વિચાર આવતો હશે કે કુદરતે અમુક અમુક પંખીઓને જ આવી લાંખી ચાંચ આપી છે. એવી ચાંચનો એ પંખીઓને શો ખ્ય હશે? બગલો, રિટોડી, ... (ગણુવો જેઠાં એ, બીજાં કયાં પંખીઓની ચાંચ લાંખી હોય છે?)

એ પંખીઓને પાણીમાંથી ઝારાક મેળવી લેવામાં આવી ચાંચ ખૂબ ઉપયોગી છે.

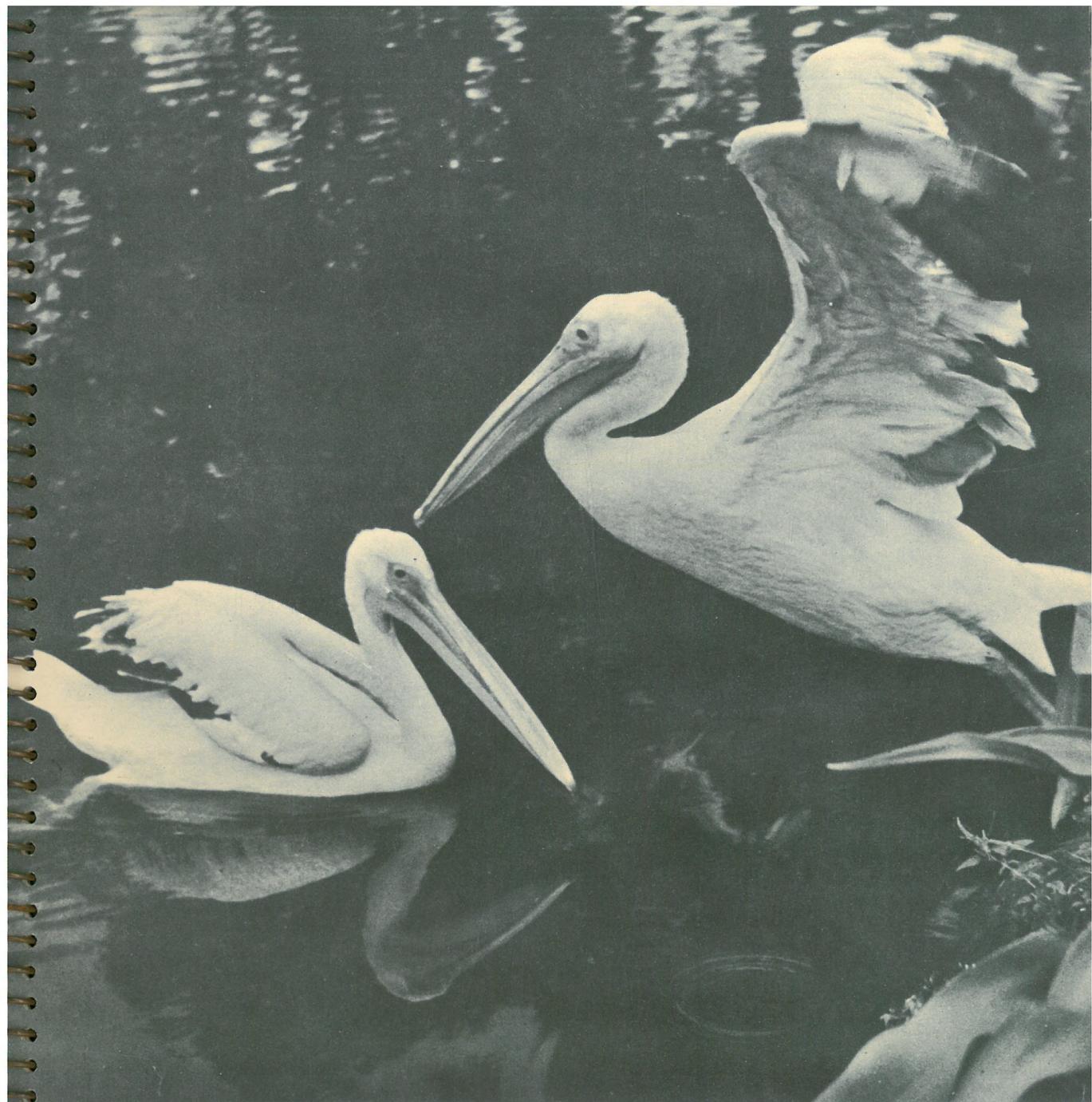
પેણને ચોટલીપેણ પણ કહે છે. એની ચાંચના ઉપલા અરધા ફાડિયા ઉપર ભૂરા રંગનાં ટ્યુકાં હોય છે. નીચલા ફાડિયાની નીચે આછા જંખલી રંગની મોટી કોથળી હોય છે. પેણ માછલાં પકડે છે ને પકડી પકડીને તે કોથળીમાં ભરી લે છે. પેણની છ જત દુનિયામાં ભળે છે.

પેણ હળી જય એવું પંખી છે, પણ એમનું શિસ્ત લશકરના જેવું છે. ચારો ચણવામાં સૌ સાથે હોય છે, અને એક જણુ કરે તેમ બીજાં બધાં કરે છે. પાણીમાં કે જમીન પર જ્યારે તેઓ આરામ કરતાં હોય છે ત્યારે તેમનું મેં એક જ હિંદુમાં તેઓ રાખે છે. ઊડતી વખતે પેણ પોતાની ગરદન બને એટલી પાછી ખેંચે છે, અને V આકારમાં ઊડે છે.

ધારુંખરું પેલિકન જમીન ઉપર જ માળો કરે છે. કચારેક તે શાચે પણ માળો કરે છે. માછા એકથી ચાર સફેદ ઈડાં ભૂકે છે. ચાર કે પાંચ અઠવાલિયાં સુધી તે સેવે છે. પેલિકનનું બચ્યું ઊડતું થાય ત્યાં સુધી તેને કુલ કેલું ખાવાનું જેઠતું હશે? કહો જેઠાં. લગભગ ૧૫૦ પાઉન્ડ માછલી! એક મોટું પેલિકન રોજના ચાર પાઉન્ડ ઝારાક ખાય છે!

આ પંખી આપણા દેશમાં શિયાળામાં આવે છે. અમદાવાદથી આશરે ચોસટેક કિલોમીટર દૂરના નળ સરોવરમાં આ પેણ પુષ્ટળ જેવા ભળે છે. અમદાવાદના પ્રાણીબાળમાં પણ તે છે. આંધ્ર પ્રદેશમાં આ પંખીઓ માળા બાંધે છે.

એનું આયુષ્ય ત્રીસેક વર્ષનું અંહાન્ય છે.

કાગડો

ચતુર અને લુચ્યા કાગડાની ધાણી વાતો તમે સાંભળી હશો. નાનાં પંખીએંબા
માટે તો કાગડો મોટી આકૃત જેવો છે. એમનાં દૂરાં ચોરી જવાં, એમનાં
નાનાં ખચ્યાં ઉપાડી જવાં... એ બધામાં કાગડાની અજ્જલને કોઈ ન પહોંચે!

બીજાં પંખીનાં દૂરાં ચોરી જનાર કાગડો પોતાનાં દૂરાં ખૂબ સાચવે છે.
માળામાં દૂરાં હોય ત્યારે તે તેમની બરાબર ચોકી કરે છે. કાગડો-કાગડી ઘેય
બરાબરનો જપતો રાખે છે. કાગડો બધાંને બનાવી જથું, પણ શેરને માથે
સવા શેર હોય તેમ એને બનાવી જનાર પણ હોય છે! કોણ? કહો જેડિં.

કોયલ.

બરોબર. કોયલ એનાં દૂરાં કાગડીના માળામાં ઝૂકી આવે છે. એ દૂરાં
પોતાનાં જ છે એમ માનીને કાગડો-કાગડી એનું જતન કરીને સેવે છે. દુંહાંમાંથી
ખચ્યાં બહાર આવ્યા પછી પણ કાગડો-કાગડી તેમને ઉછેરે છે!

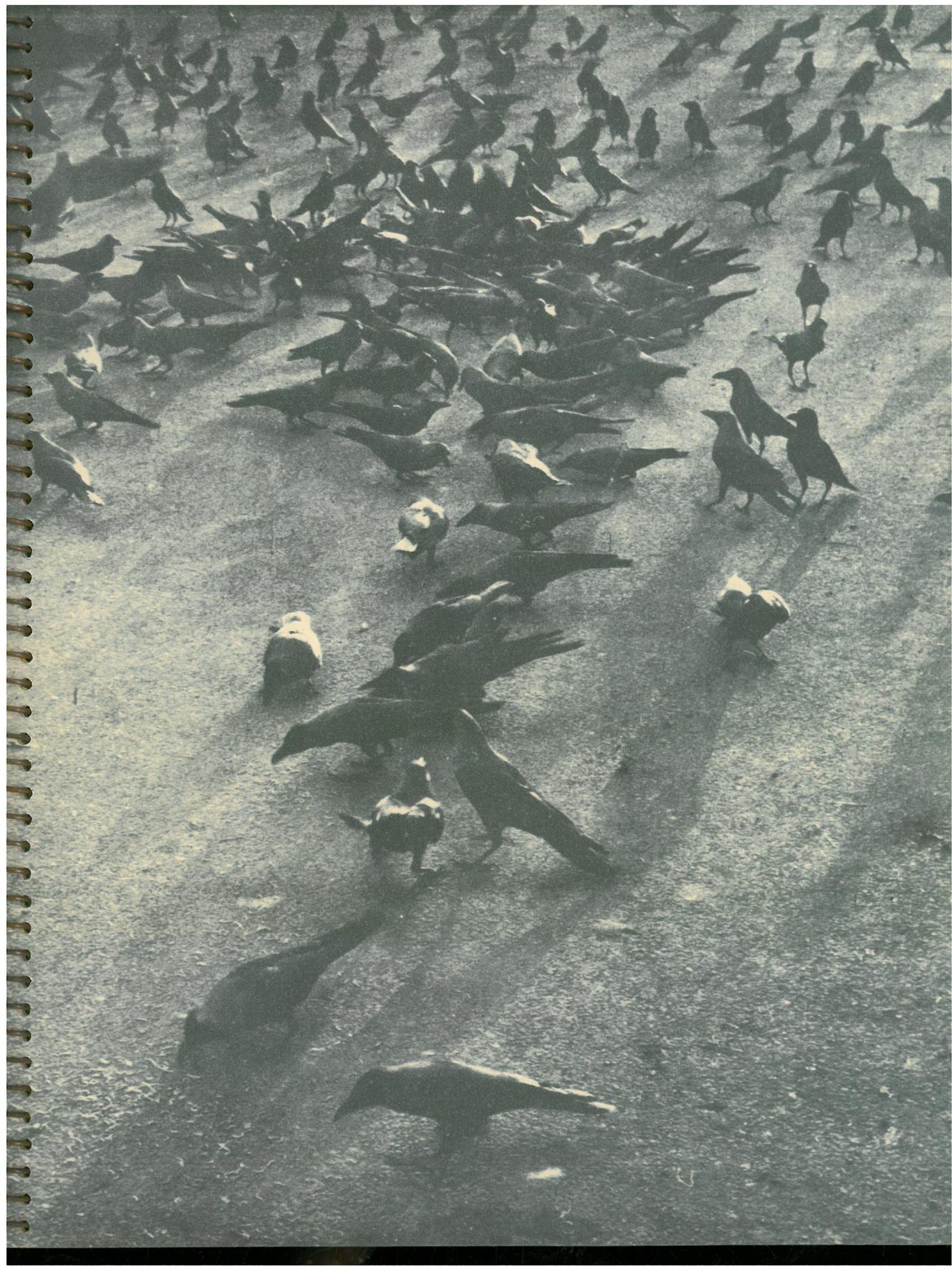
તમે કાગડાનો માળો જેયો છે? આવું ચતુર પંખી પોતાનો માળો બાંધવા-
માં સાવ લધું હોય છે. ડાળાંપાંખડાં, લોખંડના તાર વળેરનો ઉપયોગ એ
માળો બાંધવામાં કરે છે. કાથાના રેસા જેવી સામગ્રીથી માળાને સંજવે છે!
કાગડી ત્રણુથી છ દૂરાં ઝૂકે છે. દુંહાંનો રંગ આછો નીલોભરો હોય છે ને તે
પર તપખીરિયા રંગનાં છાંખણાં હોય છે. કાગડો-કાગડી ઘેય દૂરાં સેવે છે.

તમે એ જતના કાગડા જેતા હશો. એક જતનો કાગડો સાવ કાળો
હોય છે, ને બીજી જતના કાગડાની ગરફન ભૂખરા રંગવાળી હોય છે — જણે
હજમત કરાવેલી હોય! પહેલી જતનો કાગડો તે જંગલકાગડો અને બીજી
જતનો તે ધરકાગડો.

કાગડો શું ખાય છે તે તો તમે જણો છો ને? રસોડાનો એઠવાડ, માછલી,
સડેલું માંસ, ઊધઈ, તીડ, ઝળ બધું એને લાવે. દાણા પણ ખાય. કાગડો બધુંથી
ખાય. એ રીતે કાગડો સફ્ફાઈ કામદાર છે.

કાગડાનો એક બીજો મોટો ગુણું છે. એનામાં આળસનો છાંટો ન મળે.
સતત કંઈ ને કંઈ એ કર્યાં જ કરે. કાગડાનું કા...કા...કા...ખહુ કર્કશ લાગે
છે. એકાદ કાગડો કચાંક સપડાયો હોય ને પછી કા...કા...કા...એમ ઘાલવા
માંડે કે બીજી અસંખ્ય કાગડાએં, કોણ જણો કચાંથી આવી પહોંચે છે! પછી
બધા કાગડાએનું સભૂહમાં કા...કા...કા...ચાલ્યાં કરે. એમ બધા કાગડાએં
કા...કા...કા...એક સાથે ઘાલે છે ત્યારે કાગડોણ મચાવી એમ આપણે
કહીએ છીએ.

કાગડો એ આપણું ખૂબ પારચિત એવું પંખી છે.

કાંખૂતર

તમે કાંખૂતરને તરત ઓળખી કાઢશો. એવી જ રીતે હોલાને પણ તરત ઓળખી શકશો. એક જ કુળનાં આ પંખી છે. ખરેખર તો, કાંખૂતર એ મોટા હોલા છે, અને હોલા એ નાનાં કાંખૂતર છે. આખી દુનિયામાં થઈને કાંખૂતરની ૨૮૮ જેણી જતો છે. એમાં જે હરિયલ નામે ઓળખાય છે એ લીલાં કાંખૂતરોનું જૂથ પૂરેપૂરું શાકાહારી છે.

દુંકી, નમણી, આગળથી જરા ગોળાધવિણી ને વર્ણયેથી કંઈક પાતળી એવી ચાંચવાળું સલેહિયા રાખેડી વાહળી રંગનું આ પંખી તેના સોહામણું ગળાને કારણે સૌને ગમી જય એવું છે. પણ જ્યાંત્યાં જ્યારેથ્યારે હગાર કરીને ગંદકી કરવા માટે એ જાણીતું છે. ધોંધાર અને ધમાલથી કાંખૂતરો ટેવાઈ ગયાં હોય છે એલે બજરોમાં, મકાનોમાં તેઓ નિર્ભય થઈને રહે છે. કાંખૂતરો જલહી હળી જય છે.

ખેતરોમાં ખળાનું અનાજ, કઠોળ વગેરેનું ચણું ચણે છે. કાંખૂતર રાંક પંખી છે. વનસ્પતિના કૂણા કૂણા અંદુરો એ ખાઈ જય છે તેથી તે એતીને નુકસાન પણ કરે છે. કુદરતમાં ઊડતાંકુરતાં પંખીઓમાંથી માણસે કદાચ કાંખૂતરને સૌથી પહેલાં પાછયું હરી, કારણું કે દુનિયાની ધણી પ્રજાઓનાં સાહિત્યમાં કાંખૂતરના સરસ ઉલ્લેખો મળે છે. હજરો વર્ષથી કાંખૂતરોનો ઉપયોગ સંદેશા લાવવા-લાઈ જવામાં થાય છે. વોરલુની લડાઈમાં નેપોલિયનનો પરાજય થયો એના સમાચાર ઝડપીમાં ઝડપી સંદેશવાહકો કરતાં ચાર દિવસ વહેલા દુંગંડમાં પહોંચાડનાર કાંખૂતર હતાં. પહેલા વિશ્વયુદ્ધ સુધી સંદેશવાહક તરીકે કાંખૂતરનું મહત્વ ધાયું હતું. આજકાલ હવે ઈલેક્ટ્રોનિક્સની મદદથી સંદેશા લાવવા-લાઈ જવામાં આવે છે.

પંખીઓ રસ્તો કેવી રીતે શોધતાં હશે તે માટેના જે અખતરાઓ થાય છે તેમાં કાંખૂતરોનો ઉપયોગ થાય છે. કાંખૂતરોની શરીરરચનામાં જ કંઈક એવું છે કે જે વહે તેઓ સમય જાણી શકે છે તેમ જ દિશાઓ પણ ઓળખી શકે છે.

ન્યૂ ગીનીનું માથે રણિયામણી કલગીવાળું ભૂરું કાંખૂતર વગી ઓાર રૂપાળું દેખાય છે.

કાંખૂતરને માળો બાંધતાં ખાસ આવડતું નથી. કચારેક તો માળો બાંધ્યા પહેલાં જ દુંડાં મૂકે છે. માદા એ દુંડાં મૂકે છે ને બરચાંના ઉછેરમાં નરમાદા બંને ભાગ લેતાં હોય છે.

નિરીક્ષણ કરો, અને કહો :

- તમારા ગામમાં કે શહેરમાં કાંખૂતરના અહા કચાં કચાં છે?
- આ અહાની જગ્યા કાંખૂતરોએ કેમ પસંદ કરી હશે?
- કાંખૂતરોને કેલાંક લોકો નિયમિત જુવાર કેમ નાખે છે?

ઘોડો, મનુષ્યનો સાથી

જૂનાં ભંદિરો જુઓ, ઘોડાનું શિલ્પ ત્યાં હોય. ભીત પરનાં ચિત્રો જુઓ, ઘોડાનું ચિત્ર પણ ત્યાં હોય જ. સાહિત્ય જુઓ, ઘોડાનાં વર્ણનો અવશ્ય હશે. પ્રખ્યાત મનુષ્યોની જેમ પ્રખ્યાત ઘોડાઓનાં પરાક્રમ તેમ જ તેમની વર્ઝાદારી અને ગરવાઈ પણ જણીતાં છે. મહારાણા પ્રતાપનો ઘોડો 'ચૈતક' જણીતો છે. શિવાળ મહારાજનો વિચાર આવે કે પાણીહાર ઘોડા પર સવાર થયેલા શિવાળ મહારાજનું ચિત્ર નજર સામે તરફરે.

ભારતમાં ઘોડાની ધાર્થી જત થાય છે. સૌરાષ્ટ્રની ઘોડી વખણાય છે. તમે સહજનંદ સ્વામીની માણુષી ઘોડીની વાત સાંભળી છે? કચારેક જરૂર સાંભળજો. ઘોડાના કાન ટૂંકા ને આણીહાર હોય છે, ને હમેશાં ટથાર રહે છે. મારવાડ તરફના ઘોડા કાંઈક વધારે ભરાવહાર હોય છે. પંજાના સિપ્તી ઘોડા પહાડી તેમ જ ઠંડા સુલકમાં માલની હેર્ફેર કરવામાં ધણા ઉપયોગી છે. નેપાળના ભૂટિયા જતના ઘોડા કદમાં નીચા, પણ શરીરે ભારે મજાકૂત હોય છે. ચોક્કસ વેગથી આ ઘોડા પહાડોમાં ખૂબ ઊંચી સુધી જઈ શકે છે. મણિપુરી ઘોડા રૂપેરેંગો રળિયામણા લાગે છે. એ બહુ ચયપળ હોય છે અને પોલો જેવી રમતમાં એમને ખાસ પસંદ કરવામાં આવે છે. ઘોડહોડમાં તેમ જ સરક્કસમાં પણ મણિપુરના આ ઘોડાની પસંદગી થાય છે. આ ઘોડા સરસ રીતે ક્રેણવાય છે. તમે સરક્કસમાં ઘોડાના ખેલ જેયા છે? ન જેયા હોય તો જરૂર જેન્ને. એ પગો ચાલવાના, ઊંધા ચાલવાના.... વગેરે ધણા ખેલ એ કરે છે!

ઘોડાનું આયુષ્ય પચીસેક વર્ષનું ગણ્યાય. ઘોડાને બરાબર ખખરહાર રાખવા સારુ એની કાળજીભરી આળપંપાળ કરવી પડે છે, તેમ જ તેને નિયમિત કસરત પણ કરાવવી પડે છે. ઘોડાને ચંદી આપવામાં આવે છે, જેમ ઢોરને ખાશુ, તેમ ઘોડાને ખાસ ચણૂ, ગોળ, ગાજર, ધઉનું ભૂસું વગેરે અપાય છે. ઘોડાના દાંતની પણ ખાસ કાળજ રાખવામાં આવે છે.

ઘોડાના તણેલા એકદમ સ્વચ્છ રાખવામાં આવે છે. ઘોડો માણુસનો વિશ્વાસુ સાથી છે. એની વાતો શોધી કાઢો. નેપોલિયનના તેમ જ એલેક્ઝાન્ડરના ઘોડાની ધણી વાતો છે.

મેર

મોરને કોણ નથી આળખતું? ભારતનું તે સૌથી સુંદર પંખી છે. મોર આપણા દેશમાં સધળે મળે છે. એ આપણું રાષ્ટ્રીય પંખી છે.

ઢેલ મોરના જેઠલી રૂપાળી નથી. મોર તો એનાં પીંછાંનાં શાણગારથી રફિયાળો લાગે છે. એ પીંછાંનાં સુંદર રણો, અને સુંદર ભાત આપણા મનમાં વહી જય છે. એવાં કળાકસબ કોણે કર્યાં હુશે?

કવિએ અને કલાકારોનું એ માનીતું પંખી છે. વિદ્યાની દૈવી સરસ્વતીનું વાહન મોરનું છે. મોરને તેથી આપણે પવિત્ર માન્યો છે, તેથી તે સચ્ચવાયો પણ છે.

મોર સ્વભાવથી બીજણું હોય છે. ગગનમાં વાદળાંનો ગડગડાઈ થાય તો તે ગબરાય છે, ને ધૂકવા લાગે છે. ભય આવતાં તે ઊડવાને બહલે હોડવાનું પસંદ કરે છે. એને ઊડવાનું બહુ પસંદ નથી,—બિચારો ભારે કાયાને લિધે ઊડિયે શી રીતે શકે? એની ઊડમાં કશું સૌનર્ય નથી! એના કાન બહુ સરવા હોય છે; એની દાઢિ બહુ તીક્ષણ હોય છે. એખે મોર શિકારીના સકંઝમાં જરૂર આવતો નથી.

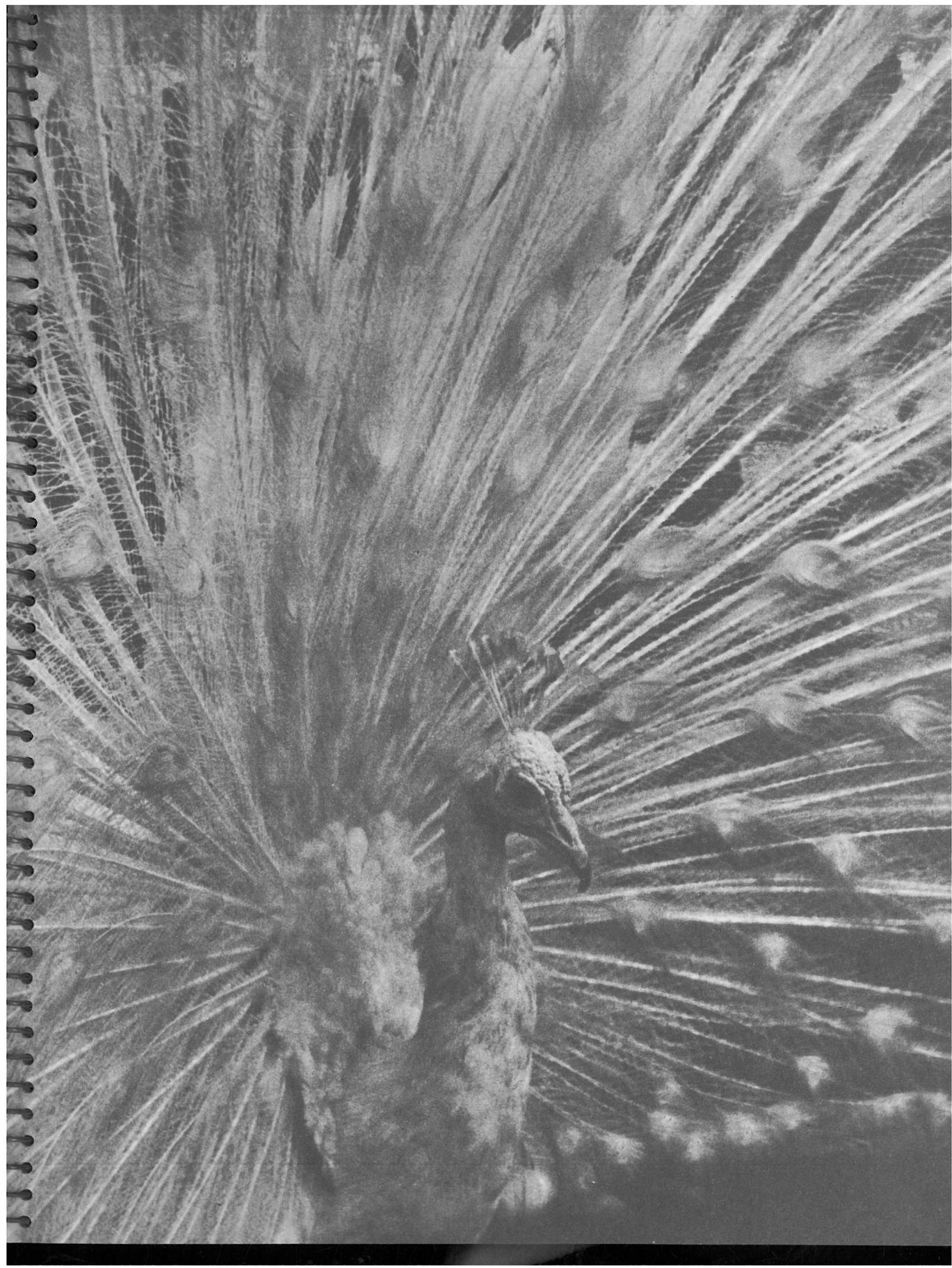
મોર પોતાનાં પીંછાં ફૈલાવી કળા કરીને નૃત્ય કરતો હોય છે એ દૃશ્ય જેવા સરખું હોય છે. એ અનેક રીતે પોલતો હોય છે. મોર પાળી શકાય તેવું પંખી છે. એ હળી જય તો આપણા હાથમાંથી પણ હાણા ચણે છે.

મોરની આસપાસ ત્રણુચાર ઢેલ પણ જેવા મળે છે. માળા બાંધવા, દુર્દિં સેવવાં, બચ્ચયાં ઉછેરવાં એ બધાં કામ ઢેલ જ કરતી હોય છે. માળામાં ઢેલ હાથીદાંતના રણાં ચાર કે પાંચ દુર્દિં મૂકે છે. ધણી વાર બેત્રણું ઢેલો જેગી મળીને દુર્દિં સેવતી હોય છે. ત્રિસેક દ્વિવસે દુર્દિં સેવાઈ રહે છે, ને તેમાંથી બચ્ચયાં બહાર આવે છે. મોરનાં બચ્ચયાં પણ રૂપાળાં લાગે છે. વગર ચીતર્યે આવાં રૂપાળાં બચ્ચયાં મળે છે! તેથી તો મોરનાં દુર્દિં ચીતરવાં ન પડે' એવી કહેવત પડી છે.

મોર હાણા ખાય, અંકુર ખાય, જીવદાં ખાય, સાપ ખાય! મોર બધું જ ખાય! મોર આમ તો એતીને નુકસાન કરનારું પંખી છે, પણ તેની વર્સ્તી પોપટ જેઠલી જાંઝી નથી એખે એતીને મોર જાંઝું નુકસાન કરી શકતા નથી.

મોર ભૂળ રહેવાની તો ભારત, અલ્લાદેશ અને જવાના. પણ એનું આવું રૂપ જેઈને બીજ દેશોમાં પણ તે લઈ જવાયા છે.

મોર વિશે આપણી ભાષામાં ધણાં ગીતો છે. તમને કેલાં આવડે છે?

વનનો રાજ

તમને ક્રોછ એમ કહે કે બિલાડી ને વાધને સગાઈ થાય, તો તરત જ તમને પેલી કવિતા—

બિલ્લી વાધતાણી માસી, જેઈને ઉંદર...

—યાહ આવવાની. બિલાડી, વાધ ને સિંહ બધાંનું એક જ ગોત્ર ! સિંહને વનના રાજ તરીકે આપણે એળખીએ છીએ. એવા ગરવા દેખાવવાળું એ પ્રાણી છે.

આખી દુનિયામાં માત્ર એ જ દેશોમાં સિંહની વસતી છે : ૧. આંક્રિકા, અને ૨. ભારત. ભારતમાં માત્ર ગિરનાં જંગલમાં જ આ રાજનો મુક્તામ છે ! સિંહ તેમ જ સિંહણનો રંગ જંગલના સ્કૂડા ધાસ જેવા સોનેરી પીળો છે. સિંહને ગરદન પર કેશવાળી હોય છે તેથી તેનો દેખાવ ભવ્ય લાગે છે. બીજાં શિકારી પ્રાણીએ કરતાં સિંહ સ્વભાવથી જુદ્દો પડે છે. એ લોભિયો નથી. કંઈક એ લાપરવાહ પણ હોય છે. જરૂર પૂરતો શિકાર કરીને એ સંતોષ માને છે.

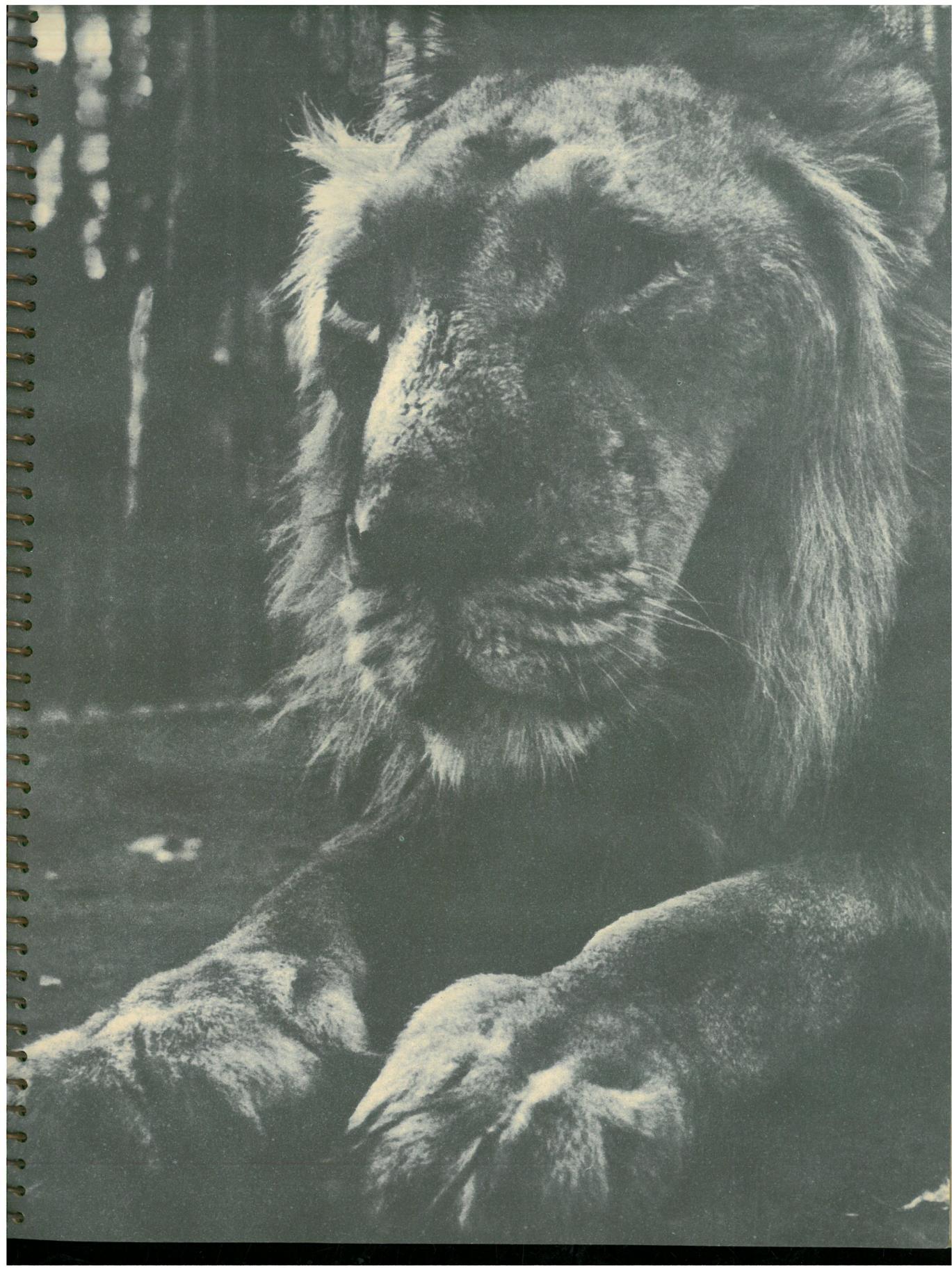
સિંહ અને એકણે કુદુર્ભીજનો લેગા. મળી શિકારને આંતરે છે. શિકાર દસેક મીઠર દૂર રહે એટલે [સહ ત્રાડ નાએ છે. હરણ, ભંસ કે ઝીયા જેવાં પ્રાણીએ તો એની ત્રાદથી અધમૂચાં જ થઈ જય છે. પછી એક જ તરાપ ને પ્રાણી સાક્ષ !

સૌથી પહેલાં સિંહ શિકારનું ભક્ષણ કરે છે. સિંહણ અને તેનાં બચ્ચાં તે પછી ખાય છે. વધેલું મારણ શિયાળવાં કે ઝરખ જેવાં પ્રાણી ખાઈ જય છે.

ક્રોછ જાડના ઝુંદની છાયામાં પોતાના કુદુર્ખ સાથે આરામ કરતાં સિંહ બહુ માયાળું અને પ્રેમાળ લાગે છે. એ દૃશ્ય પણ ખરેખર જેવા જેવું હોય છે. માણસ સિંહને સારી રીતે કેળવી શકે છે.

ગુજરાતમાં સાસણ ગિરમાં છૂટા ફરતા સિંહને જેવા માટે ખાસ સગવડ કરવામાં આવે છે. આંક્રિકાનાં જંગલોમાં પણ સિંહને છૂટો જેવા માટે ખાસ વ્યવસ્થા કરાય છે.

સિંહના શિકારની સાહસકથાએ ધણી સાંભળવા મળ્યો. તમે એવી એકાદ કથા સાંભળીને પછી લખો. સસલું સિંહને કેવી રીતે છેતરે છે એ વાર્તા તમે સાંભળી હુશો. યાદ કરીને તમે તમારાં નાનાં ભાઈ કે બહેનને કે દોસ્તને કહો.

ગધેડું, એક ઉપરોગી પ્રાણી

કોઈ આણી અફ્કલવાળાને લોકો 'ગધેડો' એવો સરપાવ આપે છે. લોકો ગધેડાને એમ કરીને વગોવે છે. ખરેખર તો ગધેડું અત્યંત ઉપરોગી પ્રાણી છે. ગધેડાં દેખાવમાં ઘોડા જેટાં રૂપાળાં હોતાં નથી એ સાચું, પણ ગધેડું એના ગજ પ્રમાણે જે કામો કરે છે તે ધણાં ઉપરોગી હોય છે.

તુર્કસ્તાન જેવા દેશમાં તો ગધેડાં રૂપાળાં ગણ્ણાય છે! આપણે જેમ શોખ માટે કૂતરાં પાળીએ છીએ તેમ ત્યાંના લોકો ગધેડાં પાળે છે, અને હેતથી એમની આળપંપાળ કરે છે. ગધેડાં ઉપર સવારી પણ કરી શકાય છે.

ગધેડાં રાખવાનું આપણા દેશમાં બહુ મોંધું પહતું નથી. એ પોતાનો ખારાક ગમે ત્યાંથી મેળવી લે છે. ખાવામાં પોતાને અમુક જ ભાવે, ને બીજું ન ભાવે એવો મિજજ ગધેડાં રાખતાં નથી. એ થોડું ખાય છે, સસ્તું ને ધણી વાર તો આપણે નકાસું ગણીને ફેંકી દીધું હોય તે ખાય છે, ને કામ પુષ્ટ કરે છે.

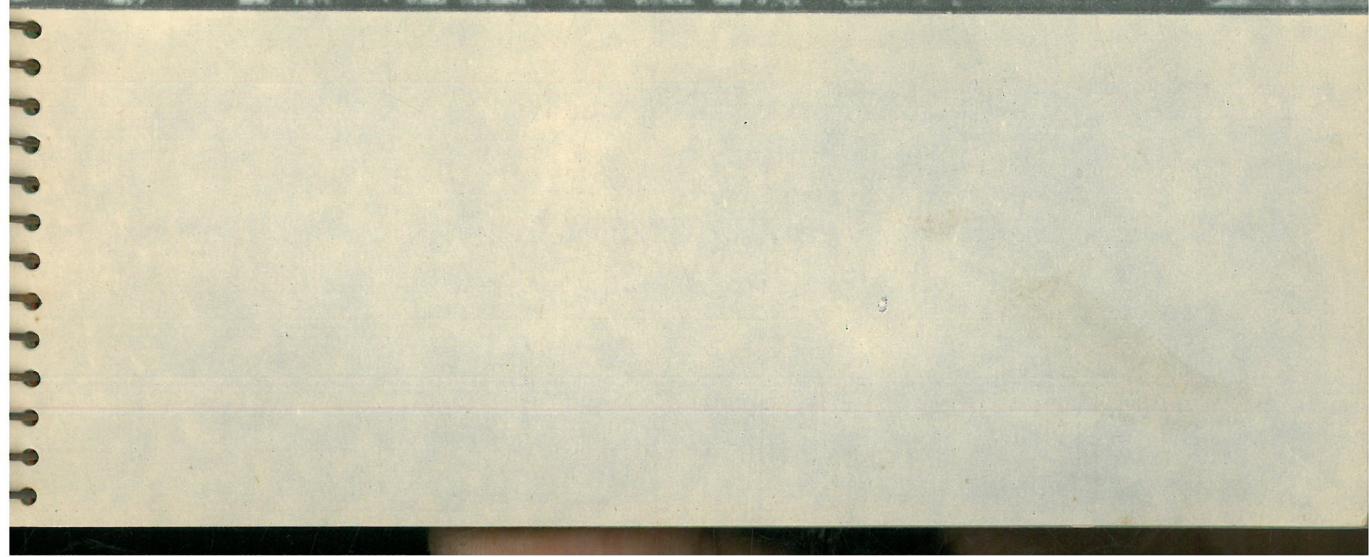
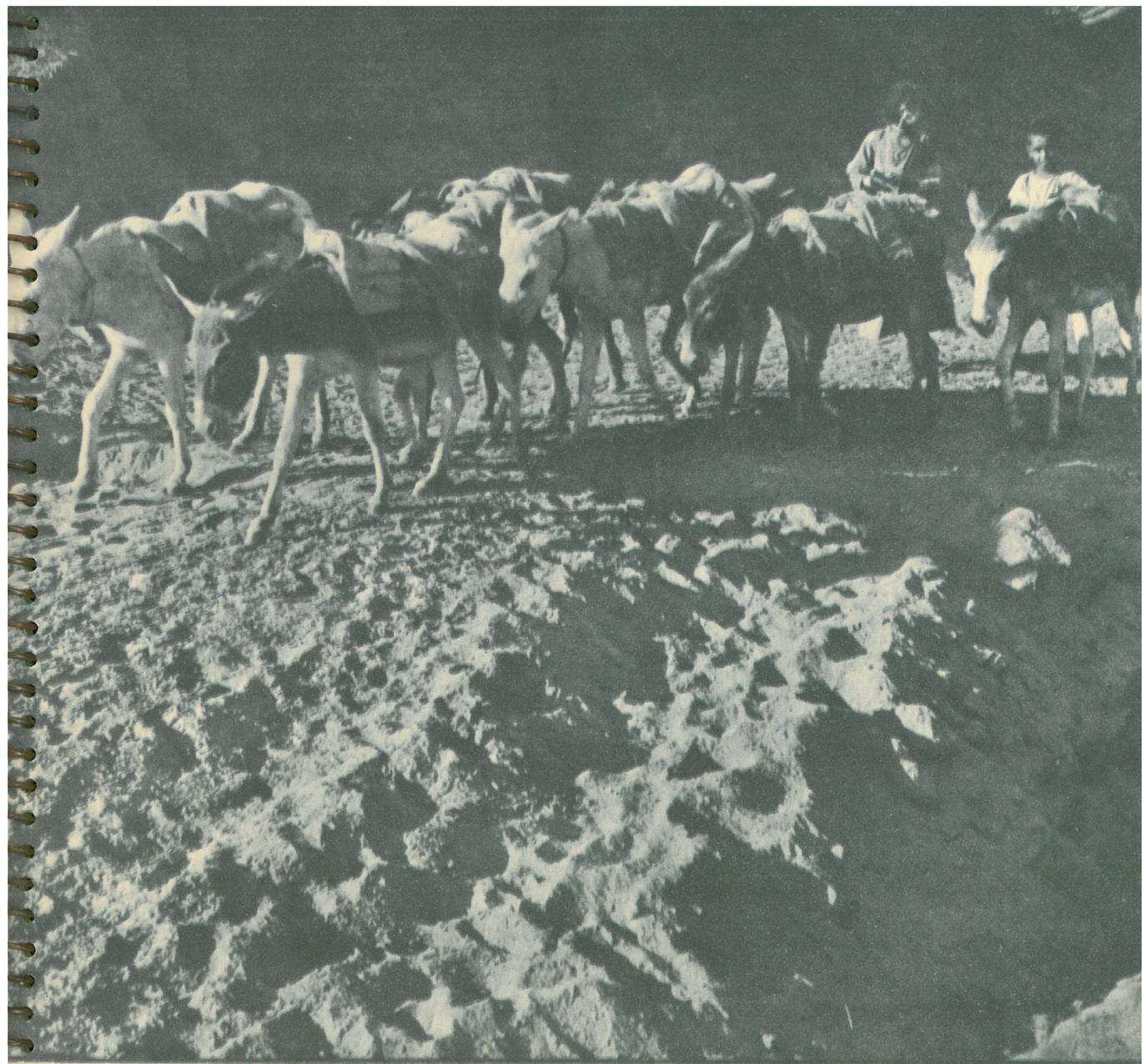
આપણા દેશમાં રાજ્યસ્થાનમાં ગધેડાંની વસ્તી સહૃથી વધારે છે, બીજે નંખરે ઉત્તર પ્રદેશ છે. પંજાબ અને ગુજરાતનાં ગધેડાં તો વખણ્ણાય છે. ગુજરાતમાંથી કુચ્છનાં ગધેડાં અવ્યલ નંખરનાં ગણ્ણાય છે. આ ગધેડાં સામાન્ય ગધેડાં કરતાં કંઈક મોટાં અને વધારે ખડતલ હોય છે. આ ગધેડાં જગવિષ્યાત છે, દોડવામાં પણ સારાં હોય છે.

અઢીત્રણ વર્ષનું ગધેડું પુષ્ટ ગણ્ણાય. પંદરસતત વરસ સુધી એ માલિકની સેવા કરે છે. માટીકામ કરનારા કુંભાર અને ઓછ લોકો ગધેડાં રાખે છે. ગધેડાનું નાનું ખર્ચું રૂપાળું લાગે છે. એ પરથી કહેવત પડી છે કે 'નાનું હોય ત્યારે તો ગધેડુંથી રૂપાળું લાગે !'

ગધેડું શાંત પ્રાણી છે. વજન ઊંચકીને રોજ પચીસત્રીસ કિલોમીટર એ ચાલે છે.

પહંડી પ્રદેશોમાં ખર્ચયર ખૂબ કામમાં આવે છે. ગધેડું અને ઘોડાના ખર્ચયાને ખર્ચયર કહેવાય છે. આપણા દેશના સંરક્ષણના કામમાં ખર્ચયરો કીમતી કામ કરે છે. જ્યાં મોટરો કે બજ્ઝતર ગાડીએ જઈ શકે તેમ ન હોય ત્યાં ખર્ચયરોને કામમાં લેવામાં આવે છે. ખર્ચયરો બરાખર સૈનિકોને પુરવઠો પહોંચાડે છે.

ગધેડાંની કિંમત આજકાલ રૂપિયા ૨૦૦ થી ૪૦૦ જેટલી હોય છે. જેની પાસે ૧૦૦ ગધેડાં હોય તે તો માલહાર ગણ્ણાય.

કૂતરો, આપણો હોસ્ત

કૂતરાનાં નાનાં ગલુડિયાં રમાઉવાની મજા કોને ન આવે? પણ ધારો કે કોઈ તમને વરુનાં બચ્ચાં રમાઉવાનું કહે તો? વરુનું નામ સાંભળીને તમે તો હરી જ જાયો! પણ ખરેખર તો આજનાં આપણાં વહાસસોયાં કૂતરાં એક કાળે વરુ જ હતાં. જંગલનાં વરુ ખોરાક ન જડે ત્યારે વર્સ્તીમાં આવતાં, ને લોકો આપે તે ખાતાં. બિચારાં ગરીબદાં થઈ જતાં! વરુની યોડી જતિયો એમ કરતાં કરતાં જંગલ છોડી વર્સ્તીમાં આવી, ને એ શિકારી પ્રાણી ધીમે ધીમે માણુસનું હોસ્ત થઈ પડ્યું. આમ તો હજરો લાખો વરસ પહેલાં બન્યું હશે. ધીમે ધીમે એમના દેખાવમાં પણ ફેર પડ્યો.

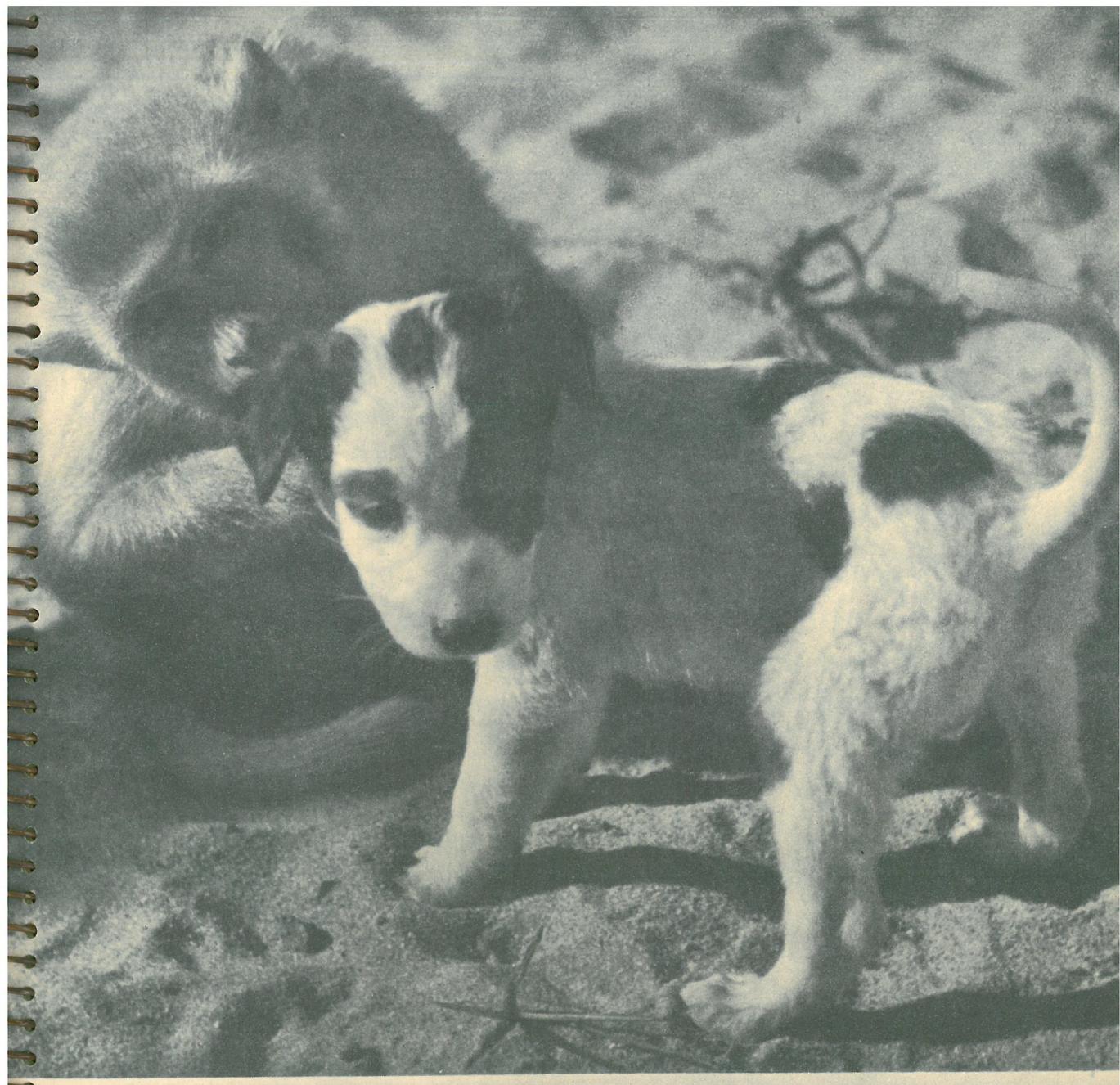
વરુ કયું? કૂતરુ કયું કહો જોઈએ

કૂતરાની ધણી જતો હોય છે. ધણા લોકોને કૂતરાં પાળવાનો શોઅ હોય છે. કૂતરાનો ખરો ઉપયોગ તો પોલીસના કામમાં મહદું કરવામાં થાય છે. કૂતરાનું નાક બાહુ ચોક્કસ હોય છે. ગંધે ગંધે તે ગુનેગારને શોધી કાઢી શકે છે. ધણા કૂતરા અંધજનના સાથીદાર બને છે, એ તેમને રસ્તો બતાવે છે. કેટલાક કૂતરા નાનકડી વજનદાર ગાડી પણ જેંચી શકે છે. કૂતરાને ધારી કુળવણી આપી શકાય છે.

ભરવાડના કૂતરા એમનો માલ (ઘેરાં બકરાં વગેરે) ખરાખર સાચવે છે. ભરવાડને તે બાહુ ઉપયોગી છે.

કૂતરાની વજનદારી અને હોશિયારીની ધણી વાતો છે. તમને કેટલી આવડે છે? તમને પેલું ગીત આવડે છે. ‘કાળુડી કૂતરીને આવ્યાં ગલુડિયાં’?

કોઈ પ્રાણીખાગમાં જઈને વરુનું ખરાખર નિરીક્ષણ કરો, અને કૂતરાનું પણ. એની નોંધ કરો. પછી બન્નેને સરખાવો.

મહાભારતયુગથી જાણીતી નાગભૂમિ : નાગાલેન્ડ

પાંડવોનો બાણુવળી અર્જુન નાગકન્યા ઉલ્લૂપીને પરણ્યો હતો. નાગભૂમિની આ કન્યાના પુત્ર ઈલેવાને કૌરવો સામેના જંગમાં પાંડવોને કરેલી મદદે યુદ્ધનું પદ્ધતિં પદ્ધતાયું હતું. ભારતની આજાહી માટે લડતા સુભાષચંદ્ર બોઝની આજાદ હિન્દ સેનાને આસામની આ નાગભૂમિમાં ખૂબ ઉષ્માભર્યો આવકાર સાંપદ્યચો હતો. આમ ભારતને છેક પૂર્વ ખૂણે અટૂલી પહેલી આ ભૂમિ ભારતના ઈતિહાસમાં ભારતના મુખ્ય પ્રવાહોની સાથે જ રહી છે!

નાગાલેન્ડનો પ્રદેશ પર્વતોથી ભરેલો છે. આ પર્વતો જંગલોથી મફેલા છે. કુદ્દરતે છૂટે હૃથે આ ભૂમિને લીલોતરી આપી છે. આ લીલોતરીની અસર માનવીના હૈનિક જીવન પર ઓછી નથી. દ્વિવસભરના થાડ પછી પણ માનવીના હૈયાની લીલોતરી અહીં સુકાતી નથી. દ્વિવસભરના શ્રમ પછી રાત્રે મોડા સુધી અહીંની સ્વીચ્છા નૃત્ય કરે છે. અહીંનાં વાંસનૃત્ય જાણીતાં છે. જંગલની સમૃદ્ધિની જેમ જ અહીંની દેહસમૃદ્ધિ પણ સારી છે. લોકો શરીરે સુડોળ અને ગૌર છે. જંગલમાં પેઢા થતી સર્વ ચીજને ખાય છે. કોઈપણ ચીજ ખાવાની તેમને સૂઝા નથી. જે હાલીયાલી શકે તેવી દરેક ચીજ ખાઈ શકાય એવું એ માને છે. કીડા, ઈયળ, પતંગિયું, પંખી, તીડ, દેડકા, ઉંદર, પણ, કૂતરા, બિલાડાં કશું જ અખાદ નથી!

બ્રહ્મપુત્રા અને ચિંહવીન એવી એ નહીંચ્છે વચ્ચેનો. આ પ્રદેશ વાધ, રીછ, ચયતા, હાથી, હરણ, જંગલી કૂતરા વગેરેથી ભરપૂર છે. નાગલોકો આવાં પ્રાણીએનાં શિકાર કરવામાં પાછા પડતા નથી. બહાદુરીનો એમનો જન્મનીત વારસો તેમના જીવનમાં વ્યક્ત થતો જ રહે છે. એ ટેકરીએની નીચે વહી જતી નહીં કે વહેણાને પાર કરવા માટે નેતરના પૂલો તેચો જતે જ બનાવી લે છે. ગમે તેવા વાવાઝોડામાં પણ તેચો ચયળતાથી આવા સાંકડા જૂલતા પૂલ પરથી દોડી જથ છે.

નાગ લોકો ધરેણુંના ખૂબ શોખીન છે. સ્વીપુરુષ બંને ભાતભાતનાં રંગિ-રંગી ધરેણુંના પહુરે છે. હાથ, પગ, કાન, માથું વગેરે ધરેણુંથી શોભાવે છે. મોદા

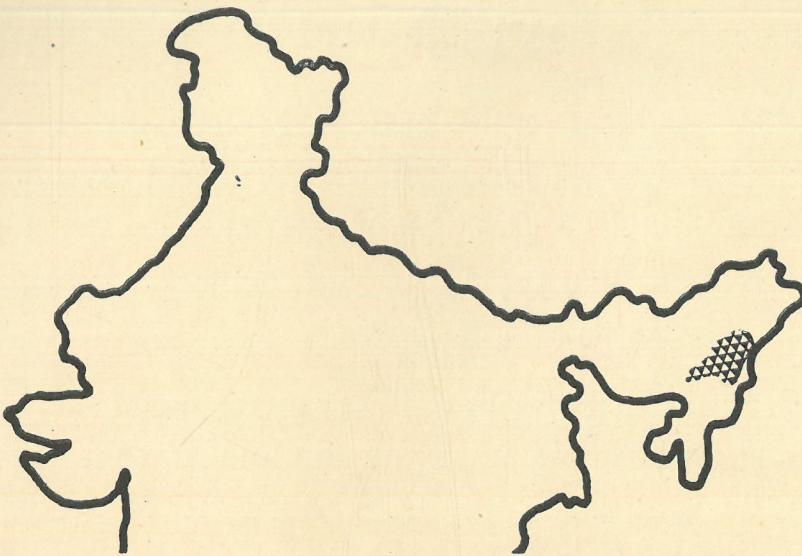
ભાગનાં આભૂષણોમાં મણુકા, વેલા, પાંદડાં, ધાસ, વાંસની ચીપો અને દોરાનો ઉપયોગ કરે છે. નાગ પુરુષો ચ્યામકતા અને ફૂમતાંવાળા ભાલા વિનાના ભાગ્યે જ જેવા મળે. દેહને શાણગારીને જ કુદરતનાં આ બાળ અધ્યક્ષાં નથી. તેમનાં ઝૂંપડાં સરસ, સ્વચ્છ અને શાણગારેલાં હોય છે. પીંઠાં, ચામડાં, ધાસ, ફૂલ વગેરેનો આ માટે તેઓ. ઉપયોગ કરે છે. પાણી પીવાનાં કે ભરવાનાં વાસણું જડા વાંસને કારીને બનાવે છે.

નાનપણથી નાગ લોકોમાં સંપના સંસ્કાર સીંચવામાં આવે છે. છેક આઈ
વર્ષની નાની વયથી છોકરાને મોરુંગ પ્રથા હેઠળ ઉછેરવામાં આવે છે. આ મુજબ
આવા આઈ વર્ષથી ઉપરના છોકરાએ એક જ ઝૂંપડામાં રહે છે. પોતાનો ખારાક
ખધા ભેગા મળીને શોધી લે છે. સાથે જ પર્વતો ખૂંદે અને નદીએ તરે.
ઝૂંપડાની ખહાર લાકડામાંથી કોરી કાઢેલું મોરું ઢોલ હોય છે. રાત્રે કે તહેવારના
હિવસે નાચતા મોરુંગવાસી—નાગ છોકરાએ આ ઢોલ વગાડે. દૂર દૂર પર્વતોમાં
અથડાઈને તેના પદ્ધા વધુ ને વધુ ઘેરા બને છે.

દરેક ગામમાં જેમ છોકરાના મોડુંગ હોય તેમ છોકરીઓના પણ અલગ
મોડુંગ હોય છે. છોકરીઓ પણ આ રીતે બેળી રહીને ધડાય છે. નાગ છોકરીઓ
રંગન પટાદાર કાપડ વણવામાં ખૂબ હોશિયાર છે. રંગઘેરંગી વસ્તો એ તો સમગ્ર
નાગ પ્રજનનો શોખ છે. છતાં બધા નાગ એક નથી. જુદી જુદી ટોળકીઓમાં તેઓ
વહેંચાયેલા છે. વસ્તોના રંગના તક્કવતથી તેઓ જુદા પડી જય છે.

ઇતાં નાગ લોકો પછાત નથી. પ્રિસ્તી ભિશનરીએના પ્રયાસે તેઓ બધા હવે શિક્ષિત બન્યા છે. પ્રિસ્તી ધર્મને સ્વીકારતા થયા છે. તેમાં હવે અંગ્રેજુભાષાનો સારો એવો પ્રચાર થયો છે. કેટલાક નાગ યુવકો તો ઉર્ય શિક્ષણની પદ્ધતીએ ધરાવે છે. એમાંના કેટલાક ભારતથી તદ્દન સ્વતંત્ર અલગ રાજ્યની સ્થાપના માટે વર્ષોથી હિંસક પ્રવૃત્તિએ પણ કરે છે. નાગ નેતા શ્રીજાનું નામ આમાં જાહીરિતું છે.

દરિયાની સપાઠીથી ૧૫૦૦ મીટર ઊંચે આવેલું કેઢીમાં નગર એ નાગા-
લેન્ડનું પાઠનગર છે. તેની આસપાસના પ્રદેશની આણ્ણોહવા યુરોપ જેવી લાગે છે.

नागालैंड, केटलीक आंकडाक्षय माहिती

मुख्य शहर : कोहिमा	कोलेज	२
क्षेत्रफल : ७,२०८ चौ. कि.मी.	शिक्षकतालीम संस्था.	३
वस्ती : १,७५,२०४	पॉलिटेक्निक	१
राज्यनुं क्षेत्रफल : १६,५२७ चौ. कि.मी.	आरोग्य सेवाएः	
वस्ती : ५,१६,४४६	जनरल हॉस्पिटल :	२६
वस्तीनीधनता : ३१ माणसदर चौ. कि.मी.	टी. बी. हॉस्पिटल :	२
खीभुउषप्रभाषु : दर हजर पुकुषे	प्राथमिक आरोग्यकेंद्र	१०
साक्षरता : २७.४० टका	उपकेन्द्र :	२१
ग्रामसंघ्या : ८१४	शाणा आरोग्य सेवा :	१
अन्नउत्पादन : वर्षमां ६८,००० मेट्रिक टन	आरोग्यशिक्षण :	१
शिक्षण :	मेडिरिया नायूही :	१
प्राथमिक शाणा	शीतणानायूही :	३
उच्च प्राथमिक शाणा	बी. सी. टीम	३
माध्यमिक शाणा	व्यवहार :	
८५४	सेववे : ८.०४ कि.मी.	
१३४	मुख्य स्टेशन : दिमापुर	
३६		

કઠપૂતળી બનાવો

કુદલીક શાળાઓમાં સુથારીકામની સારી સગવડ હોય છે. કઠપૂતળી બનાવવામાં શાળામાંનાં સુથારીકામનાં સાધનો ખપમાં આવે. કઠપૂતળી બનાવવામાં ભારે મજા આવે. કઠપૂતળી પાસે એલ કરાવવામાં તો ખૂબ મજા આવે.

સાધનો : લાકડાના ટુકડા, હુક, ચૂંક, ઈવીકોલ (ગુંદર), સુથારી સાધનો, કાગળ અને રંગ.

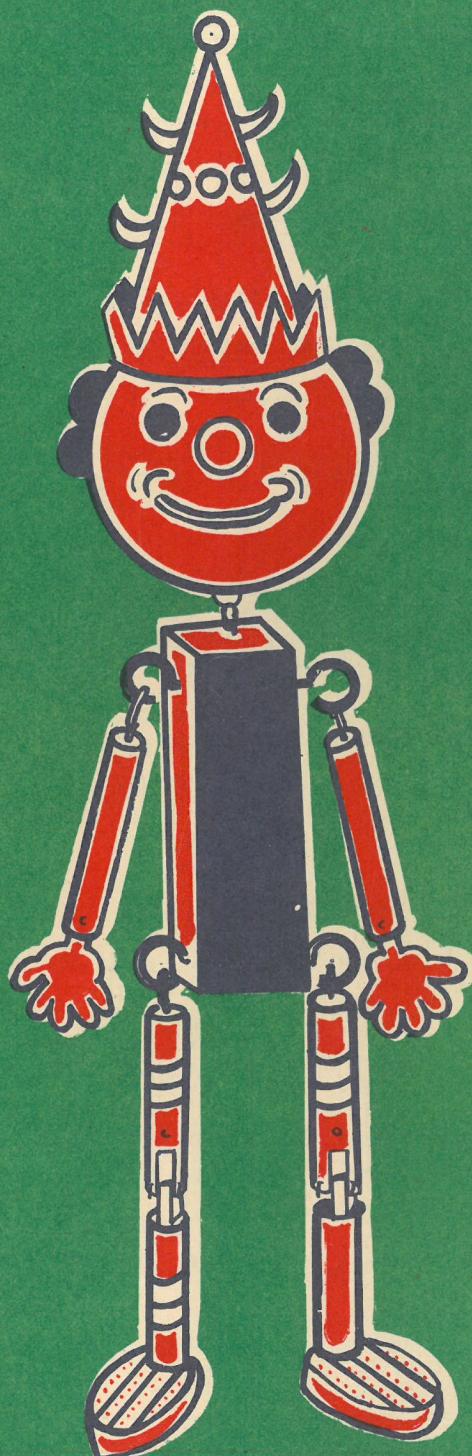
સુથારીકામના થોડા અનુભવ પછી આ રમકડું બનાવવું સહેલું પડે.

કઠપૂતળી એટલે હાલતા ચાલતા માણસના નાનકડા નમૂના. સ્વી-પુરુષનાં શરીર કેવી રીતે હુલનચલન કરે છે તેનું જે આપણે બરાબર નિરીક્ષણ કરીએ તો કઠપૂતળી બનાવવી સહેલું પડે.

પહેલાં મનુષ્યનું માથું લઈએ. આપણે આપણી ધણી વાતચીત ને હુલનચલન વખતે માથું હુલાવીએ છીએ. માથું ઊંચું-નીચું થાય તેના પરથી આપણે હા-ના સમજાએ છીએ. માથું ઊંચું-નીચું થાય ત્યારે આપણે ‘હા’ સમજાએ છીએ. માથું એક બાજુથી બીજી બાજુએ ઘેરણ વાર ઝેરવીએ ત્યારે આપણે ‘ના’ સમજાએ છીએ. માથાનાં આવાં તો અનેક હુલનચલન હોય છે.

કઠપૂતળી બનાવવામાં માથું ઊંચુંનીચું ને આંદુંઅવળું ફરી શકે એવું જોડાણું કરવું જોઈએ. આવું જોડાણ માથાના અને ઘડના ભાગને વાળીને બંધ કરેલા હુકથી કરી શકાય.

- ત્યાર પછી હાથનું જોડાણ. ચિત્રમાં ખતાવ્યા પ્રમાણે હાથનું જોડાણ પણ વાળેલા હુક અને કડીના જોડાણથી કરી શકાય.
- પગનું જોડાણ કરવા માટે આપણા પગ કેમ વળે છે એ સમજવું જરૂરી છે. પગના ધૂંધણના ભાગની રચના કઠપૂતળીમાં કરવી હોય તો એ લાકડાંમાં કયા પ્રકારનો સાંધો કરવો એ સામેના ચિત્રમાં ખતાવ્યો છે. સાંધા માટેની ફૂડ કરવતથી કે ડીલથી કરાય. સાંધા માટે ધૂંધણના ને નીચેના પગના ભાગના છિદ્રમાં તારપીન નાખવી જેથી હુલનચલન સહેલું બને.
- પગના નીચેના ભાગમાં જૂટ નાખવાથી કઠપૂતળીને ઊભી રાખવામાં સરળતા રહેશે.
- આ પછી કઠપૂતળી ચલાવવા માટે હારી બાંધવાનું અગત્યનું પગથિયું આવે.

દોરી બાંધવાનાં સ્થાન : માથાની મધ્યમાં દોરી ઢીલી કરવાથી માથું નીચું થાય. દોરી આંગળીથી ડોચી કરવાથી માથું ઊંચું થાય. આંગળીથી દોરી આડીઅવળી કુરી શકાય અને તેમ કરવાથી માથું આડુંઅવળું હલાવી શકાય. હાથ અને પણનું હલાનચલન પણ મહાવરો કરવાથી આવી જશે.

સામેના ચિત્રમાં આપેલી દોરી બાંધવાની યોજના લાકડાની હલકી પછીની ચોકડી બનાવીને કરી છે. ચોકડીની આગળ હાથ કાણ્યુમાં રહે અને છૂટી હલાવીચલાવી શકાય માટે હૂકુથી એક આડી લાકડી જડી છે.

પૂતળીને દોરી બાંધવાની રીત ચિત્રમાં જેઠસભળ શકાય એવી છે. પૂતળી એક હાથે ચલાવવા ધર્ણો મહાવરો કરવો પડે. પણ એકવાર આ કળા હાથમાં આવી જય પછી એનો આનંદ અનેરો છે.

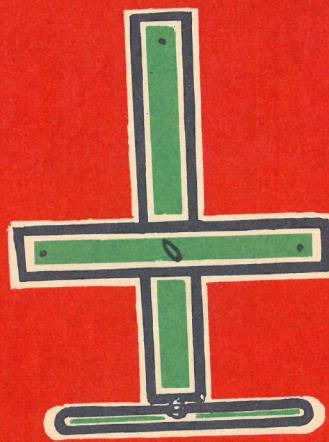
કઠપૂતળીએથી નાનકડાં મજાનાં નાટક થાય. કઠપૂતળી નાચકૂદ ને ખેલ કરે. કઠપૂતળી મનોરંજન કરાવે.

ગામડાંએમાં રાજસ્થાનથી ધણ્ણા પૂતળીવાળાએ આવતા હોય છે. એ લોકાના કઠપૂતળીના ખેલ કાળજીપૂર્વક જેશો તો બહુ મજા આવશે ને કઠપૂતળી બનાવવાના ધણ્ણા મુદ્રા સમજશે.

કોણ હું ?

ઓલું છું પણ જુલ નહીં,
હું કંઠું પણ જીવ નહીં,
મેં માથું પણ સાન નહીં,
નાચું છું પણ ભાન નહીં,
સૌનું રંજન મારું કામ :
કહેશો બહેની, મારું નામ ?
હાથપગો ને માથું સહુ,
બાંધ્યાં તોયે રમતી બહુ,

અમથા અમથા લાડુ ખાડિ,
અમથું અમથું પાણી ખાડિ,
અમથું અમથું હસું રડિ,
અમથું અમથું જીવં મરું :
સૌને મારા વેશ ગમે.
સૌને મારા ખેલ ગમે.
કોણ જતની હું છું નાર ?
કહો, વીરા ! એ કરી વિચાર.

લોખંડમાંથી પોલાદ

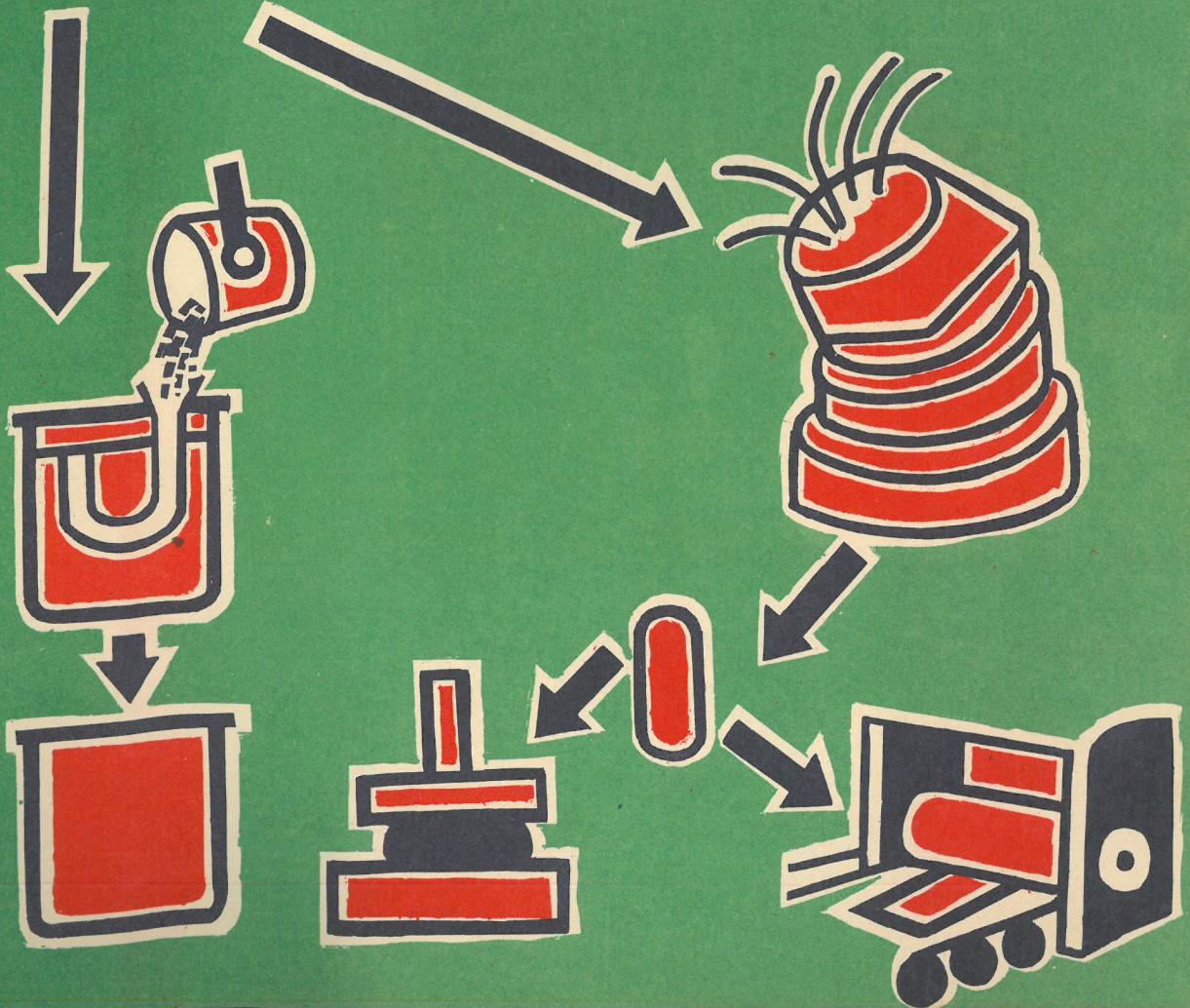
પોલાદ વિશે થોડુંક તમે 'બાલભારતી ગ્રન્થ ઉ'માં વાંચી ગયા છો. લોખંડમાં રહેલા કાર્યને ઓફિસજનથી બાળી નાખવાની સહેલી રીત ઈ. સ. ૧૮૫૬માં સર હેનરી એસેમર નામના એક અંગ્રેજ વિજ્ઞાનીએ શોધી કાઢી.

આપણા દેશમાં મધ્ય ભારતના આદ્વિવાસીએ પોલાદ અને લોખંડમાંથી ધાર્ણી ધાર્ણી ચીને બનાવતા. હિલ્ઝીના કુતુખમિનાર પાસેનો લોહસ્તંભ તમે જ્યો હરો, અગર એના વિશે તમે સાંભળ્યું હરો. દુનિયાના ભીજી દેશો જ્યારે પોલાદ અને લોખંડની ચીને બનાવવામાં બહુ પછાત હતા ત્યારે ભારતમાં તે કળા સારી એઠે વિકસી હતી.

આજે આપણી ચારેકોર પોલાદ જ પોલાદ છે ! મકાનો બાંધવાં છે ? તો પોલાદના સળિયા જેઈએ. પુલ બાંધવા છે ? તો પોલાદ વિના ન ચાલે. નાનકડા સંચા બનાવવા છે ? તોય પોલાદ જેઈએ. આગણાડીના પાઠ બનાવવા સારુય પોલાદની જરૂર પડે.

લોખંડમાંથી પોલાદ બને તે પહેલાં કઈ કઈ કિયાએ થતી હરો ? સૌથી પહેલાં તો લોખંડની ખાણમાંથી અશુદ્ધ સ્વરૂપમાં કાચી ધાતુ કારખાનામાં આવે છે. ચિત્રમાં સૌથી ઉપરના ભાગમાં રેલવેના ખુલ્લાં વેગન આ ધાતુ નાખતાં બતાવવામાં આવ્યાં છે. તે પછી ચૂનાના પથથરો અને અરધા ખળેતા ક્રોલસામાં એ લેળવવામાં આવે છે. પછી યંત્રોની મદ્દહથી તેને ભડીમાં લઈ જવામાં આવે છે. આ ભડીએ લગભગ ત્રીસ્થી પાંત્રીસ મીટર ઊંચી હોય છે. અહીં અતિશાય ગરમીથી લોખંડ પીગળે છે અને શુદ્ધ થાય છે, કેમ કે માટી અને ભીજ પૂર્ણી એમાંથી છૂટા પડી જય છે. પીગળેલા લોખંડનો રસ ભડીને તળિયે એસે છે ત્યાં એને બીજાંમાં રેડીને ઢાળવામાં આવે છે, અને જતજતના આકારો એ રીતે બનાવાય છે. ચિત્રનો ડાખી બાળુનો નીચેનો ભાગ લોખંડ ઢળતું બતાવે છે. જમણી તરફ લોખંડમાંથી પોલાદ બનાવવાની એસેમર ભડી છે. એમાં પીગળેલા લોખંડમાં યંત્રો દ્વારા જેરથી ગરમ હવા ફૂકવામાં આવે છે. લોખંડમાં રહેલો કાર્યન એકદમ એછો થઈ જય છે અને વીસેક મિનિટમાં તો લોખંડ પોલાદ બને છે. પોલાદ સામાન્ય લોખંડ કરતાં ધારું મજાકૃત હોય છે.

પોલાદનાં કારખાનાં ભારતમાં ભીજે કુચાં છે તે શોધી કાઢો. પોલાદમાંથી બનતી વસ્તુએની યાદી કરો, અને એમાંની કઈ વસ્તુ વિના તમે ચલાવી શકો, તેની નોંધ કરો.

છોડનો ખારાક કેણ બનાવે છે?

જાડ ખાય છે. ધાસ ખાય છે.

આપણે ફળ ખાઈએ છીએ, અનાજ ખાઈએ છીએ અને દૂધ પીએ છીએ.

આપણો દૂધ જેવો ખારાક ભેંસ બનાવે છે. ભેંસ પોતાનો ખારાક વનસ્પતિ પાસેથી મેળવે છે. એટલે દૂધ, અનાજ ને ફળ જેવા આપણા ખંડા જ ખારાક આપણો વનસ્પતિ પાસેથી મેળવીએ છીએ. પણ વનસ્પતિ પોતાનો ખારાક કચાંથી મેળવતી હુશે? ગાય વગડામાં ચરવા જય. ભેંસ ચરવા જય. ખંડરી ચરવા જય. પણ વનસ્પતિ કાંઈ ચરવા ન જય! પ્રાણીઓની જેમ વનસ્પતિને પોતાનો ખારાક ભીજેથી મેળવતાં આપણે દેખી નથી તો પછી વનસ્પતિ પોતાનો ખારાક મેળવવા શું કરતી હુશે?

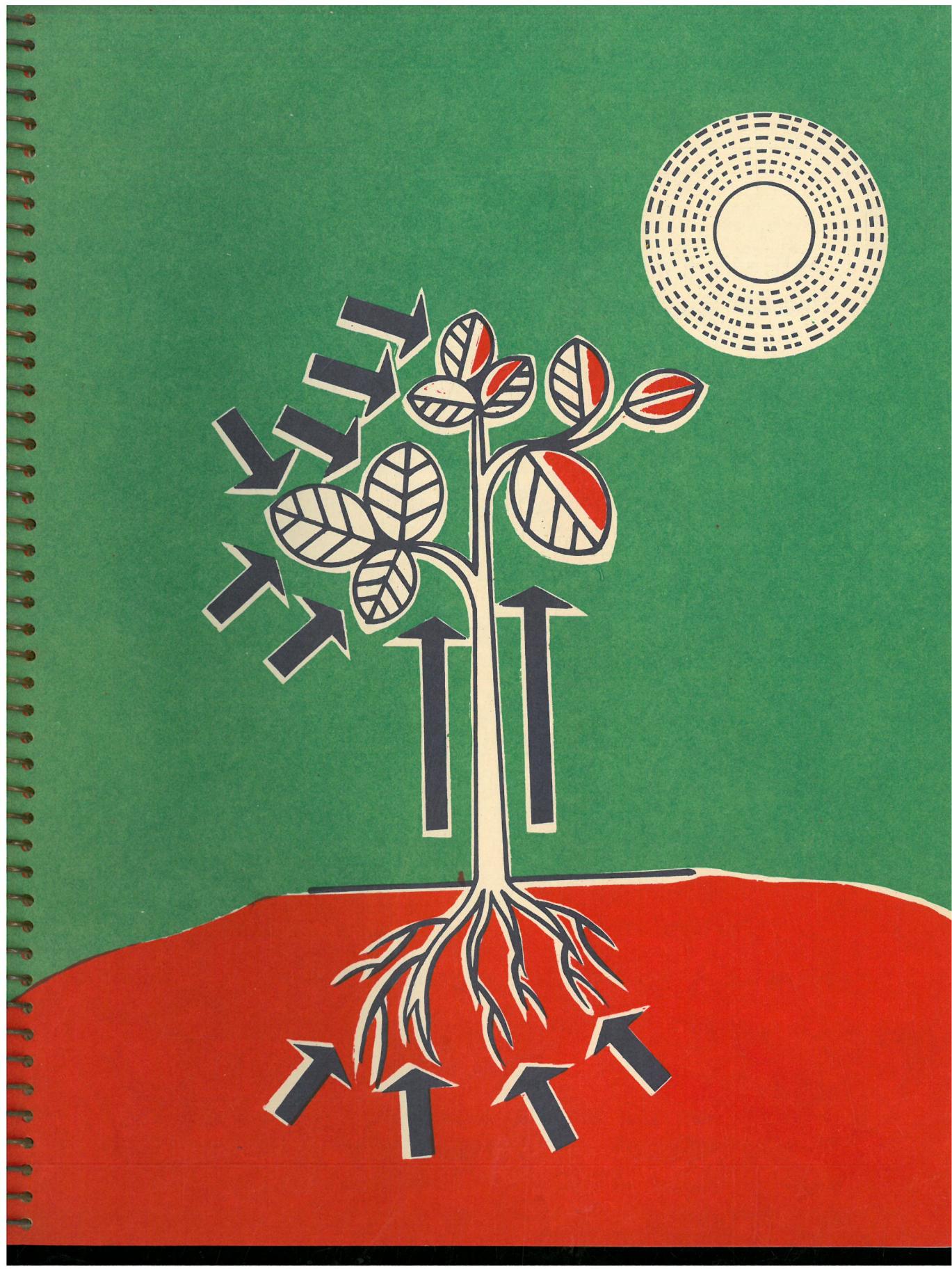
વનસ્પતિનાં પાંડાંમાં કલોરોક્કિલ નામનો લીલો પદાર્થ હોય છે. સૂર્યના પ્રકાશની મહદ્વથી કલોરોક્કિલ પાણી અને કાર્બનડાયોક્સાઈડને સાકર ને કાંજ જેવા પદાર્થીમાં ફેરવે છે.

વનસ્પતિ પોતાને જરૂર જેઠું પાણી પોતાનાં ભૂળ વાટે જમીનમાંથી મેળવતી હોય છે. પાનનાં ઝીણાં ઝીણાં છિદ્રો વાટે હવામાંથી તે પોતાને જરૂરી કાર્બનડાયોક્સાઈડ મેળવી લે છે.

ખારાક બનાવવાનો જરૂરી આ દ્રવ્યો મેળવ્યા પછી આ દ્રવ્યોનું ખારાકમાં રૂપાંતર કરવાને વનસ્પતિને શક્તિ જોઈએ છે. આવી શક્તિ તે સૂર્યનાં કિરણીમાંથી મેળવતી હોય છે.

ખારાક બનાવવાની આ કિયામાં વનસ્પતિ ધણેા ઓકિસજન કે પ્રાણવાયુ પેદા કરે છે. આ પ્રાણવાયુ થોડો વનસ્પતિ પોતે વાપરે છે ને બાકીનો બહાર કાઢે છે.

વિચારો : જે બધી જ વનસ્પતિ પ્રાણવાયુને બદલે અંગારવાયુ બહાર કાઢતી હોત તો પ્રાણીઓનું (માનવી પણ એમાં આવી જયને?) શું થાત?

ચક્રડીના પ્રચોરો।

આ એક એવું રમકું છે કે જે હુનિયાભરનાં બાળકોને વહાલું છે. ચક્રડી લાકડાની બને. ચક્રડી ધાતુની બને. પ્લાસ્ટિકની ચક્રડી પણ રંગ-રંગન હોય છે. પૂઢામાંથી પણ નાનીમોટી ચક્રડીઓ બનાવી શકાય.

સાધનો : જૂનાં પૂઠાં, કાતર, પ્લેડ, કંપાસ, નાનકડા પેન્સિલના ટુકડા, રંગ, શાહી, રંગન કાગળના ટુકડા, કાચ કાગળ

રીત : રીત તો સાવ સહેલી. ક્રમપાસ વડે પૂઠા પર નાનાંમોટાં વર્તુણો દોરો. પછી એમને કાતરથી કાપો. વર્તુણોની ધારો કાચકાગળથી ધસી નાખો. એટલે સરસ મજાની થઈ જશો.

હવે દરેક ચક્રડી પર જુદી જુદી ભાત પાડો. કોઈમાં ચોકડી, કોઈમાં મીડાં, કોઈમાં તારા, કોઈમાં વાંકી રેખાઓ. ચોકડીની ભાત કાળી શાહીમાં બનાવો. એમાં રંગ ભરો. વળી કોઈક ચક્રડીઓ પર નીચે પ્રમાણે રંગની ગોઠવણી કરો.

અરધામાં પીળો, અરધામાં ભૂરો.

અરધામાં લાલ, અરધામાં પીળો.

સાતે રંગ (નં. ની. ભૂ. લી. પી. ના. સા.) સાત સરખા ભાગમાં પૂરો.

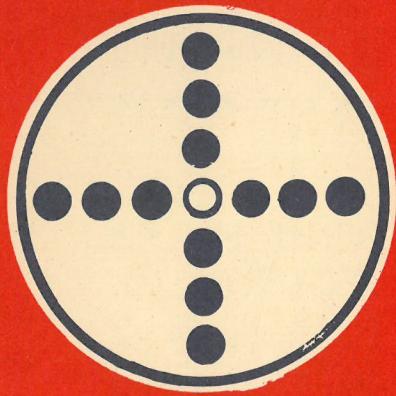
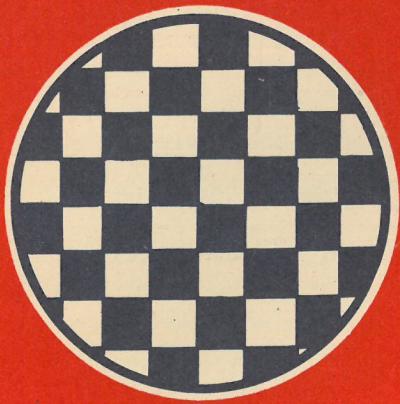
ચક્રડીઓનાં પૂઠાં તૈયાર થાય એટલે બરાબર ફેન્ડરમાં કાણું પાડી પેન્સિલના અણીવાળા ટુકડા તેમાં ખોસો. હવે ચક્રડીઓ ફેરવો.

વિચારો : ૦ આ ચક્રડીઓમાં રંગ બદલાય છે?

૦ એમાં ભાત બદલાય છે?

૦ ચક્રડીની ગતિ બદલાય છે ત્યારે શો શો ફેર પડે છે?

૦ માત્ર કાળી ભાતવાળી ચક્રડીને ચાલુ ટચૂખલાઈની નીચે ફેરવીએ છીએ ત્યારે એની ભાતમાં કંઈ ફેર પડે છે?

પરિદ્ધિકાનું બનાવો

પરિદ્ધિકા, પેરિસ્કોપનો શો ઉપયોગ?

આપણે એક મોટા ટોળામાં ડિભા હોઈએ, આપણાથી ડાંચા લોકો આપણી આગળ ડિભા હોય, આગળ રમતગમત ચાલતી હોય, તો આપણે એ રમતગમત કેવી રીતે જોઈ શકીએ? આપણી પાસે પચાસેક સેનિટીએર લાંબું પરિદ્ધિકા હોય તો આપણે સહેલાઈથી તે જોઈ શકીએ.

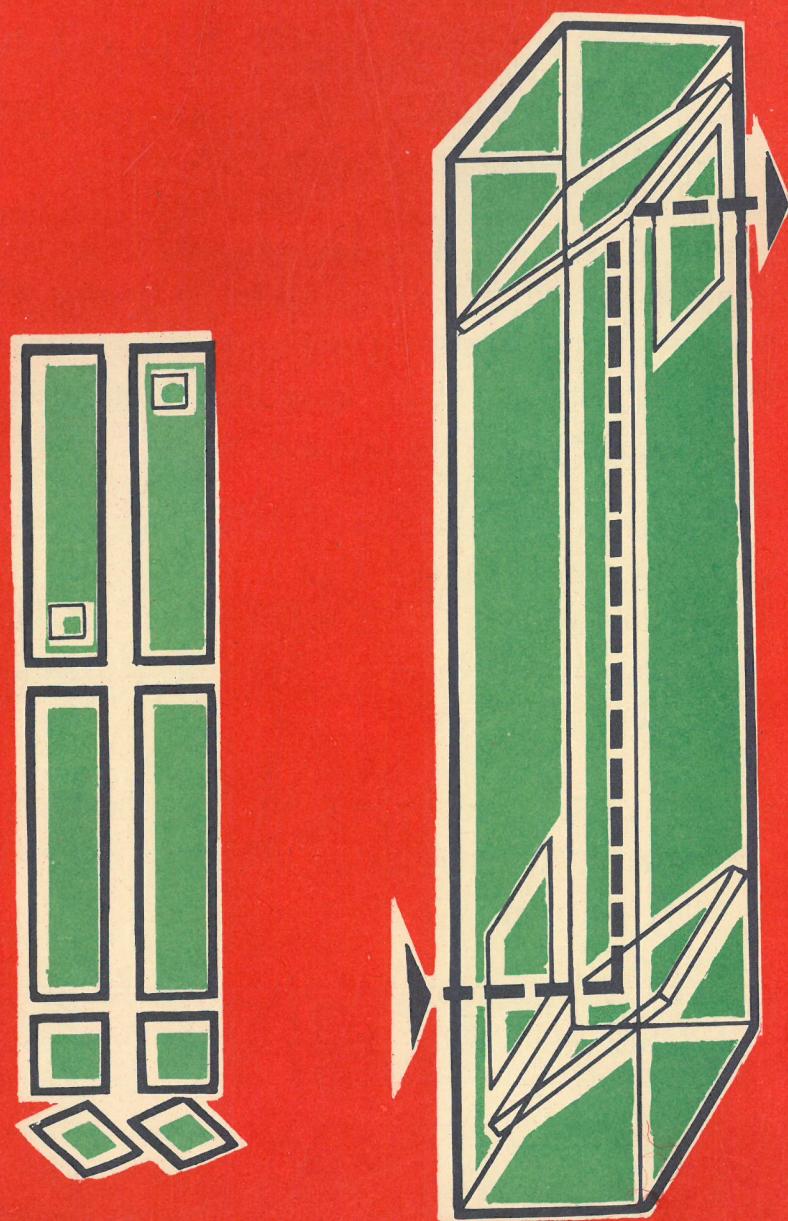
પાણીની અંદર ચાલતી ઝૂખકતરી (સખમરીન) સમુદ્રની સપાઠી ઉપર ચાલતાં વહાણો વગેરે જેવા માટે પરિદ્ધિકાનો ઉપયોગ કરે છે. આવું પરિદ્ધિકા આપણે હૃથે બનાવી શકાય.

સાધનો : કાર્ડિયાઈ (કાપડની દુકાનેથી અગર કાગળનાં ઝાખાં તોડીને મેળવી શકાય), જડો કાગળ, લાડી અથવા ગુંદર, ષલેડ, ૮ સે. મી. × ૧૨ સે. મી. ના દર્પણના એ ટુકડા.

રીત : ચિત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણેનું પરિદ્ધિકાનું ઝાખું બનાવવા સારુ ચાર બાજુઓ માટે ચાર સરખા માપનાં કાર્ડિયાઈ કાપીને તૈયાર કરો. દર્પણની પહોળાઈ જેણી પહોળાઈ ઝાખાની અંદરની બાજુએ રહે એ રીતે કાર્ડિયાઈ કાપવાં. પછી કાચું ઝાખું બનાવીને અંદર ચિત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે ૪૫° ના ખૂણે દર્પણ ગોઠવવું. ગુંદર અગર લાડીની મહદ્દી એને ચોંટાડી દેવો. સામેના દર્શનનું પ્રતિબિમ્બ પડે તે સારુ લંખચોરસ બારી કાપવી. એ પ્રતિબિમ્બ નીચે દર્પણમાં જિલાય તેવી રીતે નીચેના વાંકિયાના ભાગમાં દર્પણ ગોઠવો. અને નીચે પણ લંખચોરસ બારી કાપો.

એચાર વખત ગોઠવી જેશો એથે દર્પણનું સ્થાન બરાબર મેળવી શકાશો. આમ પ્રથતન કરવાથી સરવાળે લાભ થશે.

પરિદ્ધિકાનું આવું સરસ અને ઉપયોગી રમકું આમ સરળતાથી બનાવી શકાશો.

જહુર્ સમ્પુટ

વિજ્ઞાનના સાથા નિયમોને આધારે ધ્યાનીવાર આપણે અજાય રમકડાં બનાવી શકીએ. એક જહુર્ સમ્પુટ બનાવીએ, ચાલો. તમને મઝા પડશે.

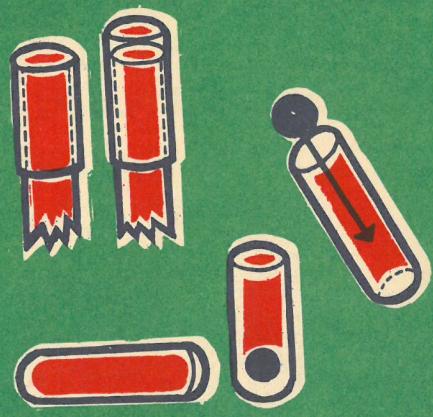
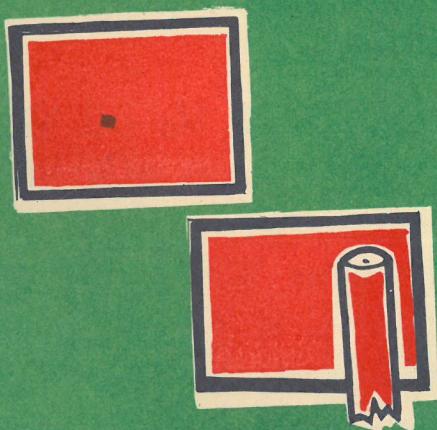
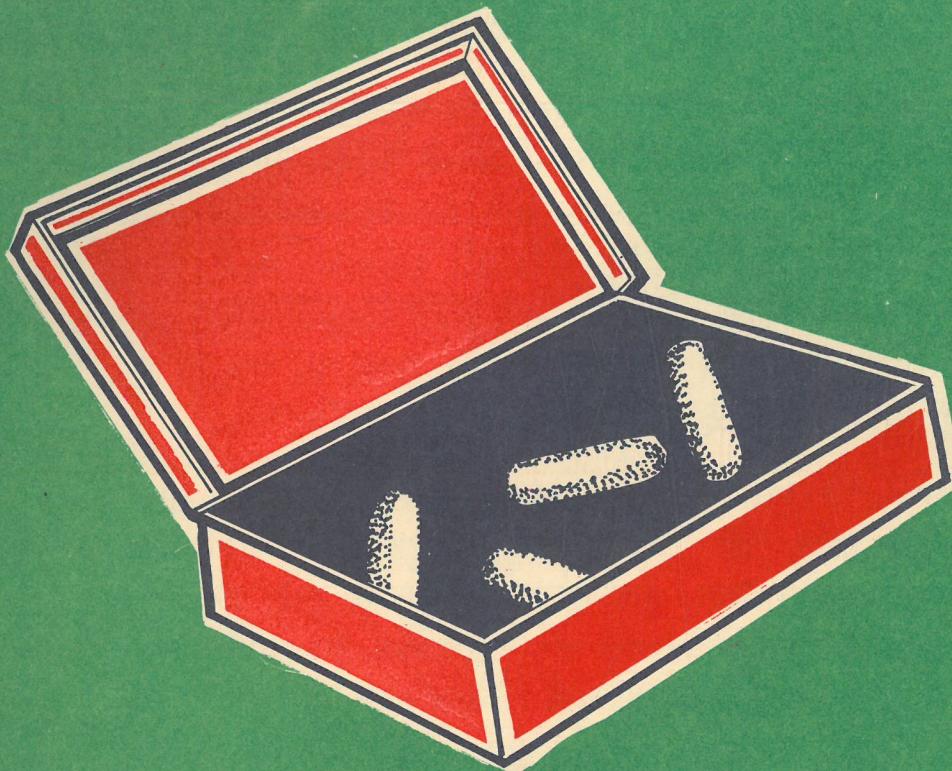
સાધન : જૂનાં પોસ્ટકાર્ડ, સાયકલના જૂના છરા, ગુંદર, નાનકડું ઓખું, રંગનિં કાગળ.

શીત : 2.5×2.5 સે. મી. નો કાર્ડનો એક ટુકડો લો. એની ભૂંગળી બનાવો. ગુંદરથી એને બરાબર ચોંટાડો. આ ભૂંગળીની અંદર ચ્યેપોચ્યપ બંધ એસે એવી બીજી ભૂંગળી બનાવો. ને એમાં એ એસાડો. ભૂંગળીનો એક છેડો ભૂંગળીના છેડાનો કાગળ દ્વારાવિને ચોંટાડી હો. બંધ થયેલા છેડા જરા ગોળાકાર રહે તેવી શીતે ચોંટાડવા.

પછી, એમાં સાયકલનો એક છરો મૂકો, બીજે છેડો હવે બંધ કરી હો. આ ભૂંગળીને જરા રૂપાળી બનાવવા રંગનિં કાગળ એના પર વીટો. આવી એ-ચાર ભૂંગળી સમ્પુટ બનાવી એક નાનકડા ઓખામાં મૂકો. સમ્પુટને આડું રાખશો તો તે આડું નહીં રહે, આપોઆપ ડિલું થઈ જશે.

વિચારો : આમ કેમ થતું હશે? વિજ્ઞાનનો કયો નિયમ આમાં કામ કરતો હશે? આ જ નિયમ પર આધારિત બીજાં રમકડાં તમે બનાવી શકશો? પ્રયત્ન કરી જુએ.

ડાલતો કસરતખાજ અને કહી આડો ન પડતો ડોસોએ એ રમકડાંના કાર્ય વિશે વિચાર કરો.

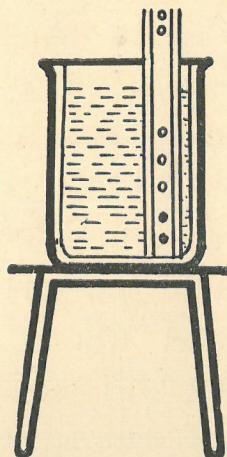
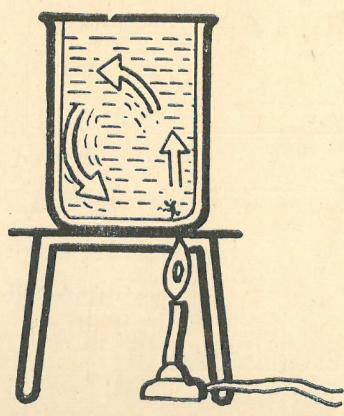
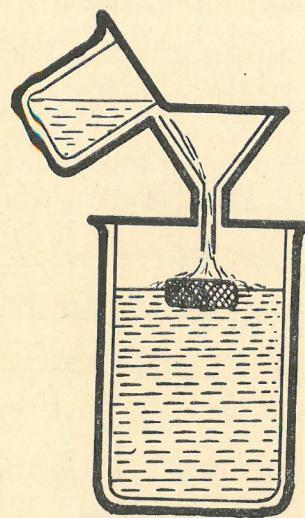
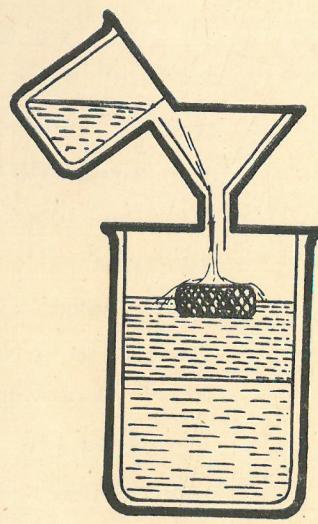
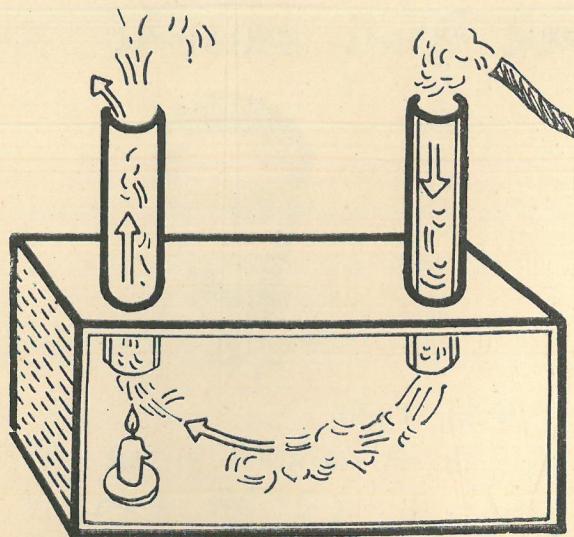

શાળાની વિજ્ઞાન મંડળીમાં કરવા જેવા પ્રયોગો

1. લાકડાનું એક ખાખું લો. ધાતુની એ ભૂંગળીએ લો. ધાતુની ભૂંગળીએ ખાખાના એ છે ચિત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે ગોઠવો. ખાખાની એક બાજુનું ઢાંકણું કાચનું રાખજો. એટલે અંદર થતી કિયાએ સહુ જોઈ શકશો. એ ખાખાની એક બાજુ સણગાવેલી મીણુંબતી થોડી વાર રાખો. આમ કરવાથી એ તરફની હવા ગરમ બનશે. થોડીવાર પછી બીજી બાજુની ભૂંગળી નીચે બળતો ધુમાડાવાણો કાગળ ધરો પછી એ ધુમાડાનો પ્રવાહ કર્ય બાજુએ જય છે તે બરાબર જુએ. જે તરફ ધુમાડો જય તે તરફ હવાનો પ્રવાહ.

2. કાચનો એક ખાલો લો. તેમાં ઠંડું પાણી ભરો. પછી તેમાં વાદળી કે બૂચનો નાનો ટુકડો મૂકો. વાદળી કે બૂચના ટુકડાની જગાએ હળવા લાકડાનો ટુકડો પણ મૂકી શકાય. તેમાં પાણીમાં મૂકુલો એ ટુકડો તરતો હશે. હવે થોડું પાણી ગરમ કરો. તેમાં તમને છચ્છા હોય એવો રંગ નાખી પાણીને બરાબર હલાવો. ગરમ પાણી રંગનિ બનાવી હો. આ ગરમ પાણીને હવે પેલા ઠંડા પાણીના ખાલામાંના બૂચના કે લાકડાના ટુકડા પર રેડો. બૂચના કે લાકડાના ટુકડાનું કામ પાણીને જેરથી પડતાં રોકવાનું છે. ઠંડા પાણીના ખાલામાં આ રીતે ગરમ પાણી રેડ્ચા પછી બરાબર જુએ. કે પેલું રંગનિ ગરમ પાણી તળિયે એહું કે ઉપર રહ્યું? ગરમ પાણી જે ઉપર રહ્યું તો શાકારણે એમ બન્યું હશે એનો વિચાર કરો. હવે બીજી ખાલામાં રંગનિ ગરમ પાણી ભરો. તેના ઉપર ઠંડું પાણી રેડો. હવે જુએ કે શું થાય છે. બન્ને ખાલામાં થયેલી કિયા વિશે વિચારો.

3. પાણી ભરેલો એક ખાલો લો. અંદર કાચની એક નળી મૂકો. એ નળીની અંદર પોણેશિયમ પરમેન્ગોનેઠના સ્ક્રિટ નાણો. એ સ્ક્રિટ ખાલાની નીચે ઘેસશો અને નળીના પાણીને સાધારણ રંગનિ બનાવશો. આ રંગનિ પાણી બીજી પાણીમાં ન ભણો માટે નળીના ઉપરના મોંને આંગળીથી દૃષ્ટાવી ડાંચકી લો. આથી નળીનું રંગનિ પાણી નળીમાં જ રહેશે ને રંગ વિનાનું પાણી રંગ વગરનું રહેશે. પોણેશિયમ પરમેન્ગોનેઠના સ્ક્રિટ ખાલાના તળિયે જ રહેશે. હવે આ ખાલાને સ્ક્રિટવાળા ભાગની નીચે મીણુંબતી સણગાવીને ગરમી આપો. ને પછી શું થાય છે તેનું નિરીક્ષણ કરો.

બાળકેના ચાંદામામા, અને એમનાં ઈલાકાંયો।

ચં. ચિ. મહેતા સુરતવાળા,
ચંભાવાળા, ધોતીવાળા,
ખગલ મહોં એ બંહલવાળા,
ચંપલવાળા, વઠવાળા!
ખાઈધારી ને અલગારી,
રંગભૂમિના રસિયા લાલ;
'રમકડાંની દુકાન'વાળા,
વાતોમાં વરસાવે બહાલ.

અલક મલકની દુનિયા ખૂંદે,
અલપઽલપ કંઈ સજે રંગ;
કવિતા, નાટક, ચરિત સૌમાં
અસલ કવે આદમના ઢંગ.

ચં. ચિ. મહેતા મોટા છે,
(પણ) છોટા સાથે છોટા છે;
જીણું નજરે દુનિયા જેતાં
કંઈક ઉકેલયાં થાથાં છે.

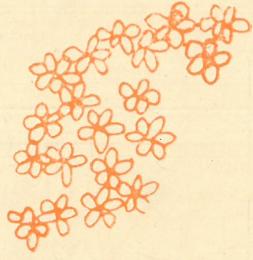
ચં. ચિ. મહેતા છુક છુક છુક
'આગગાડી' છુક છુક છુક
'નાગા બાવા' છુક છુક છુક
'ખાંધ ગઠરિયાં' છુક છુક છુક
'છોડ ગઠરિયાં' છુક છુક છુક
'સફ્ર ગઠરિયાં' છુક છુક છુક
'રંગ ગઠરિયાં' છુક છુક છુક
ચાંદામામા આવજે,
લીલી ઝંડી,—આવજે,
ઇલાને સંભારજે...
ખ્રષ્ટ કરીને આવો ત્યારે
ખેલ નવા બહુ લાવજે.

ઇ લા કા ઓયો

તમે સૌ ચાંદામામાને નાટકકાર તરીકે
ઓળખે છો; ખરું ને? તેઓ મજના કવિ
પણ છે એ જાણો છો? બળવંતરાય ઢાકો઱ે
નવી રીતે કવિતા લખવા માંડી. ચંદ્રવદને પણ
એમની નવી રીતને સક્ષળતાથી અપનાવી. સને
૧૯૭૩માં ચંદ્રવદનનાં 'ઇલાકાંયો' નો કાવ્ય-
ગુચ્છ પ્રસિદ્ધ થયો. તે પણી ખીજુ વાર તે
કાવ્યગુચ્છ ૧૯૪૮માં સુધારાવધારા સાથે
અહાર પડ્યો. ન્રીજુ વાર, સને ૧૯૫૨માં 'રતન'
નામના કાવ્યના ઉમેરા સાથે, સુધારાવધારા
સાથે 'ઇલાકાંયો'. રતન અને ખીજું બધાં—એ
નામે તે પ્રગટ થયો.

તમે એ બધાં કાવ્યો. જરૂર વાંચજો. અહેન
ઇલાને સંભાધીને લખેલાં કાંયો. તમને ખૂબ
ગમશો. એ કાવ્યોનો ભાવ તમે વાંચતાંવેત
અનુભવશો. 'યમલ'ની લેખિયાં ભાઈ-અહેનની
કથા પણ મોટાં થાઓ. ત્યારે વાંચજો. તમે
'રતન' પણ વાંચજો. ભાઈ-અહેનના સ્નેહની
વાત ચંદ્રવદન મહેતાએ કેટલી સરસ રીતે કરી
છે તે જેણે. તમે એમનાં સોનેટો ને રિટિયો-
રૂપકે. પણ વાંચજો એમની ભાષા કેવી રૂપાણી
ને ભાવભરેલી છે તે તુરત સમજશો. તમે પણ
એમની જેમ તમારી અહેનને કવિતા નહિ
લખો!?

'આમ' આવ! ઇલા! કહું એક વાત'

'ધ્રલાકાવ્યો' માંથી

વનહેવી

આમ'ાવ ! ધ્રલા ! કણું એક વાત,
જેને ખોલ્યાં છે કુલ જતનત ;
દે ચાલ, આજે રમીએ સવારે,
આ પુષ્પનો તું શાખગાર ધારે.

મોટા કહે છે રમું સાથ તારી,
વિદ્યા બધી યે બળી જય મારી;
વિદ્યા બધી તે બળતી હશે શું ?
ને જે બળો તો ય વળી થશે શું ?

જાણે છ લાગે ઝ્રલમાં તું કેવી ?
ના હોય જાણે વનની સુદેવી !
ને બહેન તું જે વનહેવી થાયે,
કુંબો સદ્ગ શીતળ વાયુ વાસ.

મારી દગે જે કહી આંસુ ન્યાણો,
હૃતાળ હાથે મુજને તું આડે;
ખીલંત કે પુષ્પની પાંદડિમાં,
દળી મને તું હુસવે વડીમાં.

આકાશથી કે મૃહુ રશિમ ચોરી,
 હીંચોળવા સનોહપરાગ દોરી;
 ગંથી મને ઝૂલજૂલે તુલાવે,
 ને શોકચિંતા જગનાં ભુલાવે.

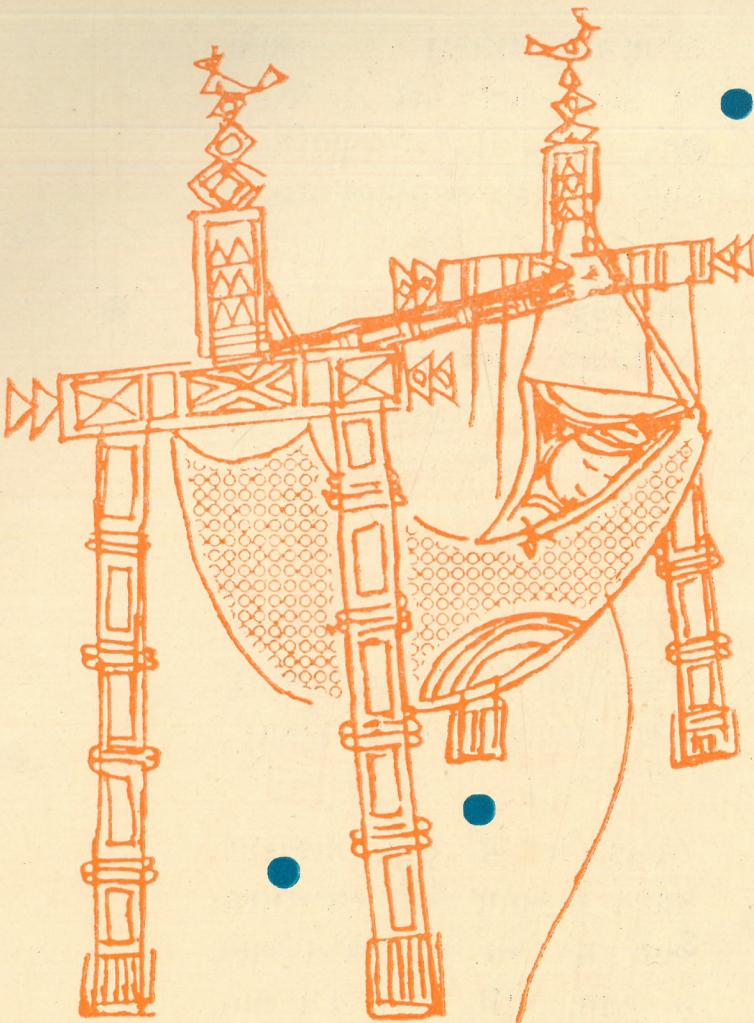
સંકોરીને આ જગના તરંગ,
 એનું કરી મિશ્રણ વાયુ સંગ,
 રૂડાં રચી હાલરડાં અનંત,
 ગાયા કરે નિત્ય જ મંદમંદ.

ને હર્ષધેલો પળમાં હું થાઉં,
 નિદ્રાતણી ગોદ મહી લપાઉં,
 ત્યાં પોપચાંત્રી થઈ રંગભૂમિ,
 જહુભર્યાં સ્વર્ણ રહે ઝઝૂમી.

ને ત્યાં બને સુંદર સ્વમસૃષ્ટિ,
 ન્યાળી હું પાસું વળી જાનદાસ્તિ,
 ત્યાં દેવહેવી ઉરભાવ રેલી,
 અલાંડના બેદ રહે ઉકેલી.

ને જહેન ! વિદા બળી જય મારી,
 યાચું કૃપા તો વનહેવી ! તારી :
 વિદા સજીવંત કરંત સહેલે,
 શોધી મને જવનભુદી હેલે.

हला

हला ! हती तुं कनी छेक नानी,
लोको कहेता तुजने ज शाणी;
ने अहेन वाणी य वहंती काली,
सौने हती तुं वणी भूम वहाली.

ઊંધાડવા હાલરડાં હું ગાતો,
એ ગીત ગાતાં કહી ના ધરતો;
આરે સકુરંતી ઉપમાવલિયો,
આજે ન જીલે સમૃતિ-અંગુલિયો.

'સોનાતણા પારણિયે તુ ચાઠે,
માતીગુંશી ચાદર બહેન ઓઠે,
હીરા કરચા હંસલીયે રમંતા,
માણુકના મેર વળી ફરંતા.

ને હીરદીની — ને બહેન ગોરી,
ને એક વિરો — ને વીર હીરો;
પાતાલપાણી થડી હું નવાડું,
ન્યતે વખાણી ઝલકાં સિવાડું.'

સ્વર્ણાંભર્યો એ સુખી બાલ્યકાળ,
આંખો મીંચાતાં થતી સ્વર્ણમાળ;
એવાં હવે ના કહી સ્વર્ણ આવે,
ને સાથ મીહી વળી ઊંધ લાવે.

ઓ બહેન ! આજે નહિ ઊંધ આવે,
તું ગાય હાલાં મુજ માટ ભાવે;
નો, ગાઢ નિદ્રામહી વિશ્વ લાગે,
એમાં અહીં આ તુજ આંખ જાગે.

ના પારણું કે કંઈ હંસલીયો,
આજે ન માણું ઉપમાવલિયો;
મારે કપાળે તુજ હાથ માંડ,
ને 'ભાઈ' બોલી મુજને ઊંધાડ.

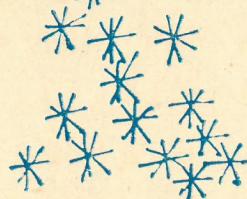
દેવખાલ

ઈલા ! કહી હોત હું દેવખાલ !
તારા ભરી આપત એક થાળ,
એના વડે કૂકડીદાવ સાથે
અંને રમ્યાં હોત અહો નિરાંતે.

ચાંદો ફરંતો નભથી હું લાવી,
બહેનાં રમ્યાં હોત દો બનાવી;
ને એ હડે હું વીજરેખ બાંધું,
એને ઉછાળી જળ-ગ્રોમ સાંધું.

ને સાતરંગી ધનુ વસ્ત્ર ચારુ
લાવી સબજું તુજ અંગ ન્યારું;
ને શુભકૃતિં થઈ દિવ્ય પંથે
આહો ઊડચાંહોત જ દિગ્દિગન્તે.

ઈલા ! કહી હોત હું દેવખાલ

તારા ભરી આપત એક થાળ

ખેતી

‘હલા! કહી હોય સહા રજ ને,
મૂકું ન આ ખેતરની મજની તો;
જો સ્વર્ગથી આંહીં સર્યું સુવર્ણ,
એથી થયાં શોભિત ધાસ પર્ણ.

આવે મજને કુમળો પ્રભાત,
વહેલાં જવું ખેતર માંહી સાથ,
ને ન્યાળવા નિર્મણ દિંય રંગ;
હૈયા મહીં માય નહીં ઉમંગ.

જે ખેતરો ડાંગર શેલડીનાં,
વેજા વીટેલા ઝૂલવેલડીના,
અમાં હળો આ મૂહુ તેજધાર,
શોભા અહીં ખેતરની અપાર.

હું તો કરું બહેન સહા ય ખેતી
કાને ધરું ના જરી લોકુંતી,
વાચી લણું તો ધનધાન્ય સહેલ,
જે ને પછી થાડું ધનો પેલ.

‘હો હો, તું ને થાયડ ની પટેલ
તો એક ઝડપી નકી માગું જહેલ;
ને શેલડી ડાંગર ને ઉગાડે,
તો હુંચ વાવું વળી તે જ દા’ડે.

ને શેલડીનો રસ પીલી કાઢું,
ને હું જ પહેલાં મુજ કો'લુ માંડું,
ને ગોળ મીડો જરીમાં બનાવું,
એ સાથ ધાણા ધર વહેંચડાવું.

● એ છોડ હું ડાંગરના ઉગાડું,
ને એ લણી ભાત પણી ય ખાંડું,
ને રોજ વહેલા ઊગતે પ્રભાત,
તારે કપાળે વળી ચોડું ભાત.

ને સૂર્ય શાં ભાવિ ઊલળનારાં
આવારણાં રોજ લડિં હું તારાં,
ને રોજ હું તો ઊજવું ઊલણું,
એથી વધારે— નહિ ભાઈ જણું.’

કેટલું ક અવનવું

9

ମୁଣ୍ଡଲେ କାହିଁଏବେଳେ କାହିଁଏବେଳେ କାହିଁଏବେଳେ କାହିଁଏବେଳେ କାହିଁଏବେଳେ କାହିଁଏବେଳେ

આ પૃથ્વી ઉપર જીવાની ૧૦,૦૦,૦૦૦ જલતિઓ છે. નાનામાં નાના જીવો એટલા નાના છે કે પેનિસલની અણી ઉપર સેંકડો મજૂરી શકાય. હાથી જેવા મોટા જીવો પણ છે, વહેલ જેવાં જરૂર પ્રાણીઓ પણ છે જેમનું વજન સેંકડો ટન થાય.

આ જ્વો થોડા કિલોમીટર સુધી હવામાં, થોડા કિલોમીટર સુધી જમીનમાં અને ઊંઠે સુધી દરિયામાં રહે છે. પૃથ્વીના કદના પ્રમાણુમાં આ જ્વો બહુ ઓછી જગ્ગા રોકે છે.

2

ନୂତନ ପ୍ରକାଶ କୌଣସି ପ୍ରକାଶକ ପରିମାଣ ପରିଧିରେ ଉପରେ ଏହା କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା

વજનની દર્શિયે વહેલ સૌથી મોટું પ્રાણી છે, ઊંચાઈની દર્શિયે જિરાડું સૌથી ઊંચું છે. એની ઊંચાઈ આશરે ૫૦૦ સેન્ટિમીટર જેટલી હોય છે. અત્યાર સુધી ઘણું વિજ્ઞાનીયો. એમ માનતા કે જિરાડને અવાજ નથી! પણ એવું નથી. ઘણું એ જિરાડને બોલતાં સાંભળ્યું છે.

2

१०८ विष्णुवाचोऽस्मद्ब्रह्मण्डम् विष्णुवाचोऽस्मद्ब्रह्मण्डम्

જગતમાં સૌથી નાનો વાંદરો એમેઝોન નહીના પ્રદેશમાં થાય છે. એનું નામ છે, સાઈભિટી. એને બિસકેલી-વાંદરો પણ કહે છે, કારપુ કે એનું કદ બિસકેલી જેવડું હોય છે. આ વાંદરો બહુ હોશિયાર હોય છે. એ નાનકડી ટોળીઓ બાંધીને જંગલમાં ઝાડ પર રહે છે, અને કણ, જીવડાં, પંખીનાં દુરિાં વગેરે ખાય છે.

ના થ ન સ ઇ
બિ પ સ બ ?
ડ ર વી લ ના

ઉપર આપેલી શબ્દગુંચમાં
બાળકોને રાજ કરનાર,
અક્ષલ કસે એવી
વાતો ભનાવનારનાં
નામ આપ્યાં છે. શોધી કાઢો.

નાના ઇડનવીસની એ રમૂજ વાતો

૧. સચ્ચાઈની પરીક્ષા

ધણાં વરસ પહેલાંની આ વાત છે. પુનાનો રાજકારભાર ત્યારે નાના ઇડનવીસ ચલાવે. બધાં કામ તે પૂરી ચોકસાઈથી કરે.

માણુસોને નોકરીમાં રાખતાં પહેલાં તે એમની પૂરી પરીક્ષા કરતા. એકવાર એક માણુસ લશકરમાં ભરતી મારે આવ્યો. માણુસ હતો તો કદાવર. વાતમાં બરાબર હોશિયાર. તલવાર સરસ ઇરવી-વાપરી જણે. ઘોડેસવારીમાંય એકો. નાનાના સરદારોએ આ માણુસની ખાસ ભલામણુ કરી. નાના કહે, 'ગીક છે.'

પણ નાના કંઈ એમ બધું ગીક છે માનીને ચાલનારા નહોતા. એમણે મનોમન એ માણુસની પરીક્ષા કરવાનું વિચારી લીધું. નાનાએ પેલા માણુસને ખોલાવ્યો. અને કહ્યું, 'જુઓ, આ પેરી હું તમને આપું છું. એમાં ધણા ખાનગી કાગળો છે. કોઈને આના વિશે કશી ખખર ન પડે એવી રીતે આ પેરી અહીંથી સોએક ગાઉ દૂરના શહેરમાં રહેતા અમુક અમલદારને પહોંચાડવાની છે.'

પેલા માણુસને તો આનંદ થયો : આવું મહત્વનું કામ પહેલે જ દિવસે પોતાને સોંપાયું તેથી તે રાજ થયો. એ તો તરત જ પેરી લઈને, ઘોડા પર ખેલી, ઘોડાને પૂરપાટ હંકતો, ત્યાંથી, નાનાની રજ લઈને, વિદાય થયો. ગામ મૂક્યું, સીમ વટાવી, જંગલ પાર કર્યું, નરીનાળાં ઓળંગ્યાં. આખરે એક પર્વત પર આવી પહોંચ્યો. ત્યાં વિસામો કરવા એડો. હવે એને ખાતરી હતી કે આનુભાનુ દસ દસ ગાઉ સુધી એને કોઈ જેનાર નથી, કોઈ પૂછનાર નથી. હવે ચાલ, પેરી ખોલીને જેડાં તો ખરો. અંદર કયા ખાનગી કાગળો હશે ! કદાય હીરામેતી પણ હોય ! પછી મારે નોકરી કરવાની જરૂરેય નહિ રહે.

એણે આનુભાનુ જેઈ લીધું. કોઈ નહોતું ! એણે પેરીની કણ શોધી કાઢી. પેરી ખોલી. પેરી ઝૂલી તેવો જ એક ભયંકર મેડો નાગ ફૂંકડો મારી બહાર નીકળ્યો. પલવાર તો એ માણુસ હેબતાઈ ગયો અને પછી તો એ મૂળીઓ વાળીને જય ભાગ્યો. પાછું વાળીને જુણે જ શાનો ?

નાનાને હવે એની નોકરીની ચિંતા નહોતી !

ખરી પરીક્ષા માનવ કેરી
કૃયારે કૃયારે થાય ?

ચોખ્ખા મનથી કામ કરો
ત્યારે ત્યારે થાય.

ક્યો માનવી ક્યા હેરાનો
કઈ રીતે કહેવાય ?

જંઘમાં જઢી બોલી જોઠે
ભાષા ના છુપાય.

૨૦. માતૃભાષા કેવી રીતે શોધી ?

નાના ફડનવીસની ચતુરાઈ અને બાહ્યાશીની વાતો અધે જાણીતી હતી. હૈદરાખાદના નિઝામ સુધી આ વાતો પહેંચી હતી. નાનાની બુદ્ધિને મૂંઝવે એવો કાઈ કાયડો નિઝામ શોધતા હતા.

તેવામાં એક બહુભાષી માણુસ નિઝામને મળવાને આવ્યો. પોતાની માતૃભાષા જેમ એ બીજ પ્રદેશોની ભાષાઓ પણ સરળતાથી બોલતો. એવી તો સરસ રીતે એ ભાષાઓ બોલતો કે એ કચાંનો છે એની ખરાબ ભલભલાને પણ ન પડે !

એક ચિંહી લખીને આ માણુસને નિઝામે નાના પાસે મોકલ્યો. ચિંહીમાં લખ્યું હતું કે આ માણુસ ઘણી ભાષાઓ બોલે છે. એની પોતાની ભાષા કઈ તે શોધી આપો.

નાનાને તો સતત કામ હોય. એણે ચિંહી વાંચી. થયું કે નિઝામ જખરી પરીક્ષા કરવા માગે છે. પણ નાના સ્વસ્થ બહુ. મૂંઝાય તો નહિ જ. એમણે પેલા માણુસને રહેવાને અલગ મકાન આપ્યું. ખાવાપીવાની સગવડ કરી આપી, સુખચેનથી રહે તેવી તમામ પ્રકારની સોઈ કરી આપી. નાના કહે, હું હમણું જરા કામમાં શું. એ પતી જરો કે તરત આપણે મળીશું.

એક દિવસ, બે દિવસ, એક અડવાડિયું, બીજું અડવાડિયું. મહિનો.... બે મહિના.... પેલા ભાઈને તો મઝા હતી. એક દિવસ ખરાબર મિષ્ટાન્ન જમીને એ ભાઈ નિરાંતે ઊંઘતા હતા ત્યાં નાના જઈ ચડ્યા. એના મેં પર ઠંડુ હિમ જેવું પાણી છાંટ્યું. જેવું પાણી છાંટ્યું કે તરત એ જબકી ગયો, એ બાપ રે મરી ગયો !

નાનાને તો એટલું જ જોઈતું હતું. નાના કહે, ‘ભાઈ, હવે તમે નિઝામ પાસે જાઓ. તેમને કહેને કે તમે ગુજરાતી છો.’

નિઝામ નાનાની અક્ષલ પર આકૃત થઈ ગયા.

રવિશંકર મહારાજ

ચિત્રસૂચિ

૧. પૂજય રવિશંકરદાદા, યુવાન વૃષ્ટ ર. બાળકોના વહાલા દાદા
૩. પૂજય રવિશંકરદાદા શ્રી. ઉછરંગરાય હેણર સાથે પૂજય રવિશંકરદાદા શ્રીમતાં વહાલાં શામજનો સાથે ૪. પૂજય રવિશંકરદાદાની પદ્યાત્મા
૫. એ સંતો ૬. કોણ રાય ? કોણ રંક ? ૭. પૂજય રવિશંકરદાદા શ્રીમતી મોરારજ સાથે

રવિશંકર મહારાજ

ગુજરાતના ધર ધરમાં મહારાજનું નામ સૂરજના તેજની જેમ પહોંચી ગયું છે. થામ-જન હોય કે નગરજન હોય, ખ્રી હોય કે પુરુષ હોય, વૃદ્ધ હોય કે બાળક હોય, ધાર્મિક નેતા હોય કે રાજકીય નેતા હોય, સહુને મન મહારાજ પ્રિય ને પૂજ્ય. મહારાજ કહીએ એટલે સહુ સમજે કે રવિશંકર મહારાજ.

મહારાજનો જન્મ સંવત ૧૯૪૦ના મહા વડ ચૌદ્ધા, તારીખ ૨૫-૨-'૪૪ ના રેજ ઐડા જિલ્લામાં માતર તાલુકાના રહુ ગામે થયેલો. તેમનું વતન મહેમદાવાદ તાલુકાનું સરસવણી ગામ, જાતિએ ટોળકિયા ઔર્હીન્ય પ્રાચણ.

મહારાજના પિતાનું નામ શિવરામ વ્યાસ. પિતા તેર વર્ષની વધે શિક્ષક થયેલા ને આજુભાજુનાં ગામેામાં ધૂળી નિશાળ ચલાવતા. શિવરામ વ્યાસ મોટા થયા પણી તો ગામના પ્રફેનોમાં ડહાપણુભરી સલાહ આપતા. પોતાના વિદ્યાર્થીએ પ્રત્યે તેમને ઝૂણ લાગણી. શિવરામ મહેતાજુનો વિદ્યાર્થી પંડાતો, કેમ કે તેઓ. માત્ર પુસ્તકિયું ભણતર ભણુવીને જ એસી રહેતા નહીં. પોતાના વિદ્યાર્થીએને બાલવાચાલવાની, નિત્યની રહેણીકરણીની ને સારી ટેવોની તાલીમ આપતા. કચરો કેમ વાળવો, કઈ દિશાએથી વાળવો, કચાં લેજો કરવો ને કચાં નાખી આવવો. ત્યાંથી માંડીને વાસણું માંજવાં, પાણી ભરવું, પથારી પાથરવી વગેરે નાનામોટાં બધાં જ કામેામાં તેઓ. પોતાના વિદ્યાર્થીએને કેળવણી આપતા. મહારાજના પિતા સ્પષ્ટવક્તા ને તેજસ્વી, વિદ્યાર્થીવિત્તસલ ને કરુણાળું. શિવરામ મહેતાજુને ચાલવાને ને તસ્વાનો બહુ શોખ. ભરચોમાસે ગાંડીતૂર બનેલી નહીંમાં કોઈ દૂધનું હોય તો તેને બચાવવા પડે એવા નીહર. પારક હુંએ હુલાય એવું પાણીપોચું હૈયું. ધાર્મિક પણ ઘણા. ગાયત્રીની પાંચ માળા ફેરબ્યા વિના લોજન ન લે. સાધુસંન્યાસીએને અવારનવાર પોતાને ઘેર લઈ આવે.

મહારાજના માતાનું નામ નાથીણા. માતા બહુ માયાળું ને કામગરાં. ચોણાઈની ચીવટ એમને બહુ. નાનકદું માટીનું મકાન લીંપીગુંપીને અરીસા જેવું રાખે. તેમનાં વાસણુ,

ગોઢાં, કપડાં ને રાચરચીલું ભારે ચોખાં હોય. નવરાં બેસ્ટબું તેમને સહેજે ના ગમે. પોતાને કામ ના હોય તો પડોશીઓને કામ કરાવવા લાગી જય.

ધરમાં ગાય ને તુલસીકચારે ધરેણું જેવાં સોહે. બધાં આળકે ગાયની સેવા કરે.

આળક રવિશંકર મોટા થયા પછી પિતાની સાથે ભાવડા ગામે રહે. ત્યાં પિતા મહેતાજીરી કરે. રવિને નાનો લાઈ અંભાલાદ મા સાથે સરસવણી રહે.

મહેતાજી પિતા આળક રવિશંકરને ખીજ વિદ્યાર્થીઓની જેમ એકેઓક કામમાં જોડતા. એમાંથી પુત્રના જીવનનું ઉત્તમ ઘડતર થયું.

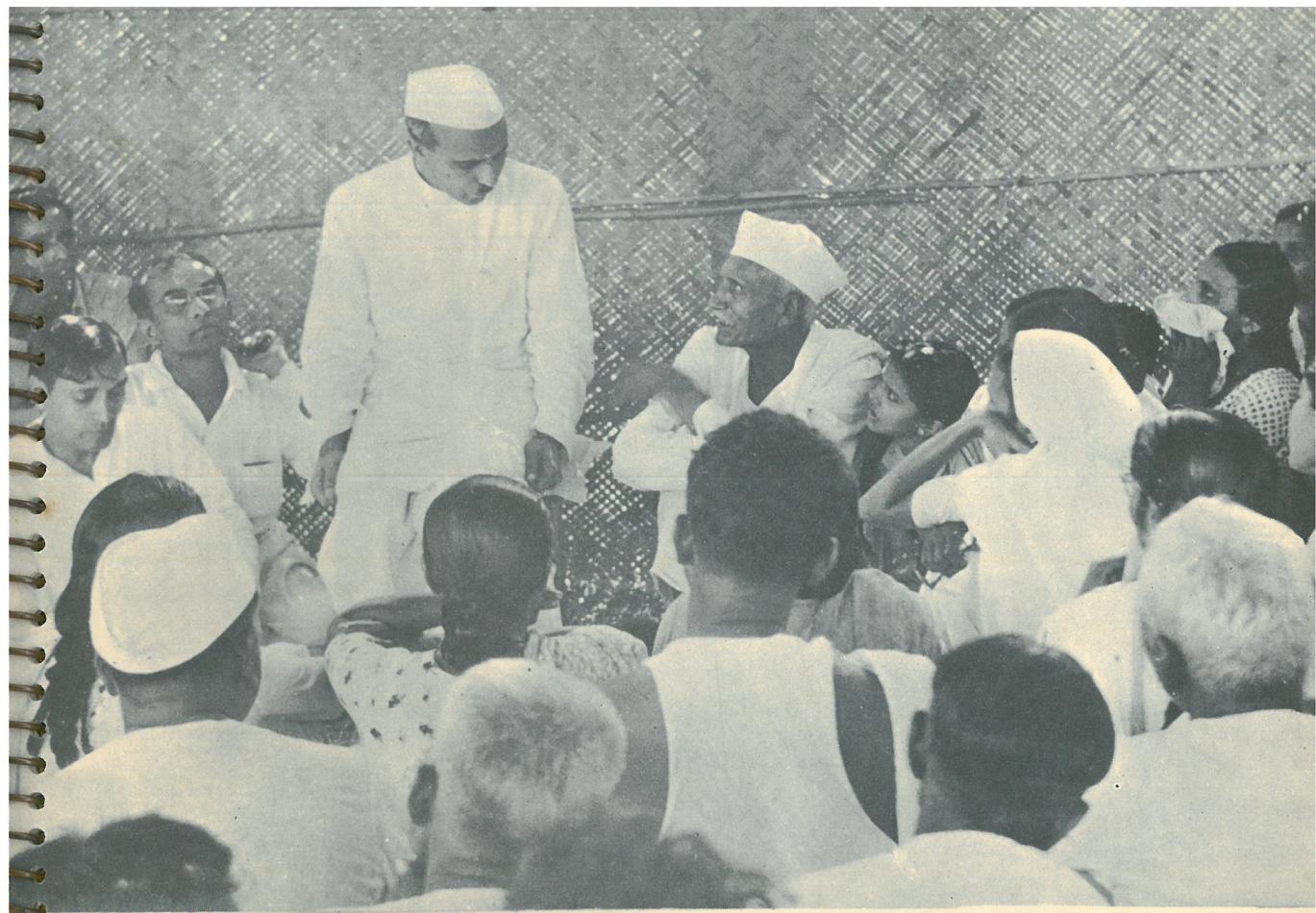
આળક રવિશંકર ઘેર આવે ત્યારે માતા બહુ રાજ થાય. આળકેને હાંડવો, ટોકળાં ને ધરની ગાયના ધીનું મિષ્ટાન્ન અનાવી ખવરાવે. આળકેના વાંસામાં વહાલભર્યો હાથ ફેરવે. સંતોની ને લક્ષ્ણોની વાર્તાઓ કહે.

મહારાજ નાનપણમાં તોકાની હતા. તેમને લણવા કરતાં રમવાનું વધુ ગમતું. મોઈદાંડિયા, આમલીપીપળી, જોડીદો વગેરે એમની પ્રિય રમતો. આડ ઉપર ફૂદાફૂદ કરવી, નદીએ જઈને ભૂસકા મારવા કે તર્યા કરવું એમને બહુ ગમતું, જેતરામાં રખડવું ગમે. આડે આડે ફરીને કેરી, રાયણાં, ખોર, જંણુ વગેરે ઝુણ ખાવાનો શોખ.

પિતા સાથે રહીને રવિશંકરે છ ચોપડી સુધીનો અભ્યાસ કર્યો અને સાથોસાથ પિતાના ઉદ્ધરી ને તેજસ્વી જીવનના સંસ્કારો પણ લીધા.

રવિશંકરની ઉંમર એગાણીસ વર્ષની થઈ ત્યારે પિતાજી અવસાન પામ્યા. એ પછી ત્રણ વર્ષ માતા અવસાન પામ્યાં. રવિશંકર પર કુટુંખની જવાખદારી આવી પડી. રવિશંકર કાચા કાળજાના નહોતા, હુંએથી ડરે એવા નહોતા કે મુસીબતોથી ગભરાય એવા નહોતા.

પિતાને શ્રાદ્ધ જમીન હતી પણ પિતાએ કહી એતી કરેલી નહીં. રવિશંકરને એતી તો નાનપણથી આવડતી. તેમણે પિતાના મૃત્યુ પછી એતી થડુ કરી. જેતરમાં એકવું, એસું, નીદવું, કાપણી કરવી, અનાજ જૂડવું — એમ બધાં કર્યો. રવિશંકર કરતા. પોતાનું કામ પૂરું

થાય તો પડોશીના એતરમાં કામ કરવા માંડે. લોકોએ એમને કામ ચીધે. રવિશંકર હેંશે હેંશે લોકોનું કામ કરે. આથી રવિશંકર સરસવણી ગામના લોકોમાં સહુના પ્રિય થઈ પડ્યા.

પિતાજીના મૃત્યુ પછી લૌકિક કારજ કરવાનો રવિશંકરને ઉત્સાહ નહોતો, પણ સગાવહાલાને કારણે કરવું પડેલું. માતાના મરણ પાછળ રડવાફૂટવાનો રિવાજ તેમણે કાઢી નાખ્યો હતો. માતાના બારમાના દાહાડે જમણુંયવહાર કરી બાવીસ વર્ષના રવિશંકરે સહુને એ હાથ જોઈને કહી દીધું, ‘આજથી મારું જણું તીતરી જય છે. આજથી મારાતમારા બધા જમણુંહેવારો બંધ થાય છે. હવે આવા વહેવારો આગળ વધારવાની મારી ધર્યા નથી.’

સાહસ, નીહરતા ને હુઃએ માટે લાગણી — આ ગુણો મહારાજના સ્વસાવમાં નાનપણુથી જ. કિશોર રવિશંકર એક રાત્રે છાનામાના સમશાનમાં ભૂત જેવા ગયેલા પણ ભૂત તો હતું નહીં! નિરશ થઈને ઘેર પાછા આવેલા. ત્યારથી જ ભૂત, ડાકણ ને એવા વહેમ જોટા છે એમ તેઓ બધાને કહેતા.

ઈ. સ. ૧૯૧૮માં મહેમહાવાઢ તાલુકામાં બહારવટિયાની રંબડ ચાલતી હતી. એ વખતે સરસવણી ગામના એક પગીએ એક મધરાતે લોકોને ગલરાવવા બહારવટિયા ગામ ભાગવા આવ્યા છે એવું ગાપ ફેલાંયું. લોકો તો સાચું માનીને ઝિકથી થરથરવા લાગ્યા. બહારવટિયા આવ્યાની વાત સાંભળીને રવિશંકર ઘરમાંથી બહાર નીકળ્યા. એકલા એકલા ગામની ભાગોળે ને ત્યાંથી અરધોએક માઠદિસ ફરી આવ્યા. પાછા આવીને ગામલોકોને કહ્યું, ‘હું બધે જોઈ આવ્યો છું. બહારવટિયા—ફેલાંયા કંઈ નથી આવ્યા. આ તો કોઈએ ગાપ ફેલાંયું છે.’ એ પછી લોકો નિરાંતરો શાસ લઈને સૂતા.

રવિશંકર એતીની સાથે યજમાનવૃત્તિ પણ કરતા. તેમના કાકાના મૃત્યુ પછી સરસવણીથી એ ગાઉ ફૂર આવેલા છિપિથલ ગામની યજમાનવૃત્તિ કરવાનું તેમના પર આવી પડ્યું. યજમાનોનાં દીકરા—દીકરી પરણાવી આપવાં, ચાંટલેા આવે ત્યારે વિધિ કરવી, કોઈનું મૃત્યુ થાય એ પછી શાદ્વક્ષિયા કરવી, ઉત્તરાયણ કે અળેવ સાચવાની — આવાં બધાં કામો યજમાનવૃત્તિમાં કરવાનાં હોય. રવિશંકરને આ ધંધામાં કમાણી કરવાની ટેવ નહોતી એટલે કેટલાક ગરીબ

યજમાનોનાં કામ દક્ષિણા લીધા વિના જ કરી આપતા. રવિશંકરના સ્વભાવમાં પહેલેથી જ લોકનું નાસ નહીં. કોઈની પાસેથી શાકભાળ માગવાનીય લાલસા ન રાખે.

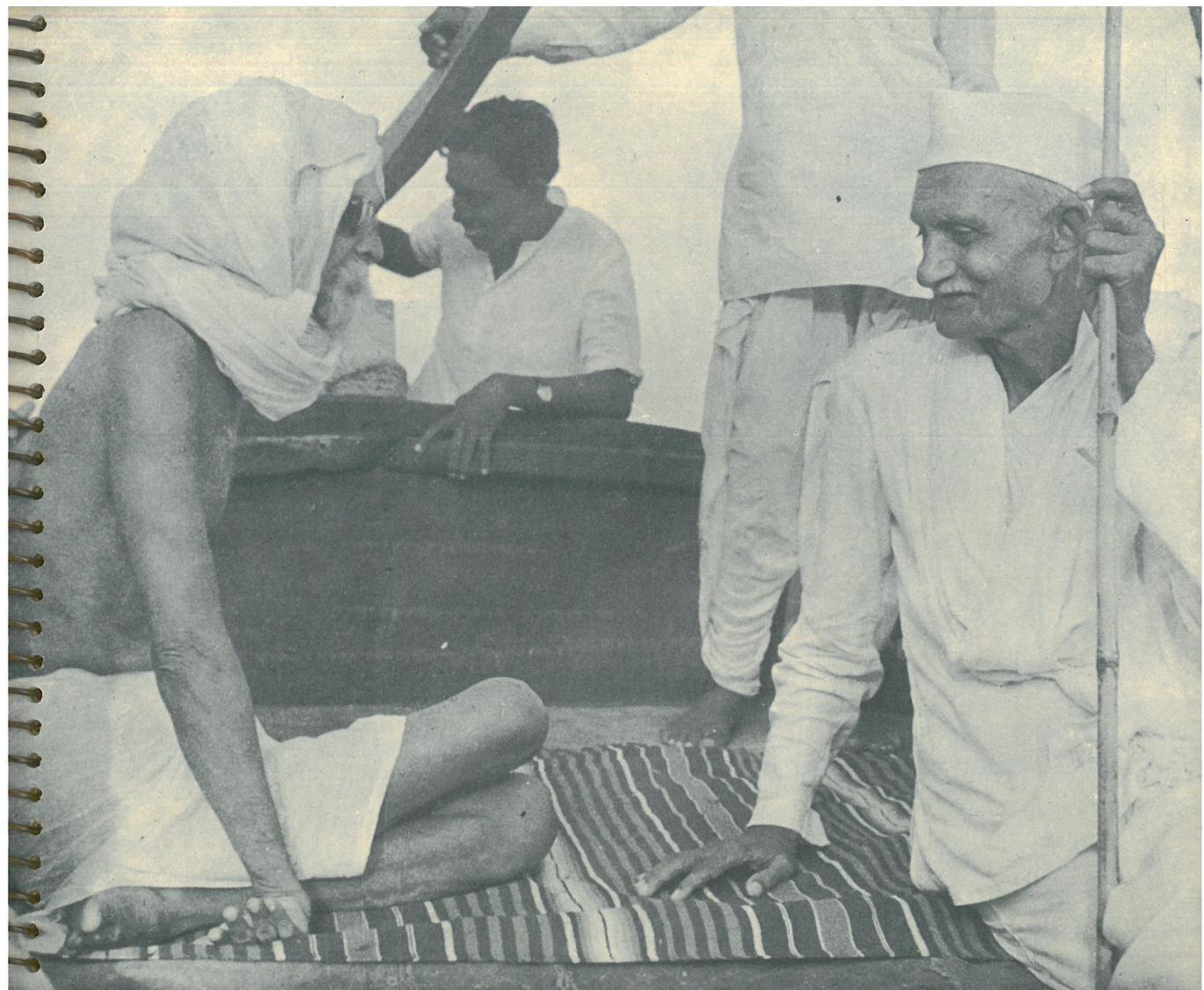
સરસવણી ગામના જ, પોતાથી મોટી ઉંમરના એક ભિત્ર રવિશંકરને હતા. ભિત્રનું નામ છાટાલાલ કવિ. તેમણે રવિશંકરમાં વાચનની ભૂખ ઉધાડી. તેમની પાસેથી મેળવીને રવિશંકરે ઘણું પુસ્તકે વાંચ્યાં. સ્વામી રામતીર્થ, સ્વામી વિવેકાનંદ ને આર્થિસમાજના સ્થાપક સ્વામી દ્વારાનંદ સરસ્વતીનાં પુસ્તકેની તેમના પર ડાડી અસર થઈ. ચુવાન રવિશંકરને આર્થિ સુમાજમાં અનુષ્ઠાન વધવા માંડી.

આર્થિસમાજનો રંગ લાઝ્યા પછી યજમાનવૃત્તિ વખતે ગણુપતિ ચીતશ્વામાં કે આદ્ધકિયા કરાવવામાં રવિશંકરને સહેલે રસ પડતો નહિ. યજમાનોને ત્યાં જમવા જવાનું પણ રવિશંકરે બંધ કર્યું. આથી લાવનાશીલ યજમાનો બાહુ ફુલ્લી થયા. તેમણે પોતાના ગોરદાઢાને બહુ મનાંયા. પણ રવિશંકર એકના એ ના થયા.

ઈ. સ. ૧૯૯૧માં, છાટાલાલ કવિએ, એક દિવસ રવિશંકરને કઠલાલના મોહનલાલ પંડ્યાની એળાખાણુ કરાવી. આ મોહનલાલ પંડ્યા વડોદરા મોઢેલ ક્રામમાં સુપરિનેન્ટ હતા. પંડ્યા બળવાળો ગણુત્તા. અંગ્રેજે સામેની સ્વરાજની લડતમાં તેઓ જોડાયેલા હતા. પંડ્યાના પરિયથી ચુવાન રવિશંકર તો રાજુ રાજુ થઈ ગયા. પછી તો પંડ્યાનું સાથેનો પરિય વધતો ગયો. પંડ્યાની સ્વરાજની વાતોમાં રવિશંકરનું મન ખેંચાવા માંડયું, આમેય રવિશંકર સાંધા હતા, તેમાં વળી પંડ્યાના પરિયથી સ્વદેશીની ભાવના તેમનામાં દઢ થઈ.

ઈ. સ. ૧૯૧૯ની છુટી એપ્રિલે પંડ્યાનું રવિશંકરને ગાંધીજ પાસે લઈ ગયા. એ દિવસે રવિશંકર જિલ્લગીમાં પહેલી જ વાર મોટરમાં એડા! ગાંધીજએ રવિશંકરને ‘હિંદુસ્વરાજ’ પુસ્તક આપ્યું. થાડીક વાતોય કરી.

ખૂખ તરસ્યે માણુસ જેમ પાણી પીએ એમ રવિશંકર ‘હિંદુસ્વરાજ’ વાંચી ગયા. એકથી વધારે વખત આ પુસ્તક વાંચી ગયા. રવિશંકરનું નિશાળનું ભણુતર લલે એછું પણ એમની કોડાસૂજ ભારે. ‘હિંદુસ્વરાજ’ પુસ્તક રવિશંકર પચાવી ગયા. આ પુસ્તકથી તેમને અનેક બાધતમાં નવી દર્શિ મળી.

સ્વામી નિત્યાનંદજી કરીને એક સંન્યાસી સાથે રવિશંકરને બહુ સ્નેહ હતો. રવિશંકરે તેમને મળીને વાત કરી કે પોતે હવે ગાંધીના કામમાં, દેશસેવાના કામમાં પડવા માગે છે. સ્વામીજીએ આ વાતને વધાવી લીધી. તેમણે આશીર્વાદ આપ્યા ને ચેતવાણીય આપી, 'તું ધ્યાન રાખજે કે હવે તું નાના ધરમાંથી મોટા ધરમાં પ્રવેશ કરે છે. કરકસરથી વર્તને. અમારે સાધુસંન્યાસીઓને પણ હજુનું જ ખાવાનું હોય છે. અમે સમાજ પાસે અમારી એટલી સંપત્તિ થાપણું તરીકે મૂકી હોય એટલી જ વાપરવાનો અમને અધિકાર છે. આ વાતનો ગ્યાલ ન રાખીને હોવે તેમ ઉપલોગ વધારનાર ચોર છે. ઘર છોડીને તું પણ સમાજસેવા કરવા નીકળો છે. એટલે તને પણ એ જ નિયમ લાગુ પડે છે.'

નિત્યાનંદ સ્વામીની આ વાત રવિશંકર મહારાજ કરીયે ભૂલ્યા નથી.

રવિશંકર મહારાજ પાઠણવાડિયા કેામના ગોર. એ કેામની સાથે એમને ધણેણું સંખંધ. એ કેામના હુર્ગણુંના મહારાજ પૂરા જાણકાર. તેમને સારા માર્ગે વાળવા મહારાજ પ્રયત્ન કર્યા કરે. જોસ્ટસદની હૈડિયાવેરાની લડત વખતે રવિશંકર મહારાજ મહીસ્થાગરકંઈ કામ કરતા હતા. ત્યાંના લોકો સાથે ધણેણું પરિચય થયો. લોકો કહે, 'મહારાજ, તમે અહીં જ રહી જાઓ!' મહારાજનો સ્વભાવ એવો કે આગળપાછળ મમતા નહીં, એટલે ત્યાં રહી ગયા. એક દિવસ વટાદરાના એક પાઠણવાડિયાએ આવીને મહારાજને 'હાજરી'ના ફુઃખની વાત કરી.

વાત આમ હતી. વટાદરા ગામમાં રહેતા લોકોમાંથી પપત સ્વીપુરુષેનાં નામ ફેઝ-દારીખાતાના કાળાચોપડામાં હતાં. આ લોકો ચોર ને શુંનો કરનારાં ગણ્યાતાં. વટાદરા ગામમાં રેઝ રાત્રે આ બધાંએ ગામના મુખી પાસે હાજરી પુરાવવા હાજર થવું પડતું. મુખી ચોપડો લઈને એસે, એક પછી એક નામ બોલે ને ચેલાં લોકો. વારાફરતી 'હાજર સ્વાધ્ય' બોલે. આ લોકો બાહારગામ ગયાં હોય તોયે રાત્રે તો તેમણે હાજરીના વખતે પાછાં આવી જ વિશુદ્ધ પડે. ના આવે તો દંડ થાય, માર પણ પડે.

આ વાત જાણી મહારાજને બહુ ફુઃખ થયું. તેમણે લોકોને આ હાજરીના ત્રાસમાંથી છોડાવવાનું નક્કી કર્યું.

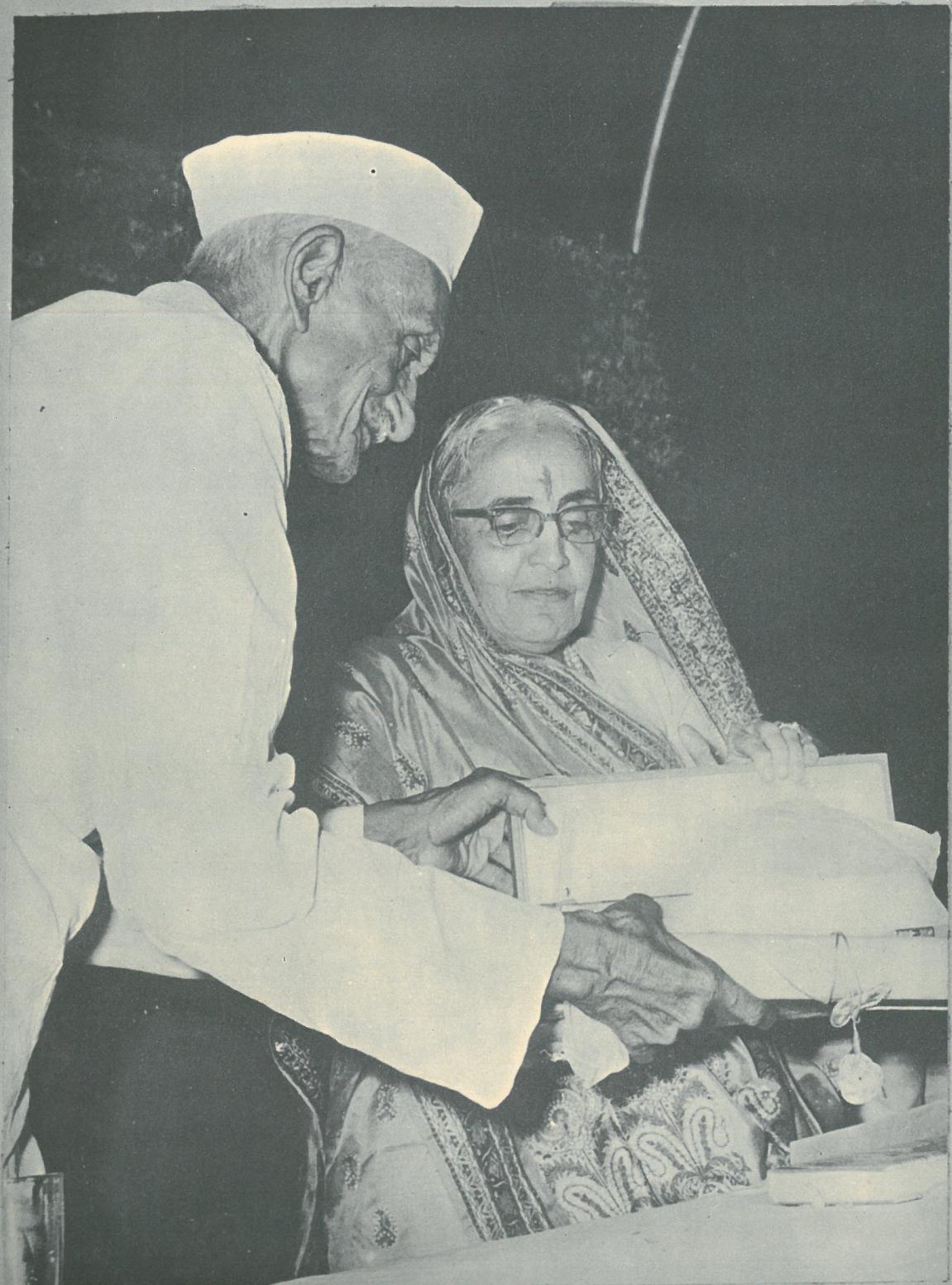

લોકસેવાની ને સ્વરાજની પોતાની પ્રવૃત્તિઓને કારણે આજસુધીમાં મહારાજનું નામ ઢીક ઢીક જાણીતું થયું હતું. અણાસસાહેબ નામના એક આગેવાને મહારાજની લોકસેવાની પ્રવૃત્તિઓની વાત વડોદરાના પોતીસ કમિશનર ઘાડગેસાહેબને કરેલી.

મહારાજે પેલાં લોકેને ‘હાજરી’ના ત્રાસમાંથી મુક્ત કરવા ઘાડગેસાહેબને મળવા ધાર્યું. તેમણે કાગળ લખીને તેમની સુલાકાત માળી. ઘાડગેસાહેબ કહું, ‘તમે એ લોકેને એણાખતા નથી. તેમની વચ્ચે રહો. પછી અખર પડશો. એ બધાં ગુનો નહીં જ કરે એની શી ખાતરી?’

મહારાજે પોતે એ ગુનેગાર ગણ્ણાતી કોમના જમીન બનવા કષ્ટુંથિયું. મહારાજની સચ્ચાઈ ને સેવાલાવથી સાહેબે મહારાજની વાત સ્વીકારી લીધી. ત્યાર પછી તો આ ગુનેગાર ગણ્ણાતી કોમનાં ધણું નાનાંમોટાં કામ માટે મહારાજ ઘાડગેસાહેબને મળતા. એ કોમના કેટલાક ખાદાહુર માણુસો ચોરીલુંટ્રાય કરતા, ખાડારવંદું કરતા. સરકારના માણુસોનેય હાથઠાળી દઈને ભાગી જતા. આવી ખમીરવંતી પ્રનના જુવાનેને અવળો માર્ગો ગયેલા જેઈને મહારાજે તેમને સાચે સ્ફ્રેન્ટ લાવવા ધણું પ્રયત્નો કર્યા છે. ભલભલા ચોરડાકુંઘો મહારાજની માણાળુંતા પાસે નભી પડવા માંડયા. સરકારથી નાસતાઝરતા અનેક ચોરડાકુંઘોને મહારાજે સમજવી સરકારમાં હાજર કરાવ્યા છે. સંબ લોગવીને જેલમાંથી બહાર આવેલા અનેક માણુસોને મહારાજે ડરીડામ થવામાં મદદ કરી છે. દાર પીનારા, ચોરી કરનારા, ખૂનામરકી કરનારા લોકો માટે મહારાજને પેટના દીકરા જેવો લાવ. કોઈ પ્રત્યે તેમના મનમાં કઠવાશ નહીં. મહારાજ એલે ત્યારે તેમની વાળીમાંથી નર્થું અમૃત જરે. લયંકર ડાકુઓનાં કઠણું કાળજન્ય મહારાજ પાસે મીણું જેમ એણાં જય.

મહારાજની પાટણુવાલિયા કોમની સેવાની વાતો સંબળી ગાંધીજીએ તેમને કહેલું, ‘તું એ કોમની સેવા કરજો?’ આજસુધી કોઈએ ના કરી હોય એવી એ કોમની સેવા મહારાજે કરી છે. આની વિગતવાર વાતો જવેરચંડ મેધાણીએ પોતાના પુસ્તક ‘માણુસાઈ’ના દીવા ‘માં લખી છે. અરેખર, મહારાજે એ પ્રનભમાં માણુસાઈના દીવા પ્રગટાવ્યા છે.

પારણુવાડિયાઓને જેલમાંથી છોડાવનારા મહારાજ પોતે સ્વરાજની લડત અંગે અનેક-
વાર જેલમાં ગયા છે. મહારાજ સ્વસાવથી જ શિક્ષક, એટલે જેલમાં જય તો ત્યાંથી પોતાની
નિશાળ માંડી હે. જેલમાં કેદીઓ વચ્ચે થતા જઘડામાં, વોઈર ને કેદીઓ વચ્ચે થતા જઘડામાં
દુરમ્યાનગીરી કરે ને સમાધાન કરાવે. જેલના બધા નિયમો પોતે પાળે, જેલમાં પોતાને
સૌંપાતું કામ મહારાજ ઉત્તમ રીતે કરે ને જેલના સત્તાવાળાનાથ વહાલા બની જય.

મહારાજમાં ગજાની વ્યવસ્થાશક્તિ છે. હસ્પિચામાં ઈ. સ. ૧૯૩૮માં કાંગ્રેસનું
અધિવેશન લરાયું ત્યારે રસોડાની વ્યવસ્થા મહારાજ હસ્તક હતી. લાણે લોકો જમનારા
હતા. ફરરોજ ૭૦૦ મણુ ચોખા, ૨૦૦ મણુ દાળ ને ૫૦૦ મણુ શાક બનતાં. ધીજી વાનગી
તો જુદી. ૧૫૦૦ સ્વયંસેવકોની સહાયથી મહારાજે આ જવાબદારી સઝળતાપૂર્વક પાર પાડી
હતી.

કચાંય ફુકાળ પડે, હુલ્લડ હાઈ નીકળે કે રેલસંકટ આવી પડે એટલે મહારાજ તો
તરત જ ત્યાં પહોંચી જય. રાત કે દિવસ લેયા વિના લોકોની સેવા મહારાજ કરે. મહા-
રાજને મન જગત આખુંચે કુંદુંબ. કોઈનું હુઃખ તેમનાથી જોયું જય નહીં. હુઃખિનું હુઃખ
દૂર કરવામાં પોતે કાંઈક કરી છૂટે પછી જ તેમને શાંતિ થાય.

ગુજરાતમાં કોઈ પણ સ્થળે હિંદુસુસલમાન વચ્ચે હુલ્લડ થાય એટલે મહારાજ ત્યાં
હાઈ જય. લોકોની વચ્ચે સમજણુ ફેલાવવાનું ને શાંતિ સ્થાપવાનું કામ કરે. હિંદ ને
મુસલમાન બંને કોમ મહારાજને પોતાની ડાઢી જમણી આંખ સમી. બધી કોમના માણસો
મહારાજને એકસરણી રીતે ચાહે.

ઉનાળાના દિવસોમાં પીવાના પાણીની અછત હોય ત્યાં નપાણિયા બનાસકંડામાં હોડી
જય. લોકોને મળે, સરકારને લાણે, પાણીની ચોજનાઓ વિચારે ને અમલ કરાવે.

મહારાજ પોતાનું બધું કામ જાતે જ કરે. તેમનો જોરાક પણ સાવ સાહો. પોષાક
પણ એવો જ સાહો—સઝેં કસવાળી ખાદીની બંદી, ટોપી ને ધોતિયું. તેમની ભાષા નિર્મળ,
પ્રવાહી ને સ્વાસ્થાવિક તેમ જ તળાખી છે.

ભલાઈનાં બે નાનાં કામ,
બહાલપનાં બે વેણ.
ધરતીને રફિયાળી કરતાં,
દેવલોકની જેમ.

લોકસેવાનાં બધાં કામોમાં મહારાજ મુંગા મુંગા સેવા કર્યા કરે. સ્વરાજ્ય આવ્યા પછી મહારાજે પોતાનું કામ મુંગા મુંગા કર્યા કર્યું. તેમણે નથી કોઈ પદ માટે ધર્યા કરી કે નથી પ્રસ્તિદ્વિ ધર્યા.

વિનોધાળના ભૂદાન આંદોલન વખતે ૧૯૫૪થી '૬૦ સુધી મહારાજે ભૂદાનયાત્રા કરી છે. એ દરમિયાન તેમણે અનેક ભૂમિહીનોનાં હુઃખ ફૂર કરવા પ્રયાસ કર્યો છે.

મહારાજ તો કાયમના ફરતા રામ. ઉંમર થઈ એટલે ભિત્રોના આચહણી જોયાસણુમાં રહેવા સંમત થયા. પણ ત્યાં સ્થાયી રહી ન શકે, ગુજરાતમાં જ્યાં આંશેત આવે ત્યાં મહારાજ હોડી જય.

હમણું કેટલાક મહિનાઓથી મહારાજ અમદાવાદમાં માંદગીની પથારીએ છે. તેમના પુત્ર ને બીજાં કુદુંખીજનો ધર્યે કે મહારાજ તેમની સાથે જોયાસણ રહે તો તે બધાંને તેમની સેવાનો લાલ મળે. પણ મહારાજ શાના માને? ૧૯૭૩માં તાજેતરમાં જ અમદાવાદમાં ને ગુજરાતના કેટલાક લાગમાં વરસાદ ને પૂર્ણી જે લોકોને હુકસાન થયું છે તેમની ચિંતા પથારીમાં પડ્યા પડ્યા મહારાજ કરે છે, વરસાદ ને રેલને કારણે ધરખાર વિનાનાં થયેલાં, ઢારણાંખર ગુમાવી એઠેલાં, હુઃખી લોકો માટે તેમણે ઝાળાની ટહેલ નાખી છે.

૧૯૭૪માં કાશી વિદ્યાપીઠ એમને ડોકટરેટ (વિદ્યાવાચ્યસ્થતિ)ની માનદ પદવી આપવાનું નક્કી કર્યું. મહારાજને તે પદવી સ્વીકારવા વિનંતિ કરી. મહારાજે ઉત્તર વાજ્યો, 'હું તો છ ચોપડી લણુંદે. સાધારણ માણસ છું. મારાથી આવી મોટી પદવી ન સ્વીકારાય. મને માંશ કરજે.' મહારાજને એવી પદવીની ઐવના નથી. સહજલાવે વણું મળ્યું મળતું હોય તોય તેની આસક્તિ શેં રાખવી?

આવા મહાપુરુષો વડે સમાજ શોલે છે.

આવા લોકસેવકો વડે સમાજ ધન્ય છે.

જપાન, —જદુઈ આંગળીઓનો દેશ

તમને વિચાર આવશે કે જપાનને વળી જદુઈ આંગળીઓનો દેશ કેમ કહ્યો હશે ?

પણ તમે જાણો છો કે જપાન દેશના લોકો ભારે ઉધ્મી, કામગરા, ખંતીલા અને સાથે સાથે જરૂર કારીગર પણ ખરા.

ઈ. સ. ૧૯૪૦ પહેલાં જપાનના લોકો નાના ઉધોગોમાં બહુ હૈશિયાર ગણ્યાતા.

જપાનમાં ઘેર ઘેર કોઈ ને કોઈ નાનકડો ઉધોગ ચાલતો જ હોય, ઘરની નાની મોટી વ્યક્તિઓ કોઈ ને કોઈ ફુન્નરમાં મશગૂલ જ હોય.

રંગરંગીલાં રમકડાં બનાવવાનો ઉધોગ તો જપાનીઓનો જ.

જત જતનાં ને ભાત ભાતનાં રેશમી કપડાં છાપવાનો ઉધોગ તો જપાનીઓનો જ.

નાનુક અને મુલાયમ વસ્તુઓ બનાવવામાં તો જપાની લોકો જ કાણેલ.

પણ એક વખત એવો હતો જ્યારે આવી નાનુક, મુલાયમ, જપાની વસ્તુઓની દુનિયાના બજલરમાં સારી આખર નહોતી. જપાનનો આવો માલ વગોવાતો.

કારણ ?

—જપાની લોકો સસ્તી ચીજે જ બનાવતા. જપાની લોકો તકલાહી ચીજે જ બનાવતા. એવી નાનુક ને સસ્તી ચીજે ટકાઉ નહોતી બનતી. ને લોકોને માલ તો ટકાઉ જ ખેને ?

ને તેથી જ, આજથી ૩૦ વર્ષ પહેલાં સાવ સુકલકડી અને તાકાત વગરનાં માણુસોને 'જપાની માણુસ' તરીકે ઓળખવામાં આવતાં તે તમે જાણો છો ?

પણ આજની વાત કંઈક લુઢી છે.

જપાનનું નામ વેપાર ઉધોગમાં આજે આપ્યા જગતમાં આગળ

પડતું છે. આજે તો માલ ઉપર લાગેલો જપાનનો સિક્કો જેવાય છે ને એ માલ ચ્યોચ્યપ ઊપડી જય છે. સૌ એકી અવાજે કહે છે કે ‘માલ તો જપાનનો....’ ‘કારીગરી તો જપાનની....’ ‘ગુણવત્તા તો જપાનની....’

તમે તો જણતાં જ હશો કે જપાન આમ તો બહુ નાનકડો દેશ છે. પણ આજે એ નાનકડા દેશનું કામ એટલું મોટું છે કે દુનિયાના મોટા મોટા દેશોની સાથે એનું નામ લેવાય છે. જપાન એટલે નાનકડો પણ મહાન દેશ. જપાન એટલે નાનકડો પણ બળવાન દેશ. આ જખરો જપાન દેશ કર્યો કર્યો માલ બનાવે છે અને દુનિયાભરમાં વેચે છે તે જણબું છે ?

મેટે લાગે વીજળીક સાધનો ત્યાં બને છે.

સારામાં સારાં ટેઇપ રેકોર્ડ.

ઊંચી જતના કુમેરા.

શક્તિશાળી એટરી અને બીજાં વિવિધ પ્રકારનાં ધ્યાનદ્રાનિક સાધનો જપાનનાં ધ્યાનદ્રાનાં કારખાનાંમાંથી રોજેરોજ બહાર પડે છે. પણ રખે માની લેતાં કે ઇકત વીજળીક સાધનો બનાવીને જ જપાનનીઓ ઐસી રહે છે !

રસાયણો બનાવવાના ઉદ્ઘોગ પણ જપાનમાં વિશાળ પાયા ઉપર ચાલે છે. ઉદ્ઘોગો ધ્યાનદ્રાનાર ચલાવવા માટે મોટાં મોટાં કારખાનાંનાં મોટાં મોટાં ખાસ પ્રકારનાં યંત્રો પણ જપાનમાં બને છે. આવાં યંત્રોના ઉત્પાદન માટે તો જપાન પ્રાણ્યાત છે.

તમને આ બધું જણીને નવાઈ લાગી હશો, મનમાં પ્રશ્ન પણ ઊઠ્યો હશો કે આમ એકવારનો નાનકડો અને તકલાદી ચીને બનાવવા માટે નામચીન બનેલો એક ટચૂકડો દેશ ઉદ્ઘોગમાં આટલો બધો આગળ કેવી રીતે વધી ગયો હશો ? જપાનના એકવાર ઢીંગુજી ગણ્યાતા લોકોનાં છોકરાં ઊંચાં ને મજબૂત કેવી રીતે થઈ ગયાં હશો ? કાગળની ફીવાલોવાળાં રમકડાં જેવાં ધરોમાં રહેતા લોકોએ એકાએક

તાતિંગ, સિમેન્ટ કેંકીએનાં મકાનો કેવી શીતે બનાવ્યાં હશે ? એવી તે કઈ જદુઈ લાકડી ફરી વળી હશે આખા દેશ પર ?

તમારે આ જદુનું રહસ્ય જણાવું જોઈએ. કોઈ પણ દેશમાં એકાએક ફેરફાર થતો નથી. નાનો તો નાનો પણ દેશ એટલે દેશ ! જત જતના લોકોના જત જતના પ્રક્રિયા ! આખા દેશમાં કંઈક ફેરફાર થયો હોય તેની પાછળ ઘણાં કારણો કામ કરતાં હોય છે, ઘણી વાર તો છાનુંમાનું જ અંદરખાનેથી કંઈક બદલાયા કરતું હોય છે... ધીમે ધીમે.

જપાનના લોકો પહેલેથી જ મહેનતુ અને કલાકારીગરીમાં પાવરધા તો હતા જ. ભયંકર વિનાશકારી સમયમાંથી તેમને પસાર થવું પડ્યું હતું. ઈ. સ. ૧૯૪૨ ના વિશ્વયુદ્ધમાં એટમ બોમના ઘડાકાથી એમણે બીજું ઘણું ગુમાવ્યું હશે પણ હિંમત ગુમાવી નહિ. યુદ્ધ પછી અમેરિકા નેવા કામગરા અને સમૃદ્ધ દેશની જેડે સંબંધ બાંધીને એમણે વિવિધ ઉદ્ઘોગોના કસબ જણી લીધા. પછી ખૂબ સરસ શીતે ઉદ્ઘોગોનું આયોજન કર્યું અને આજે તો જપાનના ઉદ્ઘોગો કદાચ આપણને બિલકુલ પશ્ચિમના દેશના ઉદ્ઘોગોની ભરાખરી કરતા લાગે તો નવાઈ નહિ.

પણ જપાનની આગવી ખૂબી તો તેની પ્રાચીન સંસ્કૃતિની જળવણીમાં છે એ આપણે ભૂલવું ન જોઈએ. જપાનીઓની રહેણી કરણી અને વિચારો તો એમના જૂના ધર્મ અને શીતરિવાળે, માન્યતાઓ ઉપર આધારિત છે. આથી આપણે જો જપાનની પુરાણા કાળની સંસ્કૃતિ ઉપર નજર નાખોએ તો ઘણું ઘણું જણી શકાય.

જપાન દેશની ઉત્પત્તિ વિશેની એક દંતકથા બહુ મજાની છે. ઈસાનાગી દેવ અને ઈસાનામી દેવ એમના આરાધ્ય દેવો. બંને દેવોની પત્નીઓએ સ્વર્ગમાંથી સોનાની લાકડી વડે આખા સમુદ્રને

હલાયો ને પછી એ લાકડીમાંથી જે ટીપાં પડ્યાં તેથી જપાનનો રાપુ બન્યો. ને પછી સ્વર્ગનાં હેવ-હેવતાચોએ એ રાપુમાં વસવાઈ કર્યો. પણ આ તો જણે દંતકથા છે. તોય તમે જેશો કે જપાનના લોકોએ પોતાની મહેનત અને કળા-કૌશલ દાખવીને આખા દેશને દ્વોણી ભૂમિ જેવો જ અનાવી હીધો છે. જપાનનાં ગામડાંનાં ઘર જુઓ તો કાગળ, વાંસ અને લાકડા જેવી બહુ સાઢી વસ્તુઓથી ખનેલાં છતાંય બહુ રૂપાળાં : જણે રમકડાંનાં ઘર ! જપાનના લોકોનાં મંદિરોના ઘાટ પણ બહુ કળામય હોય છે. આ બધું જેતાં એમ લાગે કે જપાનના લોકોએ પોતાનું જીવન જીવવાની રીતમાં પશ્ચિમના દેશોની ધર્ષણી ચીજે અપનાવી લીધો છે પણ એમનાં મંદિરોમાં હજુથી જપાની કળા અને બૌદ્ધ ધર્મની શાંતિની અસર જખરી છે, ને જળવાઈ રહી છે.

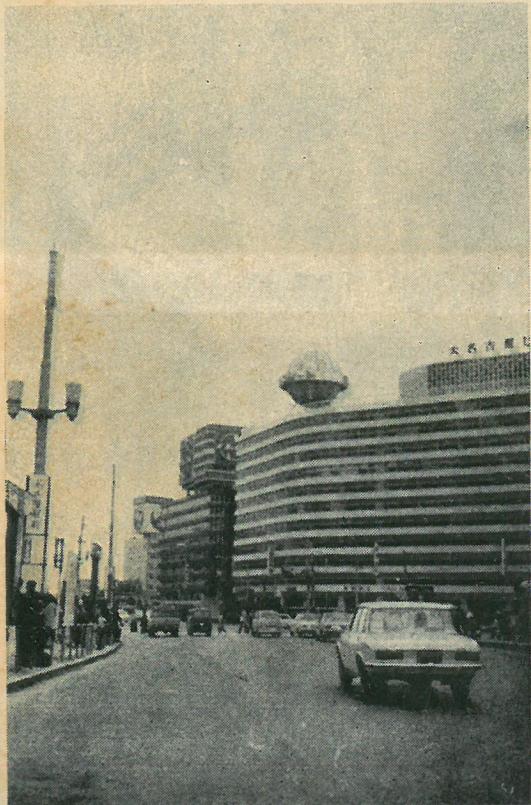
જપાનના મૂળ વતનીઓ તો આજે જે જપાનમાં રહે છે તે લોકો નથી. આજના જપાનીઓ તો મૂળો કોરીઆના કે મલાયાના કે ઇરાન જેવા દેશોના વતની. આજથી ત્રણેક હજર વર્ષ પહેલાં જપાનમાં આ લોકોએ આવીને વસવાઈ કર્યો હશે.

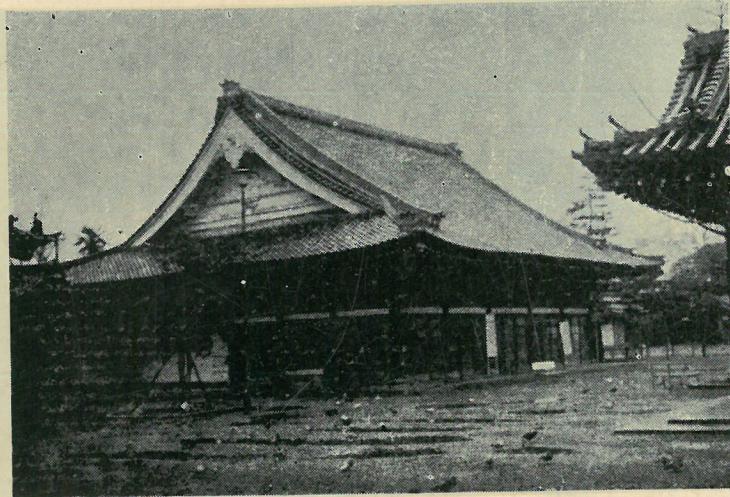
જપાનના મૂળ વતનીઓ તો 'આઈનુ' નામના લોકો. આજે જે લોકો જપાનમાં વસે છે તેમના કરતાં આઈનુ લોકો કેટલીક બાબતમાં જુદા પડે છે.

આજના જપાની લોકોના વાળ સીધા અને ટૂંકા હોય છે. જ્યારે આઈનુ લોકોના વાળ જરા લાંબા અને વાંકડિયા હોય છે. આઈનુ લોકો પોતાનો ખારાક દરિયામાંથી જ મેળવી જેતા. કારણ કે જપાનની ભૌગોલિક પરિસ્થિતિ જ કંઈક એવી હતી. એતીને લાયક જમીન તો માત્ર ૧૫ ટકા. બાકીની જમીન એરલે તો પર્વતીના ઠોળાવ. વળી પુરાણું કાળથી જ જપાનમાં જવાણામુખીઓનો રાઝો છે. આ કારણને લીધે જ શરૂઆતમાં જપાનમાં આવેલા 'ચીમાટો' લોકો

જપાની શહેરોમાં
હવે કાગળ ને લાકડાંનાં
મકાનો નથી
રહ્યાં.
પરંતુ પોલાદ
અને કાંકીટની ધમારતો
ખડી થઈ ગઈ છે.
આ બધા
ઓવોગિક વાતાવરણની વચ્ચમાં
પણ જપાનીએ
કુદરતના સૌંદર્યને
ભૂલતા નથી.

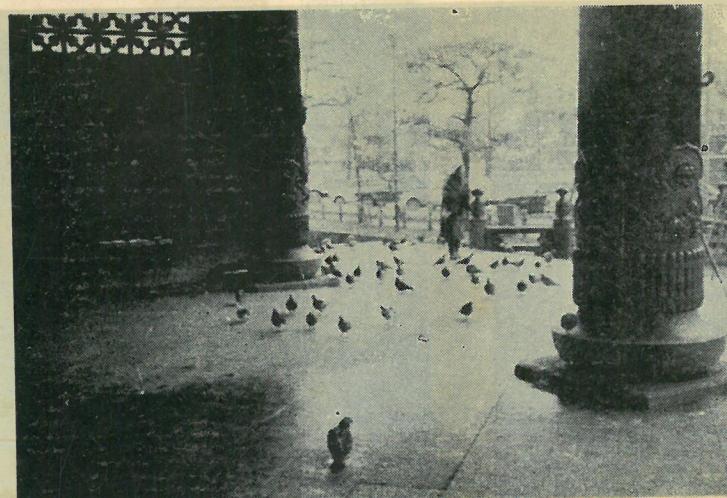

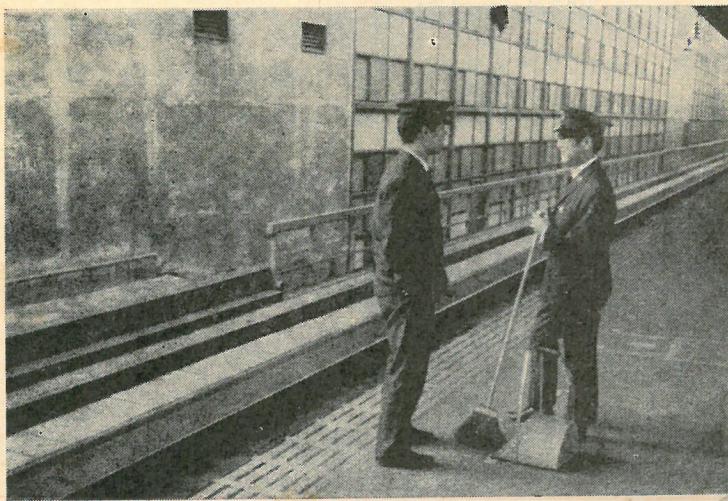
જાપાને
આમ તો
પશ્ચિમના દેરોાની
ધણી વસ્તુઓ
અપનાવી છે,

પણ છતાંય
જાપાની લોકાએ મૂળ
જાપાનની પુરાણી
સંસ્કૃતિ
જાળવી રાખી છે.

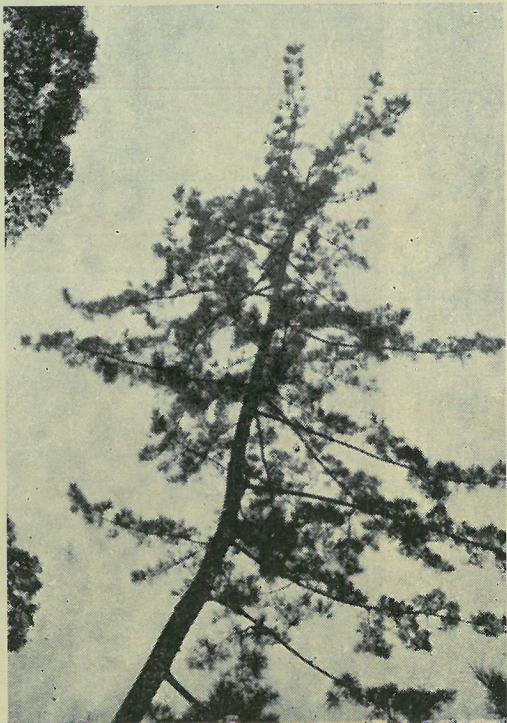

જપાનના
 લોકાનું
 જવન
 ચોક્સાઈ ભરેલાં
 કામોભાં
 વ્યતીત થાય છે
 અને
 આ કામોથી થતા
 આર્થિક વિકાસને
 લીધે
 જપાનનું જવન
 ધર્યું
 વિકાસ પામ્યું છે.

- આધુનિક સ્ટેશન
- કલ્યાર મોતી ધૂટાં
પાડતી સ્થીકારીગર
- રેલવે ઉપર પ્લેટફોર્મ
સાઈ કરનારનાં કપડાં
ને હેખાવ કેટલાં
સફાઈ ભરેલાં છે !

જલપાની ઓએ
કળા અને કાંથને
પોતાના જવનમાં
ઓતપોત કર્યાં છે.

કુદરતને જોતાં
જલપાની કળાકારનું
મન નાચી ઊડે છે.

જે ખેતી અને ઢોરઉછેરમાં હોશિયાર હતા, તેમને જપાનની ભૂમિ ઉપર ખેતી કરવામાં ફાવટ ન આવી અને આ લોકો આઈનું લોકો પાસેથી માછલાં પકડવાની કળા શીખી ગયા. આજે પણ જપાનની ખેતી ધણી મહેનત માગી લે છે. જપાની ઐડૂતને તનતોડ મહેનત કરવી પડે પણ જપાનીઓએ તો ત્યાં પણ બુદ્ધિ હોડાવી.... ત્યાંથી વિજાનને કામે લગાડ્યું અને એથી ખેતી કરવાની નવી વैજ્ઞાનિક પદ્ધતિથી આજનો જપાની ઐડૂત જમીનમાંથી ધણું અનાજ ઉત્પન્ન કરી શકે છે.

જપાનના ઐડૂતો રેશમ પેદા કરવામાં સેંકડો વષેર્થી પાવરધા છે. જપાન ઉધોગપ્રધાન હેશ બન્યો ત્યાર પહેલાં પણ જપાનનું રેશમ તો ભારત, ચુરોય, અમેરિકામાં નિકાસ થતું. જપાનના રેશમ પાછળ દુનિયા ગાંડી હતી એ તમે જાણતા જ હરો॥

આજથી લગભગ ૧૫૦૦ વર્ષ પહેલાં જપાનના રાજના દરખારમાં કોરીઆના એક વિદ્વાનને નોકરી આપવામાં આવી હતી. આ વિદ્વાને જપાનની સંસ્કૃતિ પર જખરી અસર કરી. જપાનના લોકો પર કોરીઆ અને ચીનની કળાકારીગરી અને શીતભાતનો ધણેં પ્રભાવ પડ્યો. વળી ૧૩૦૦ વર્ષ પહેલાં ભારતમાંના બૌદ્ધ સાધુઓ ચીન વાટે જપાન પહેંચ્યા અને જપાનમાં બૌદ્ધધર્મનો પાયો નંખાયો. સાથે સાથે જપાનનો મૂળ ધર્મ ‘શિન્ટો’ તો રહ્યો જ. ‘શિન્ટો’ ધર્મના સિદ્ધાંતોને કારણે જ જપાનના વતનીઓામાં પોતાના હેશ અને રાજ માટે અભિમાન છે. ભલે આજનું જપાન લોકશાહી પદ્ધતિએ ચાલતું હોય પણ રાજનું ત્યાં હજ્ય માનભયું સ્થાન છે; અને તે પેલા ‘શિન્ટો’ ધર્મને આભારી છે.

આજનું જપાન એટલે નાનકડા વિમાનની ઝડપે હોડતી ગાડીઓનું જપાન. આજનું જપાન એટલે દુનિયાના આગળ પડતા હેશો સાથેના સંપર્કથી, ઉધોગોથી ધર્મધર્મતું જપાન. આજનું જપાન

એટલે ધણી ગીય વસ્તીથી ભરચુક જપાન. આજના જપાનના માનવીને પણ વારની કુરસદ નથી. દરેકના મગજમાં કામ કામ અને ખસ કામ છે. જૂના રીતરિવાળે હવે જણુતા નથી. ધીરે ધીરે જપાનનાં યુવક યુવતીઓ યુરોપીય પદ્ધતિથી જીવન જીવતાં થઈ ગયાં છે. એમનાં કષ્પડાંમાં ભારતના યુવાનોની જેમ છોકરાઓ પારલુન ખમીસ, સ્વેટર, કોટ પહેરે છે. અને છોકરીઓ ઝોક પહેરે છે. જપાનીઓના ખોરાકમાં પણ ધણો ફેરફાર થયો છે. પહેલાં જપાનીઓના ખોરાકમાં પ્રોટીનની ઊણુપ રહેતી હતી. હવે જપાનીઓ પૂરતું પ્રોટીન મળી રહે એવો ખોરાક લેતા થયા છે. અને જણો છો, આ ખોરાકે શો ચમતકાર કર્યો? આજથી સો વર્ષ પહેલાંનો જપાની જરા નીચો અને પાતળો હતો, આજનો જપાની ઊંચો ને મજબૂત છે.

જપાની લોકોની ઉધ્ઘભપ્રિયતા ધણું ધ્યાન ખેંચે એવો ગુણ છે. જપાની કહી નવરો બેસતો નથી. જપાની કોઈ ચીજને નકામી ગણુતો નથી. જપાની જૂની ચીજને આંધળો બનીને વણગી રહેતો નથી.

આજના જપાનમાં જૂનાં મંહિરોની સાથે સાથે જ તહેન નવી દખનાં મદ્દાન જોવા મળે છે. જૂના રીતરિવાળેની સાથે સાથે જ વિશાળ કારખાનાંનાં ચંત્રોની દુનિયાનો સુમેળ થઈ ગયો છે. આજે હોકાઈઓ, હોન્ટુ, શિકોડુ અને કયુશુના નાના ચાર ટાપુનો બનેલો નાનકડો દેશ જપાન ઉધોગોમાં અમેરિકા, જર્મની અને બીજ દેશોનો મુકાબલો કરે છે.

આજના જપાનીની આંગણીઓમાં કામનો તરવરાટ છે અને એ જ છે એનો જહુ!

આઠલું કરો :

તમારી નકશાપોથીમાંથી જપાન દેશ શોધી કાઢો અને એકાદ કાગળ પર એ નકશો બનાવો.

જદુઈ ગણિત ચોરસ

૨	૭	૬
૮	૫	૧
૪	૩	૮

૭	૧૨	૧	૧૪
૨	૧૩	૮	૧૧
૧૬	૩	૧૦	૫
૮	૬	૧૫	૪

આપકોએ જદુઈ અંક-ચોરસ તો જેથા હશે અને કદાચ પોતે અનાંયા પણ હશે. પણ એના વિષે બહુ જણયું નહીં હોય. આવા અંક-ચોરસ કેવી રીતે બનાવવા ચે અંગે ગણિતશાસ્ત્રીઓએ બહુ વિચાર્યું છે. તમને જાણીને નવાઈ લાગશે કે એ માટે ત્રણું દળદાર ગ્રંથ લખાયા છે ! એ કોણે લખ્યા હતા તે જાણો છો ? ઇંચ ગણિત-શાસ્ત્રીઓએ ! અને તે પણ બહુ સમય પહેલાં. લગભગ ૧૮૩૮માં. આવા અંક-ચોરસ બનાવવાનું ઘણું મુશ્કેલ છે. જ્યારે પ્રયત્ન કરતાં કરતાં આવા અંક-ચોરસ બની જય ત્યારે બહુ આશ્ર્ય થાય.

પહેલાંના લોકો કદાચ એમ માનતા હશે કે કોઈક દૈવી શક્તિએ આપણુંને મદદ કરી અને આવા અંક-ચોરસ બની ગયો. આવા કોઈ વિચારમાંથી જ અંક-ચોરસની પૂજન શરૂ થઈ હશે. તમે જે કોઈ માટેરાંને પૂછશો તો કહેશો કે કેટલાક લોકો આવા અંક-ચોરસની પૂજન કરે છે.

આપણા દેશમાં તો અંક-ચોરસની પૂજન થાય જ છે. પણ માત્ર આપણા દેશમાં જ નહીં, ચીનમાં પણ એની પૂજન થાય છે. આવા અંક-ચોરસને ચીનના લોકો લોશુ કહે છે.

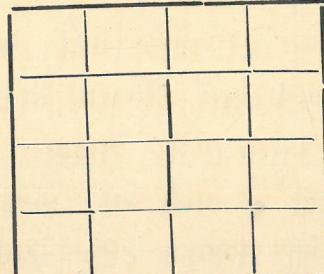
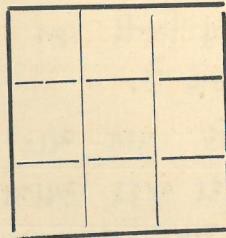
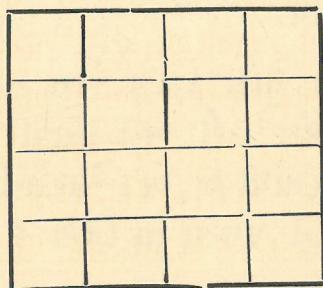
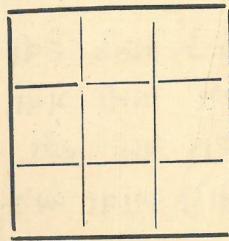
ત્રણ ખાનાંવાળા ચોરસ બની શકે પણ ચાર ખાનાંના ચોરસ જલદી ન બની શકે. છતાંય જે જુદા જુદા આવા ચોરસ બનાવીએ તો લગભગ ૮૮૦ જેટલા ચોરસ બને. ચાર ખાનાંવાળો

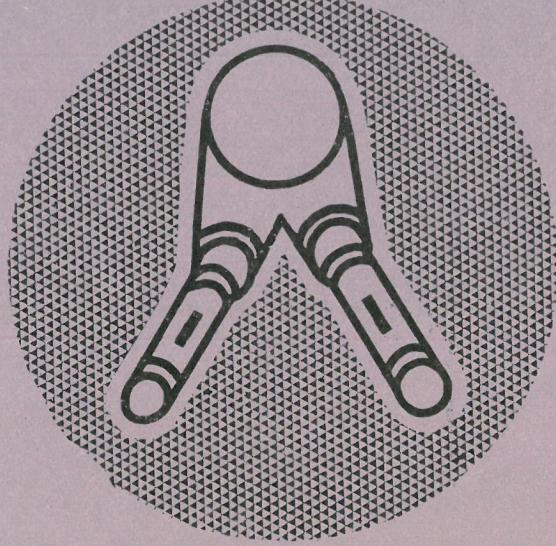
અંક-ચોરસ આપણે ત્યાં ખજુરાહોમાંથી મળી આવ્યો છે. નમૂનો
આપ્યો છે.

હવે તમે થોડા આવા ચોરસ બનાવી જુઓ. ધ્યાની ભાગ
આવશે. સાધારણ રીતે એક વખત વપરાયેલો આંકડો બીજી વખત
ન વાપરશો. જે આમ કરશો તો થોડી મહેનતે તમે જહુઈ-ચોરસ
બનાવી શકશો. પહેલાં નાના નાના સરવાળા પસંદ કરો. દા. ત.
પ, ૮, ૧૦, વગેરે. થોડા પ્રત્યને તમે આવા સરવાળા મેળવી શકશો.
એક વખત એમાં સફળ થાઓ પછી જ મોટા સરવાળા પસંદ કરો.

જહુઈ અંક-ચોરસની દુનિયા જ નિરાણી છે !

નીચે આવેલા ખાલી ચોરસમાં સૌથી પ્રથમ રંગ પૂરો જેથી
દૃખાવમાં આકર્ષક લાગે અને પછી બીજા કાગળમાં તમારા
અંક-ચોરસ તૈયાર કરો. અંક-ચોરસ તૈયાર કર્યા પછી જ આ
રંગવાળા ચોરસમાં આંકડા મૂકો. કારણ કે અનુભવે તમને જણાશો
કે અંક-ચોરસ બનાવવા એ આમ એકદમ સહેલું કામ તો નથી જ.
ચાલો ત્યારે મંડો બનાવવા !

રંગ અને પ્રકાશની રમત

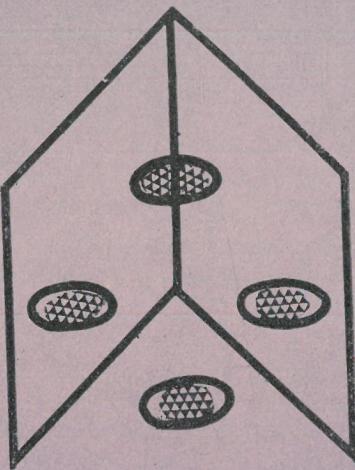
સાધનો : એ બેટરી (ટોર્ચ), જિલ્લેટીનના રંગીન કાગળ, આયના
રીત : ચિત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે એ બેટરી ગોડવો. સામેની
સફેદ હીવાલ ઉપર બન્નેનાં પ્રતિભિંબ એકખીલ ઉપર
પડે એ રીતે બંને બેટરી ગોડવવી.

અખતરો શરૂ કરો તે પહેલાં વિચારો અને નોંધો :

૧. ડાખી બાજુની બેટરી પર લાલ પારદર્શક જિલ્લેટીન કાગળ
મૂકીએ અને જમણી બાજુની બેટરી પર લુરો મૂકીએ તો હીવાલ
પર કયો રંગ હેખાશો ?

૨. ડાખીમાંથી નીકળતો પ્રકાશ અને જમણીમાંથી નીકળતો
પ્રકાશ ઉ સે.મી. છૂટા પાડિશું તો કયો રંગ કે કયા રંગો હેખાશો ?
હવે અખતરો કરો અને જે પરિણામો આવે તેની નોંધ
કરો, અને તમે પહેલાં કરેલી નોંધ સાથે તેને સરખાવો.
કદ્યના કરીને નોંધ કરો, પછી પ્રયોગ કરીને નોંધ કરો.

રીત : એક બાનુથી પીળો પ્રકાશ ફેંકીએ અને એ બિમબમાં
થઈને બીજી બાનુથી ફેંકેલા ભૂરા પ્રકાશને પસાર થવા
દઈએ તો બંને રંગનાં બિમણો મળો એ જગાએ કયો
રંગ બનશો ? બંને નોંધો સરખાવો.

પ્રતિભિન્નની કરામત

સાધનો : દર્પણુના બે ટૂકડા, લાહી, ગુંદરપઢી, કાગળ, પાંચિયો અગર દસિયો, રમકડું, છાપેલો કાગળ, છીંટનો ચીંદરડો.

રીત : ઉપર ચિત્રમાં જીતાવ્યા પ્રમાણે દર્પણુના બે ટૂકડા ગોડવો. બંને દર્પણુને જુદા જુદા ખૂંગે ગોડવી શકાય તે સારુ X X વાળી ધારની પાછળ સણંગ ઊભી ગુંદરપઢી અગર લાહી લગાડેલી કાગળની મજબૂત પડી લગાડો.

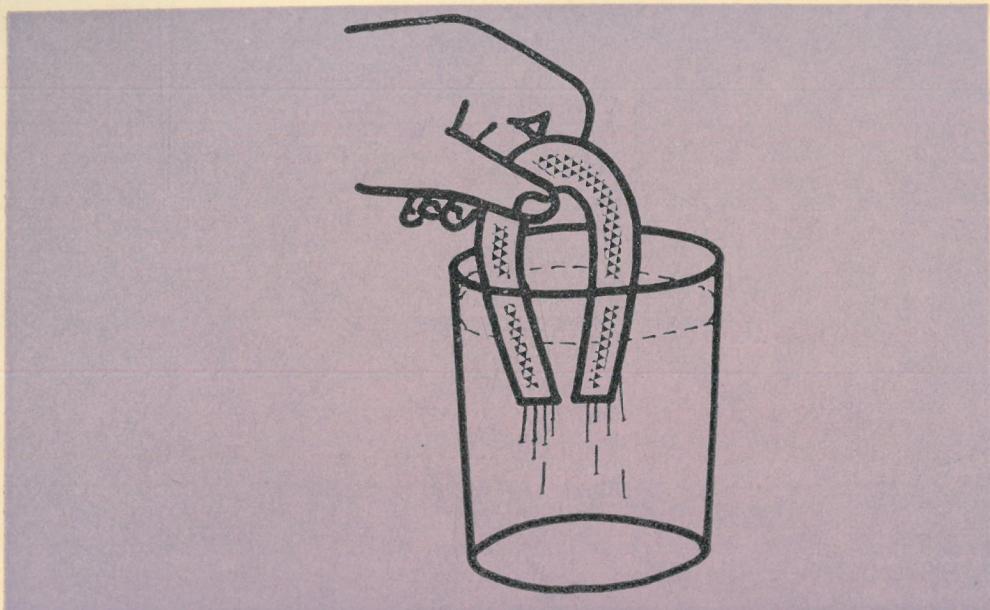
હવે દર્પણુના બંને ટૂકડાની વચ્ચે પાંચિયો અગર દસિયો એવી રીતે ગોડવવા પ્રયત્ન કરો કે જેથી તેનાં ત્રણુ પ્રતિભિન્ન હેખાય.

એક સિક્કાના હવે ચાર સિક્કા થયા ને ?

સિક્કાને બદલે નાનકડું રમકડું મૂકી જુયો, કેટલાં પ્રતિભિન્ન હેખાય છે ?

સિક્કાની જગાએ છાપેલો કાગળ કે છીંટનો ચીંદરડો મૂકીને બરાબર જુયો, શું હેખાય છે ? કેવું હેખાય છે ?

વિચારો : કાપડની ડિઝિન બનાવનારને આ દર્પણુ કેવી રીતે ઉપયોગી થાય ?

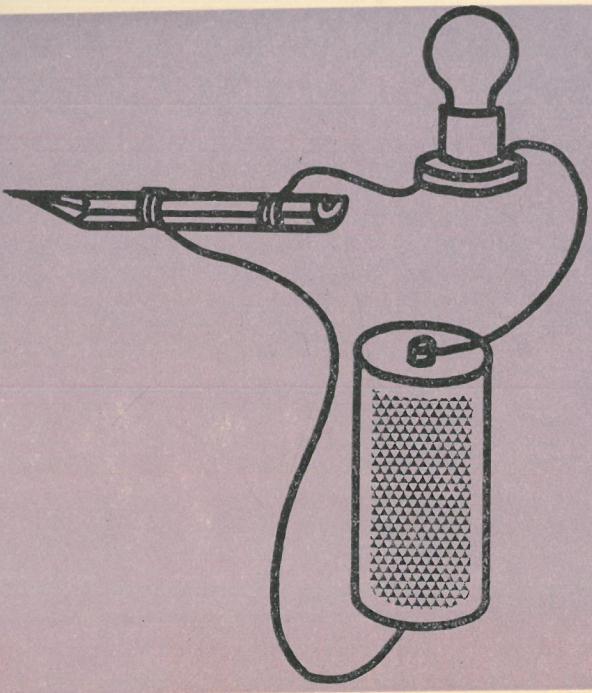
લોહચુંખક પ્રવાહીમાં અસર કરે ?

સાધનો : ઘોડાના નાળ જેવું લોહચુંખક, લોખંડની ટાંકણીઓ, ઝીલીઓ, કાચનો ખ્યાલો, પાણી, કેરોસીન.

ગીત : ટાંકણીઓ, ઝીલીઓ વગેરે પાસે લોહચુંખક લઈ જાયો. શું થાય છે? ટાંકણીઓ, ઝીલીઓ લોહચુંખક તરફ ખેંચાય છે. હવે, એ જ ઝીલીઓ, ટાંકણીઓ ખ્યાલામાં પાણી ભરી તેમાં નાઓ. લોહચુંખકને પાણીની અંદર લઈ જાયો. પેલી ટાંકણીઓ, ઝીલીઓ લોહચુંખક તરફ ખેંચાયાં છે? હવે, ખ્યાલામાં પાણીને બદલે કેરોસીન ભરો ને તેમાં ઝીલીઓ, ટાંકણીઓ નાઓ. લોહચુંખક કેરોસીનમાં લઈ જાયો. ઝીલીઓ, ટાંકણીઓ લોહચુંખક તરફ ખેંચાય છે?

વિચારો :

પાણીમાં ડાખી ગયેલી સ્થીરનો માલસામાન બહાર કાઢવામાં લોહચુંખક ઉપયોગમાં આવી શકે? લોહચુંખક કાપડમાં વીંટચું હોય તો તે બહારની લોખંડની વસ્તુઓ પર કુશી અસર કરી શકે?

પેન્સિલ અને વીજળી

સાધનો : પેન્સિલ, વીજળીવાહક તાર, ટોર્ચના સેલ, ટોર્ચનો ખલખ, નાનું સ્ક્રોફાઈવર

રિત : ટોર્ચના સેલમાંથી વીજળીવાહક તારનો એક છેડો ટોર્ચના ખલખને જોડો, બીજે તાર અરધી ખાલેલી પેન્સિલના એક છેડો વીંટાળો. પેન્સિલની અંદરના પદાર્થને તે ચ્યોચ્યેપ અડકે તેવી રીતે તાર વીંટાળવો. પેન્સિલના બીજે છેડો તારનો છેડો વીંગી તેને ખલખ સાથે જોડો. જુઓ, ખલખ સણગો છે ?

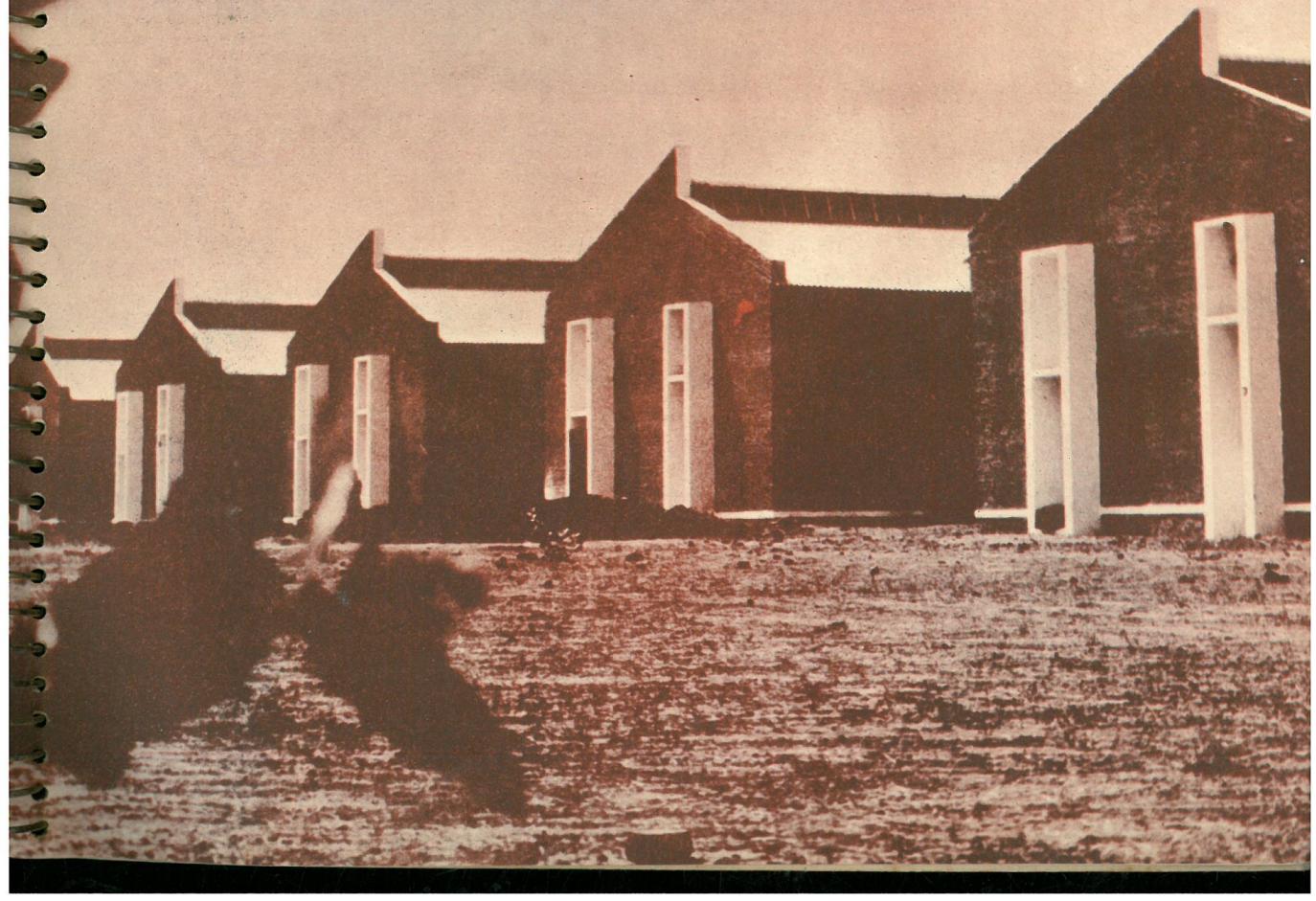
પેન્સિલની અંદરનો પદાર્થ કાઢી લઈ પ્રયોગ કરી જુઓ.
ખલખ સણગો છે ?

વિચારો : પેન્સિલના અમુક ભાગમાં તાર નથી તો તે ભાગમાં થઈ વીજળીનો પ્રવાહ જતો હશે ?

લાકડાની જગાએ એકલું રખર મૂકીએ તો પ્રવાહ વહી શકે ખરો ?

ગુજરાતમાં
ઓદ્યોગિક
વસાહતો

ઓર્ડોગિક વસાહત

કદાચ 'ଓર્ડોગિક વસાહત' એ શફ્ટ્સો તમે પહેલી જ વાર સાંભળ્યા હુશો. તમારા અભ્યાસમાં એ નહિ આવતું હોય! આજે ઓર્ડોગિક વસાહત વિશે થોડી વાત કરીશું.

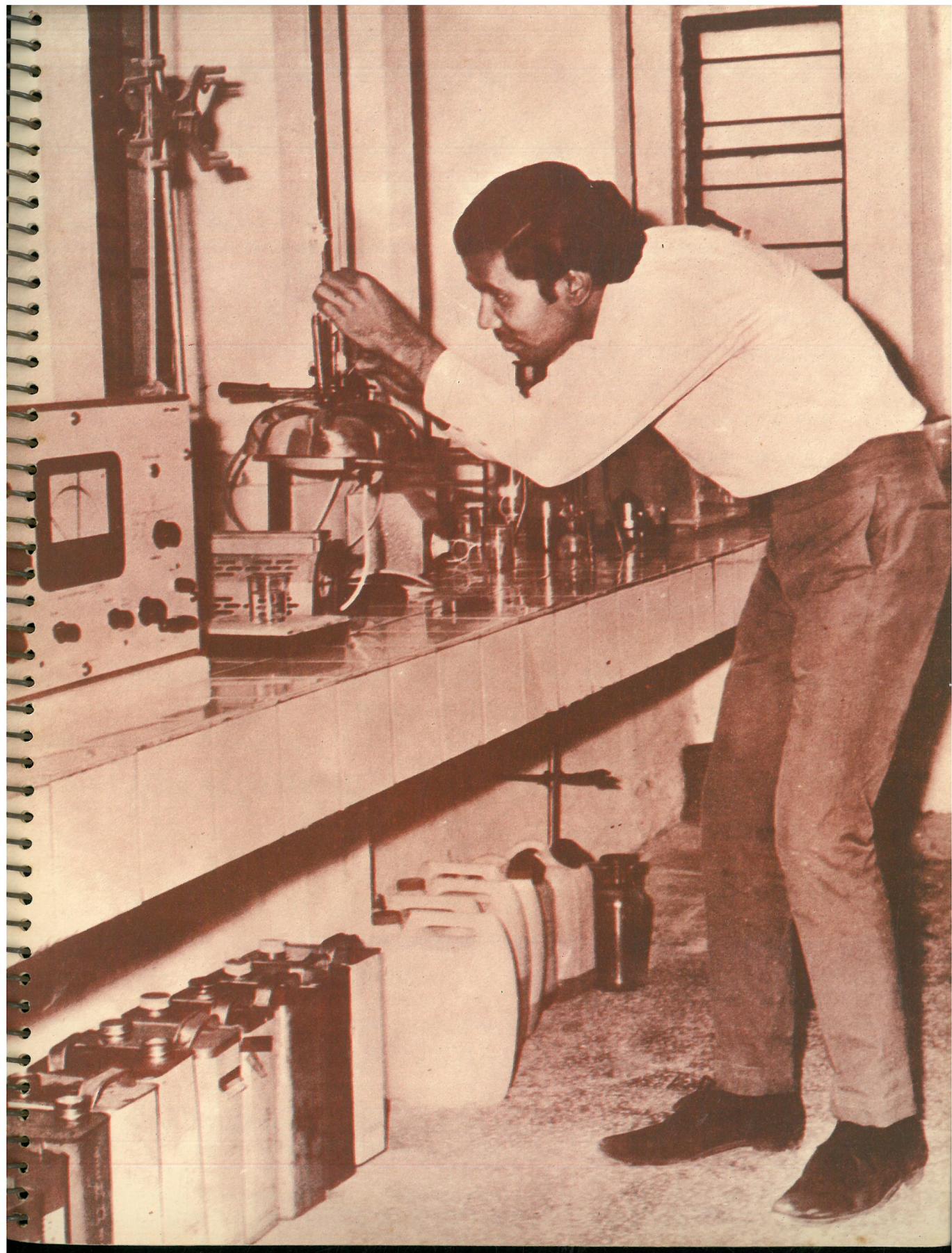
તમે જણો છો કે તમે લખો છો એ પેનિસલ, એ પુસ્તક, એ નોટિઝક એ બધું આપણે ત્યાં ઉદ્ઘોગો થવા માંડ્યા તેને પરિણામે મળે છે. પહેલાં પેનિસલો જર્મનીમાંથી લાવવી પડતી! અનાજ, શાકભાજ, ફેફફળાહિ વગેરે જેતરોમાં ને વાડીએમાં પેદા થાય છે, તેમ જીવનજરૂરિયાતની ચીજવસ્તુ ઉદ્ઘોગોનાં નાનામોટાં કારખાનાંમાં તૈયાર થાય છે. કારખાનાં શરૂ કરવામાં ને ઉદ્ઘોગો કરવામાં સરળતા રહે, એમાં જરૂરી વીજળી, રસ્તા, તારટપાલ, બેન્ક આહિ સગવડો સહેલાઈથી મળી રહે તેથી આવાં કારખાનાં એક જ વસાહતમાં હોય તે જરૂરી છે. ઉદ્ઘોગો માટેની આવી વસાહતને ઓર્ડોગિક વસાહત કહેવાય છે.

કારખાનાં શરૂ કરવાં એ કંઈ સહેલી વસ્તુ નથી. એ સારુ ધણી ધણી આવડતની અને અન્ય સગવડોની જરૂર પડે. કહો જેઈએ, શી શી શેની શેની જરૂર પડે?

એક, કારખાનું ચલાવવાનો અનુભવ
એ, માલ બનાવવાની આવડત
બરાબર, બરાબર. પછી?

ત્રણ, માલ બનાવવા માટે જરૂરી કાચ્યો માલ
ચાર, માલ બનાવનારા કારીગરો
પાંચ, થંત્રો ચલાવનારા ઈજનેરો
છ, તૈયાર થયેલો માલ વેચવાની આવડત
બરાબર, અને કારખાના સારુ મઠાન જેઈએ ને? વીજળી, પાણી,
રસ્તા, તારટપાલ, બેન્ક એ બધું પણ જેઈએ ને?
હા, એ પણ જેઈએ.

તો આ બધું સહેલાઈથી મળે તે સારુ, કારખાનાં એક જ સ્થળો, એક જ વસાહતમાં હોય તો કેવું? એ વિચારીને જ આપણે ત્યાં આવી વસાહતો ઊભી કરવામાં આવી છે. તમે અમદાવાદથી મુંબઈ તરફ જાઓ તો તમને ધણે ડેકાણે આવી વસાહતો દેખાશો. બીજાં રાજ્યોના પ્રમાણમાં અહીં આવી વસાહતો વધારે દેખાય છે. પંજાબ, મહારાષ્ટ્ર અને ગુજરાતમાં આવા ઉદ્ઘોગો વિશેષ છે. તેથી એ રાજ્યોના લોકો પ્રમાણમાં પૈસેટ્કે સુખી છે.

કોઈ એક ઐદૂતને ટ્રેકટર લાવવું હોય, તો તેને એકલાને માટે કદાચ મોંધું પડે. એલા પૈસા પણ એની પાસે ન હોય, એટેલે બાર પંદર ઐદૂતો ભેગા મળી સહકાર કરી એકાદ મંજળી કાઢે તો તેમને ફાયદો થાય. એક હાથે કારખાનું કાઢવું એ કરતાં જાંચ લેગા મળી જાંચ કારખાનાં કાઢે તો વીજળી, રસ્તા વાહનવહેવાર, તારટપાલ વગેરે મેળવવામાં સૌને અનુકૂળતા થાય. તેથી આવી વસાહતો કરવાનો આ ફાયદો છે. ગુજરાત રાજ્યમાં તેથી સરકારે ટેર ટેર આવી વસાહતો સ્થાપી છે. અહીં કારખાનાંને યોગ્ય મકાનો હોય, વીજળીપાણીનો પુરવડો હોય, વાહનવહેવાર સાડુ જરૂરી એવા સારા રસ્તા પણ હોય,... એ બધી સગવડો વસાહતો રચવાથી જ સહેલાધ્યી મળી શકે.

હવે ઉદ્ઘોગો શરૂ કરવામાં લોકોને જરૂરી મહદું મળી રહેતે સાડુ ગુજરાતમાં ચાર સંસ્થાએની રચના સરકારે કરી છે.

જ. આઈ. ડી. સી. = ગુજરાત ઔદ્ઘોગિક વિકાસ નિગમ

જ. આઈ. આઈ. સી. = ગુજરાત ઔદ્ઘોગિક મૂડી નિગમ

જ. આઈ. એફ. સી. = ગુજરાત ઔદ્ઘોગિક નાણું નિગમ

જ. એસ. આઈ. સી. = ગુજરાત લધુઉદ્ઘોગ નિગમ

જ. આઈ. ડી. સી.

ઉદ્ઘોગો માટે વસાહતોની યોજના કરવાનું, પાણી વીજળી આહીની સગવડો ઊભી કરવાનું કાર્ય કરે છે. ઔદ્ઘોગિક વસાહતો રાજ્યમાં ટેકાણે ટેકાણે છે. તમારા શહેર કે ગામ નજીક આવી વસાહત કર્યાં છે તે શોધી કાઢો.

જ. આઈ. આઈ. સી.

ઉદ્ઘોગો શરૂ કરવા સાડુ આ સંસ્થા જરૂરી મૂડી આપે છે. જે માણસો પાસે આવડત હોય, પણ મૂડી ન હોય તેમને સગવડ મળે છે.

જ. એફ. એફ. સી.

નાના ઉદ્ઘોગાને, કોન્ડ સ્ટોરેજના ઉદ્ઘોગાને, ટ્રેકો ખરીદવા માટે, હોટેલ ચલાવનારાએને,... વગેરે વગેરે માટે નાણાંકીય મહદું આપે છે.

જ. એસ. આઈ. સી.

નાના ઉદ્ઘોગાને કાચોમાલ વાજણી ભાવે પૂરો પાડે છે. માલ વેચવાની સગવડ તેમ જ પરદેશથી માલસામાન મંગાવી આપવાની વ્યવરથા કરવાની કામગીરી આ સંસ્થા કરે છે.

તમે મેળા થાઓ અને ઉદ્ઘોગો શરૂ કરવા હોય ત્યારે તમે જરૂરથી આવી સંસ્થાએનો લાભ લઈ શકો.

